

**ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ
(TÜRKİYE ÖRNEĞİ)**

**Doktora Tezi
Mehmet SAHİN
ESKİŞEHİR-1998**

**ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ
(TÜRKİYE ÖRNEĞİ)**

MEHMET ŞAHİN

DOKTORA TEZİ

İktisat Anabilim Dalı

Danışman : Prof.Dr. Rıdvan KARLUK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Haziran, 1998

**ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ**

DOKTORA TEZ ÖZÜ
ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ
(TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

MEHMET ŞAHİN

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 1998

Danışman : Prof. Dr. S. RIDVAN KARLUK

Dünya ekonomisi son 20 yılda hızla küreselleşmektedir. Bu yeni sürecin senaryo yazarları ve en önemli aktörleri de IMF, WTO (GATT) ve Dünya Bankası gibi Uluslararası Ekonomik Kuruluşlardır. Küresel bir Dünya ekonomisi yaratmayı hedefleyen bu kuruluşlar dayanışmalı faaliyetleriyle özellikle gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme süreçleri üzerinde önemli bir rol oynamaktadırlar.

Türkiye, kuruluşlarından itibaren üyesi olduğu bu kuruluşlarla ilişkileri çerçevesinde özellikle 1980'den bu yana yoğun bir dışa açılma ve küreselleşme süreci yaşamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin ulaştığı küreselleşme düzeyi henüz yetersizdir. Türkiye tüm çabalarına rağmen henüz yapısal sorunlarını çözememiştir. Dünya ekonomisinin değişen çehresi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlarla olan ilişkiler de dikkate alınarak, 1980'de başlayan dışa açılma ve küreselleşme sürecini yeni reformlarla tamamlamak gerekmektedir.

ABSTRACT

World economy has very fast globalization during last twenty year. In these new process main actors are International Economic Institutions like IMF,WTO, (GATT) and World Bank. The aim of that kind of institutions are creating global world economy. Particularly they have created corporation among themselves for developing countries globalization process.

Turkey is member of that kind of institutions since they were set up. In these regard Turkey has been living intensive globalization process as well as trying to open its economy. But this process is not reached satisfactorily level. Turkey has not solved its structural economic problem. New perspective of world economy and relationship among International Economic Institutions that are important for Turkey economic policy require new reform policy with globalization process as well integrating its economy with world economy since 1980.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

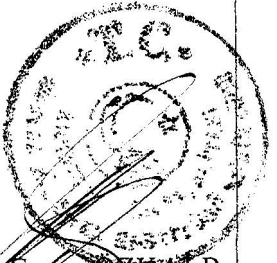
İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. S. Rıdvan KARLUK

Üye : Prof. Dr. Erol İYİBOZKURT

Üye : Prof. Dr. Nüvit OKTAY..

Mehmet ŞAHİN'in **Uluslararası Ekonomik Kuruluşların Küreselleşme Sürecindeki Rolü (Türkiye Örneği)** başlıklı tezi 15/07/1998 tarihinde,yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca,İktisat Politikası Anabilim dalında **Doktora Tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Enver ÖZKALP
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

21. yüzyıla girdiğimiz şu günlerde yaşadığımız bir süreç bu yüzyılı geçmiş bütün tarihten daha farklı kılmaktadır. Önümüzdeki yüzyılda da bu sürecin hızlanarak devam edeceği görülmektedir. Kısaca küreselleşme terimiyle ifade edilen bu süreç, bir yanda insanlığa yeni umutlar ve fırsatlar sunarken diğer yanda, yeni ve farklı birtakım sıkıntılara neden olmaktadır. Bu nedenle, günümüzde hemen herkes küreselleşme sürecinden kaçınmanın mümkün olmadığı konusunda hemfikir olmakla birlikte, küreselleşmenin getirdikleri ve götördükleri konusunda henüz bir uzlaşma sağlanamamıştır. Bununla birlikte, küreselleşmeyi savunan ve küreselleşmeye saldıranların büyük çoğunluğu, genellikle ideolojik kaygılarla hareket etmektedirler.

Küreselleşme sürecini ideolojik önyargılara kapılmadan ele almaya çalıştığımız bu çalışmada, küreselleşmenin gerçekten tamamen doğal bir gelişimle mi oluştuğu, yoksa tamamen Uluslararası Ekonomik Kuruluşların ve onların ardındaki ülke ve sermaye gruplarının, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeleriyle mi oluşup geliştiği incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardan itibaren yaşadığı küreselleşme sürecinde, Uluslararası Ekonomik Kuruluşlarla olan ilişkileri ve bu ilişkiler çerçevesinde, küreselleşme eğilimleri incelenerek daha nesnel temellere oturtulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Türkiye ekonomisinin daha sağlıklı küreselleşmesine yönelik ekonomi politikalarının neler olabileceği üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın sağlıklı bir şekilde tamamlanmasında kuşkusuz ki en büyük destek tez danışmanım Prof. Dr. S. Rıdvan KARLUK'tan geldi. Kendisinin özellikle Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar üzerine yapmış olduğu çalışmalar benim için en yararlı kaynak oldu. Ayrıca tez aşamasında geçirdiğim sıkıntılı süreçte gösterdiği ilgi ve anlayış için kendisine minnettarım. Tezin imla düzeltmelerindeki yardımları ve önerileri için Söğüt Anadolu Lisesi Edebiyat Öğretmeni, değerli dostum Serdar BİRSEN'e ;Eleştiri ve çevirilerdeki desteği için arkadaşım Araş. Gör. Murat KASIMOĞLU'na; Söğüt gibi küçük bir ilçede bana çalışma azmi ve ortamı sağlayan Ayşe Küflü İlköğretim Okulu Müdürü , değerli ağabeyim Rıza BOZKUŞ'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmadaki en büyük destek kuşkusuz en yakın dostum ve cefakar hayat arkadaşım Zuhâl'den geldi. Tezin bilgisayara yazım aşamasındaki yardımları ve üç yıl boyunca benim yüzümden katlandığı bütün zahmetler yanında, gösterdiği güler yüz için kendisine sonsuz minnettarım. İsmi burada anmadığım ve tezin oluşmasında yardımları geçen herkese ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	II
ABSTRACT.....	III
DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZGEÇMİŞ.....	VII
TABLolar.....	XV
GRAFİKLER.....	XVII
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm

EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN TEORİK TEMELLERİ

I-DÜNYA EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME EĞİLİMLERİ.....	5
II-KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KAPSAMI.....	7
III-KÜRESELLEŞMENİN FARKLI BOYUTLARI.....	10
1-KÜRESELLEŞMENİN YATAY BOYUTU.....	9
2-KÜRESELLEŞMENİN DİKEY BOYUTU.....	5

IV-KÜRESELLEŞMENİN GÜDÜLERİ.....	12
1-EKONOMİK GÜDÜLER.....	12
2-POLİTİK GÜDÜLER.....	12
3-SOSYAL GÜDÜLER.....	13
V-KÜRESELLEŞMEYİ DOĞURAN VE İVME KAZANDIRAN FAKTÖRLER.....	13
1-İÇSEL FAKTÖRLER.....	14
A-Ulaşım ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişim.....	14
B-Bretton Woods Sistemi'nin Yıkılışı.....	16
C-Dünya Ekonomik Krizi.....	16
D-Çevresel Sorunlar.....	17
E-Euro Piyasaların Oluşumu.....	18
F-Uluslararası İşletmelerin ve Uluslar arası Bankacılığın Gelişimi.....	20
G-Dış Borç Krizi.....	21
H-Sosyalist Bloğun Dağılması.....	21
2-DİŞSAL FAKTÖRLER.....	22
A-ABD ve İngiltere'de Liberal Hükümetlerin İktidara Gelmeleri.....	22
B-Uluslararası Ekonomik Kuruluşların Etkisi.....	22
VI-KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL AŞAMALARI.....	22
VII-EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN GÖSTERGELERİ.....	26
1-TİCARETİN KÜRESELLEŞMESİ.....	26
2-SERMAYENİN KÜRESELLEŞMESİ.....	32
3-ÜRETİMİN KÜRESELLEŞMESİ.....	36
4-EMEĞİN KÜRESELLEŞMESİ.....	40
5-EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN ENVANTERİ.....	43

İkinci Bölüm

ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Birinci Kısım

KÜRESEL YÖNELİMLİ ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLAR

I-ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN GELİŞİM SÜRECİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMLARI.....	47
II-WTO,IMF VE DÜNYA BANKASI ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİ.....	49
1-IMF VE DÜNYA BANKASI ARASINDA İŞBİRLİĞİ.....	50
2-IMF-WTO ARASINDA İŞBİRLİĞİ.....	51
3-WTO-DÜNYA BANKASI ARASINDA İŞBİRLİĞİ.....	52
III-GELİŞMİŞ ÜLKELERİN WTO,IMF VE DÜNYA BANKASI ÜZERİNDEKİ ETKİNLİKLERİ.....	53
IV-KÜRESEL YÖNELİMLİ BİR ULUSLAR ARASI KURULUŞ OLARAK WTO (GATT).....	55
1-ULUSLARARASI TİCARETTE GATT SİSTEMİ.....	55
A-GATT'ın Kuruluşu.....	56
B-GATT'ın Amaçları.....	56
C-GATT'ın İlkeleri.....	58
D-İlkelerden İstisnalar.....	60
E-GATT Çerçevesinde Yapılan Tarife İndirim Turları.....	62
a)İlk Altı Çok Taraflı Tur.....	62
b)Yedinci Tur (Tokyo Turu).....	63
c)Sekinci Tur:Uruguay Turu ve Uruguay Nihai Senedi.....	67
F-Dünya Ticaret Örgütü (WTO).....	79
a)Kuruluşu ve Kapsamı.....	79
b)Amaçları	81
c)Fonksiyonları.....	81

d)Yapısı ve Statüsü.....	82
e)Karar Alma Mekanizması.....	83
II-KÜRESEL YÖNELİMLİ BİR ULUSLARARASI KURULUŞ OLARAK IMF.....	83
1-KURULUŞU,AMAÇLARI VE GÖREVLERİ.....	83
2-YAPISI VE YÖNETİMİ.....	86
3-IMF'İN FİNANSAL YARDIM MEKANİZMASININ İŞLEYİŞİ.....	87
4-IMF'İN SAĞLADIĞI FİNANSAL KOLAYLIKLAR.....	87
A-IMF Finansal Politikaları.....	87
B-IMF'in Sunduğu Finansal Olanaklar	88
a)Düzenli IMF Kolaylıkları.....	88
aa)Stand-by Anlaşmaları (Stand-by Arrangements).....	88
ab)Genişletilmiş Fon Kolaylığı (Exstended Fund Facility-EFF).....	88
b)Ayrıcalıklı IMF Kolaylığı.....	89
ba)Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı (Enhanced Structural Adjusment Facility-ESAF).....	89
c)Özel IMF Kolaylıkları.....	90
ca) Sistemi Dönüştürme Kolaylığı (Systemic Transformation Facility).....	90
cb) Telif edici ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı (Compensatory and Contingency Financing Facility : CCFF).....	90
III-KÜRESEL YÖNELİMLİ BİR ULUSLARARASI KURULUŞ OLARAK DÜNYA BANKASI.....	90
1-KURULUŞU, ÜYELERİ VE AMAÇLARI.....	90
2-SERMAYESİ, YAPISI VE YÖNETİMİ.....	91
3-FİNANSMAN FAALİYETLERİ.....	92
A-Finansman Kaynakları.....	92
B-Kredi Politikasının İlkeleri ve Kredi Politikasının Gelişimi	93

İkinci Kısım

**ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ**

I-GATT (WTO)'IN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ.....	95	✓c,
1-TARİFELER ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER.....	96	
2-TARİFE DIŞI ENGELLER (TDE) ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER.....	96	
3-GATT (WTO) VE KÜRESELLEŞME.....	101	
II-IMF VE DÜNYA BANKASI'NIN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ.....	105	ç
1-IMF VE DÜNYA BANKASI'NIN KÜRESELLEŞME POLİTİKASI YAPISAL UYUM POLİTİKALARI.....	105	
A-Yapısal Uyum Kavramı ve Kapsamı.....	106	
B-Yapısal Uyum Politikaları'nın Kökenleri ve Altında Yatan Güçler.....	107	
a) Konjonktürel Güçler.....	108	
b) Toplum İçi Güçler.....	109	
c) Dışsal Güçler.....	109	
C-Yapısal Uyum Programlarının Gerçekçiliği.....	110	
a) Uyum Maliyetlerinin Büyüklüğü ve Dağılımı.....	111	
b) Uyumun Yararlarının Büyüklüğü ve Dağılımı.....	111	
D-Yapısal Uyum Politikalarının Unsurları.....	112	
a) Kamu Kesimi Reformu.....	115	
aa)Vergi Reformu.....	115	
ab)Harcama Reformu.....	116	
ac)KIT Reformu.....	120	
b) Finansal Piyasa Reformu.....	124	
c) Dış Ticaretin Liberalleştirilmesi ve Döviz İşlemleri.....	127	
D) Diğer Uyum Önlemleri.....	129	
E-Uyum Programlarında Koşulluluk.....	133	

F-Uyum Politikalarının Etki Mekanizması ve Değerlendirmesi.....	137
2- IMF VE DÜNYA BANKASININ KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ.....	146
A-IMF ve Dünya Bankası'nın Yardımlarının Boyutu.....	146
B-Uyum Politikalarının Küreselleşme Sürecine Etkisi.....	151
3-KÜRESELLEŞME HIZI VE EKONOMİK İSTİKRAR.....	156

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN ROLÜ (1980-1998)

I-WTO (GATT)-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME SÜRECİ.....	160
1-WTO (GATT) - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	160
2-GATT'LA İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKASINDAKİ GELİŞMELER.....	161
A-İhracat Politikasındaki Gelişmeler.....	162
B-İthalat Politikasındaki Gelişmeler.....	164
C-Dış Ticaretteki Gelişmeler.....	166
3-GATT'IN TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ.....	169
II-TÜRKİYE'NİN IMF VE DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE KÜRESELLEŞME ÇABALARI.....	170
1-TÜRKİYE VE IMF-DÜNYA BANKASI İLİŞKİLERİ.....	170
2-IMF VE DÜNYA BANKASI'YLA İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKASINDAKİ GELİŞMELER.....	171
III-KÜRESEL YÖNELİMLİ ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARLA İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME EĞİLİMLERİ.....	180

1-TİCARETİN KÜRESELLEŞMESİ.....	180
2-FİNANSAL KÜRESELLEŞME.....	184
3-KÜRESELLEŞME VE YAPISAL UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN MEVCUT EKONOMİK SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	187
A-Türkiye’nin Mevcut Ekonomik Sorunları.....	187
B-Türkiye’nin Mevcut Ekonomik Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri.....	189
SONUÇ.....	194
KAYNAKÇA.....	198

TABLolar

Tablo: 1.1 M.Waters'e Göre Küreselleşmenin Tarihsel Aşamaları	24
Tablo: 1.2 Robertson'a Göre Küreselleşmenin Tarihsel Aşamaları.....	25
Tablo: 1.3 Küresel Bütünleşme Eğilimi.....	27
Tablo: 1.4 Hizmetlerdeki Dünya Ticareti (1980-1993).....	30
Tablo:1.5 Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Mal,Sermaye ve Göç Akımları.....	42
Tablo: 1.6 Ekonomik Küreselleşmenin Envanteri.....	44
Tablo: 2.1 Uruguay Turu Sonrasında Sanayi Ürünlerinde Ortalama Tarife Azaltımları.....	97
Tablo: 2.2 Seçilmiş Gelişmiş Ülkelerde Tarife Dışı Engellerin İthalatı Kapsama Oranı.....	98
Tablo: 2.3 1987-1990 Dönemi Gönüllü İhracat Kısıtlamaları (GİK).....	99
Tablo: 2.4 GSMH'nin Yüzdesi Olarak Kamu Harcamalarının Değişimi.....	119
Tablo: 2.5 Uyum Programlarının Unsurları (1980-84).....	131
Tablo:2.6 Koşulluluğun Yerine Getirilmesi.....	135
Tablo: 27 Dışsal Şoklar ve Uyum Altında Performans.....	140

Tablo:2.8 Dünya Bankası Ticari Uyum Kredisi Alan Ülkelerde

Ticari Reformun Etkisi (1978-89).....145

Tablo: 2.9 1953-97 Mali Yıl Sonlarında Onaylanmış IMF Anlaşmaları.....147

Tablo: 2.10 Ürün Bağımlı Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşme,Politika

ve Performans :1984-93.....159

Tablo:3.1 Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi.....168

Tablo:3.2 Türkiye’de Ticaretin Küreselleşmesi.....183

Tablo:3.3 Türkiye Ekonomisinde Finansal Küreselleşmenin Göstergeleri.....185

Tablo: 3.4 Küreselleşme Sürecinde Yapısal Sorunlar.....188

GRAFİKLER

Grafik: 1.1 Gelişmekte Olan Ülkelere Uzun Dönem Net Kaynak	
Akımlar (1970-1995).....	35
Grafik:1.2 Üretimin Küreselleşmesi.....	38
Grafik: 2.1 GATT Sekretaryasına Raporlanmış Anti-Damping Uygulamaları	
(1986-1994).....	100
Grafik:2.2 Liberal ve Baskıcı Rejimler (1975-1994).....	102
Grafik:2.3 Dünya Ticaretinde ve Üretimindeki Büyüme (1960-1994).....	104
Grafik:2.4 GSYİH'nın Yüzdesi Olarak Kamu Harcamaları.....	118
Grafik:2.5 Uyum Kredisi Alan ve Uyum Kredisi Almayan Ülkelerde Kamu	
Açıkları (GSYİH'nın %),1980-87.....	141
Grafik:2.6 IMF Uyum Kredisi Alan Ülkelerde Yapısal Reform Hızı.....	142
Grafik:2.7 İlk Uyum Önerili Programlar Öncesi ve Program Süresince Kişi	
Başına GSYİH Büyümesi.....	144
Grafik:2.8 Dünya Bankası Ödemeleri (1947-1995).....	150
Grafik:2.9 1980'lerden 1990'lara Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşme Hızı....	152
Grafik:2.10 Reel Ticaret/ GSYİH'daki Değişiklikler (1960-1994).....	154

Grafik:2.11 Seçilmiş Gelişmekte Olan Bölgeler İçin Ortalama Ağırlıksız Tarife

Oranları (1985-1993).....155

Grafik:2.12 Bağımlı Ürün İhracatçıları İçin Çıktı,Sermaye ve Yatırımda Kişi

Başına Yıllık Büyüme (1980-1990).....158

GİRİŞ

1980'li yılların başından itibaren dünya ülkelerinin çoğunda uygulanan iç ve dış liberalleşme politikaları ve 1980'lerin sonlarında kumanda ekonomisine dayalı ülkelerin de hızla liberal iç ve dış ekonomi politikalarını uygulamaya koyarak hızla piyasa ekonomilerine dönüşmeleri ve bu yeni süreçte oluşan yeni ekonomik ilişki biçimleri 1990'lı yıllarda küreselleşme söylem ve tartışmalarının gündeme oturmasına yol açmıştır. Bu tartışmaların en önemli noktalarından birisi de küreselleşmenin kendiliğinden tamamen doğal bir süreç mi, yoksa belirli çevrelerin-özellikle de küresel boyutlu Uluslararası Ekonomik Kuruluşların (UEK) ve bunların arkasındaki ülke ve sermaye gruplarının -bir yönlendirmesiyle yeni bir sömürü biçimi mi olduğudur.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) ise iç ve özellikle dış koşullar gereği mümkün olduğunca bu sürece uyum sağlayarak istikrar içinde kalkınma çabalarına ivme kazandırmak istemektedirler. Bu anlamda Türkiye,özellikle 1980'li yıllarda daha çok dış koşullar ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşların dayatmalarıyla bu sürece yönelmişken,son yıllarda ise iç koşulların gereği bu sürece daha yoğun girme yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, UEK ve dünya ekonomisindeki

eğilimlerin de bu yöndeki yönlendirmeleri hala bütün hızıyla devam etmektedir. Bu koşullar altında Türkiye'nin küresel bir dünyada iyi bir yer edinebilmek için ne tür stratejiler izlemesi gerektiği büyük önem taşımaktadır.

Bu çerçevede çalışmamızın ana amacı, Türkiye'nin küresel dünya ekonomisine uyumu ve istikrar içinde kalkınmasını temin edici ekonomi politikalarının neler olabileceğini ortaya koymaktır. Bu ana amaca ek olarak UEK ile, küreselleşme, yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları arasındaki ilişkileri açığa çıkarmak ve Türkiye'nin küresel dünya ekonomisinde istikrar içinde kalkınma çabasında UEK ile olan ilişkilerinin boyutlarını ve sonuçlarını belirlemektir. Çalışmamızın ana amaçlarını daha ayrıntılı olarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- UEK'nın küreselleşme süreci üzerindeki rolünü ortaya koymak,
- UEK'nın yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları üzerindeki etkisini ortaya koymak,
- Küreselleşme, yapısal uyum ve istikrar politikaları ile UEK arasındaki karşılıklı neden-sonuç ilişkilerini belirlemek,
- Küreselleşmenin, yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları sonucu ortaya çıkan bir olgu mu, yoksa ekonomik istikrarsızlıkların küreselleşme olgusunun ortaya çıkardığı bir sorun mu olduğunu açığa çıkarmak,
- Türkiye'nin küresel dünya ekonomisine uyumunda UEK'nın rolünü belirlemek,
- Türkiye'de uygulanan yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları üzerinde UEK'nın etkisini açığa çıkarmak,
- UEK ile olan ilişkiler çerçevesinde Türkiye ekonomisinin küresel dünya ekonomisine uyumu ve istikrar içinde kalkınmasına yönelik ekonomi politikalarının neler olabileceğini belirlemek.

Çalışmamızın amaçları göz önüne alındığında kapsam yönünden bir sınırlamaya gidilmesi gerektiği açıktır. Özellikle küreselleşme olgusunun çok boyutluluğu dikkate alınarak, öncelikle küreselleşmenin kapsamında bir sınırlamaya gidilmiştir. Çalışmamızda küreselleşme ekonomik boyutu ile ele alınmıştır. Kapsam yönünden bir diğer sınırlama UEK ile ilgilidir. Bilindiği üzere yeryüzünde UEK'nın sayısı çok fazladır. Tüm UEK'yı çalışmamıza dahil etmemiz rasyonel değildir. Bu nedenle çalışmanın kapsamı küreselleşme, yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları ile doğrudan ilişkili olan üç kuruluşla sınırlanmıştır. Bunlar, :Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (IBRD) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO/GATT)'dür. Birleşmiş Milletler çatısı altında örgütlenen bu üç kardeş kuruluş, hem evrensel nitelikli ekonomik kuruluşlar olmaları (yani üye sayıları ve etkileri bakımından Dünya sistemini etkileyici bir kapsama sahip olmaları), hem de amaçları ve uygulamaları bakımından küreselleşme, yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları ile doğrudan ilişkili olmaları dolayısıyla amacımıza uygun kuruluşlardır. Bu nedenle çalışmamızda UEK , yalnızca bu üç kuruluşla sınırlanmıştır.

Başvurulan bir başka sınırlama ele alınan dönem yönündendir. İncelenen üç kuruluş da 2. Dünya Savaşı sonunda kurulmuştur. Dolayısıyla teorik düzeydeki ve dünya ekonomisi verilerinin kullanıldığı bölümlerde ele alınan dönem, 2.Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bununla birlikte yapısal uyum politikalarının 1980 başlarından itibaren uygulamaya geçirildiği ve küreselleşme olgusunun da 1980'li yıllarda gündeme geldiği düşünülerek, çalışmamızda incelenen dönem 1980-1996 yılları ile sınırlı tutulmuştur.

Çalışmamızda öncelikle UEK'nın küreselleşme, yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları ile doğrudan bağlantılı olduğu varsayılmıştır. Ayrıca, dünya sistemindeki genel eğilimlere paralel olarak, küreselleşmenin hızını arttırarak devam edeceği, benimsenen bir diğer varsayımdır.

Çalışmamızda hipotetik tümdengelimci bir yöntem izlenmiştir. Öncelikle UEK'nın küreselleşme, yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları üzerinde önemli bir rol oynadığı kabul edilmiştir. Daha sonra ise bu varsayımın geçerliliği araştırılmış

ve son bu varsayımın geçerliliği altında Türkiye ekonomisine yönelik önermelerde bulunulmuştur. Bu genel çerçeve içinde çalışmamızda izlenen yöntem şu şekildedir:

-UEK'nın küreselleşme, yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları üzerinde önemli bir rol oynadığı varsayılmıştır.

-Birinci bölümde ekonomik küreselleşmenin teorik temelleri ortaya konulmuştur.

-İkinci bölümde UEK'nın küreselleşme üzerindeki rolü incelenmiştir. Bu bölüm iki kısma ayrılarak ilk kısımda küresel yönelimli UEK'nın gelişim süreci ve faaliyetleri incelenmiştir. İkinci kısımda ise UEK'nın küreselleşme sürecindeki etkinlikleri ortaya konulmuştur. Ayrıca UEK ile, küreselleşme, yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları arasındaki karşılıklı neden-sonuç ilişkileri ele alınmıştır.

-Üçüncü bölümde, Türkiye ekonomisinde küreselleşme, yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikaları ve bu politikalar üzerinde UEK'nın etkisi incelenmiştir. UEK ile olan ilişkiler çerçevesinde, Türkiye ekonomisinin küresel dünya ekonomisine uyumu ve istikrar içinde kalkınmasına yönelik ekonomi politikalarının neler olabileceği araştırılmıştır.

-Çalışma konu hakkında bir genel değerlendirme ve sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

Birinci Bölüm

EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN TEORİK TEMELLERİ

I. DÜNYA EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME EĞİLİMLERİ

Dünya tarihi incelendiğinde belirli dönemlerde önemli toplumsal değişim/dönüşümler yaşandığına tanık oluruz. Bu dönüşümler politik,ekonomik,kültürel ya da sosyolojik olabilir. Dünya sistemi yeni ve köklü bir dönüşüm aşamasındadır. Ne var ki bu seferki yalnız Batı toplumuyla sınırlı olmadığı gibi, Batı tarihine özgü de değildir. Bu seferki,bundan sonra bir Batı tarihi,bir Batı uygarlığı bulunmaması durumuna geçmiştir. Artık dünya tarihi ve dünya uygarlığı vardır,ama bunların her ikisi de Batılılaşmış durumdadır.¹Bu nedenle bu seferki dönüşüme Serge LATOUCHE **Dünyanın Batılılaşması** adını vermektedir. Ona göre;Batı, artık ne coğrafi ne de tarihsel olarak Avrupa'dır. Batı, artık gezegende konup göçen bir insan kümesinin paylaştığı inançlar bütünü bile değildir. Batının her türlü kişisel özellikten

¹ Peter F.DRUCKER,(çev. Belkis ÇORAKÇI), **Kapitalist Ötesi Toplum** , İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s.11.

yoksun, ruhsuz ve bundan böyle efendisiz, insanlığı kendi hizmetinde kullanan bir makine olarak görülmesini önermektedir² Bu anlamda dünya sistemi her yönden bir örnekleşmektedir. Dolayısıyla, dünyanın küresel bir köy haline dönüştüğünü söylemek bu bir örnekleşmeyi en güzel şekilde ifade etmektedir.

Günümüzde ekonomik, politik, kültürel ve sosyolojik alanlarda ortaya çıkan bu değişim/dönüşümler, küreselleşme ya da küresel bütünleşme olarak adlandırılmaktadır. Dünya sistemindeki bu dönüşüm, çevrimlerin ve eğilimlerin azar azar ve sabit bir hızla sonuca doğru ilerledikleri hallerden biri değildir.³ Mevcut dönüşümün boyutu ve hızı şimdiye kadar görülenlerden çok daha büyüktür.

Peter F. DRUCKER küresel dünya ekonomisinin başlıca özellikleri, başlıca zorlayıcı yönleri ve getirdiği bazı olanakları şu şekilde sıralamaktadır⁴:

-1970'li yılların başları ya da ortalarında dünya ekonomisi uluslararası olmaktan çıkıp, küresel hale gelmiştir.

-Küresel ekonomiyi biçimlendiren başlıca olgu, mal ve hizmet ticaretinden çok, nakit akışıdır.

-Küresel ekonomide geleneksel üretim faktörleri olan toprak ve emek, giderek daha büyük bir oranda, ikincil duruma düşmektedir.

-Küresel ekonomideki amaç, kar maksimizasyonu değil, pazar maksimizasyonudur. Ticaret, yatırımın bir işlevi haline gelmektedir.

² Serge LATOUCHE, (çev. Temel KEŞOĞLU), **Dünyanın Batılılaşması**, Ayrıntı Yayınları İstanbul, 1993, s.15.

³ Immanuel WALLERSTEIN, "1980'lerden Alınacak Dersler", **Eski Dünyadan Yeni Dünyaya Amerikan ve Sovyet Bilimcilerin Gözüyle Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da Leninizmin Çözülüşü**, (der. Hakan YILMAZ), Hil Yayın, İstanbul, 1993, s.60.

⁴ Peter F. DRUCKER, (çev. Birtane KARANAKÇI), **Yeni Gerçekler**, T. İş Bankası Yayınları Tarih Dizisi:25, Ankara, 1996, s.117-119.

-Uluslararası ekonomide etkili tek ekonomik birim ulusal egemen devlettir. Oysa,küresel dünya ekonomisinde bu türden 4 birim mevcuttur Bunlar; birbirlerine bağlı ve karşılıklı olarak bağımlıdırlar ama birbirlerinin kontrolü altında değildirler. Bu birimlerin ilki ulusal devlettir İkincisi,bölgesel işbirliği ve/veya birliklerdir. Üçüncüsü, enformasyonun düzenlediği para,kredi ve yatırım akışlarıdır. Sonuncusu ise, küresel teşebbüslerdir.

-Ekonomi politikası giderek daha büyük bir oranda serbest ticaret ya da korumacılık değil,bölgeler arasındaki karşılıklılık anlamına gelmektedir.

-Küresel bir ekoloji söz konusudur.

-Küresel dünya ekonomisi bir gerçeklik olduğu halde,kendisi için geçerli olan kurumlardan hala yoksundur.

Ekonomi politikasının temel uğraşı alanı ekonomik istikrar ve ekonomik kalkınmadır. Küreselleşme süreci de yaşanan bir gerçeklik olduğuna göre,bundan böyle yapılacak araştırma ve uygulamalarda ekonomi politikaları küreselleşmenin koşulları dikkate alınarak incelenecektir. Bunun için öncelikle,küreselleşme sürecinin bütün yönlerinin açığa çıkarılması gerekmektedir.

II. KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KAPSAMI

Küreselleşme, küre kökünden türetilen ve dilimize 1980’li yıllarda giren bir kelimedir. İngilizce “globalization” yerine kullanılmaktadır.⁵İngilizce “global” kelimesi 400 yıldan fazla bir geçmişe dayansa da, “globalization”, “globalize”, “globalizing” gibi

⁵ Küreselleşme kelimesi dilimize İngilizce “globalization”dan türetilmesine karşın İngilizcede globalization kelimesi de yeni bir kelimedir. 1977 basım Redhouse ve1980 yılında gözden geçirilerek güncelleştirilmiş,Oxford Advanced Dictionary of Current English başlıklı İngilizce-İngilizce sözlüklerinde globalize,globalization diye bir kelime yoktur. Gülten KAZGAN, **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye’nin Yeri**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s.78.

kelimelerin ortak kullanımı 1960'lara kadar başlamamıştı.⁶Bununla birlikte kelimenin günümüzdeki anlamda kullanımı 1980'li yıllarda başlamıştır. Kavram 1980'lere doğru Harvard,Stanford,Columbia gibi prestijli Amerikan işletme okullarında kullanılmaya başlanarak popularize edilmiş ve aynı yıllarda UEK'nın rapor ve yayınlarında da yer almaya başlamıştır.⁷

Son yıllarda sık kullanılan bir kelime olmasına rağmen,ifade ettiği anlam konusunda net bir anlaşma yoktur. Genel olarak dünyanın bir örneklenmesi;çeşitli alanlarda dünya ülkeleri,kültürleri,ekonomileri...arasındaki farklılıkların ortadan kalkarak ülkeler ve toplumlar arası ilişkilerin giriftleşmesi, anlamlarında kullanılmaktadır. "Küreselleşme hakkındaki retorik yaygınlaştıkça,kelime bazen-dünya ile birlikte hareket...-cümlesi içinde,ulus devletin egemenlik alanını sınırlayan bir eşiği ima etmekte,bazen de, uluslararası rekabete açılmayı...ikame etmektedir. Dışa açıklık,entegrasyon ve karşılıklı bağımlılık gibi kavramları da sırtlayan küreselleşmeye yüklenen anlam genişliği, insanlığın iki binli yılların şafağındaki Yeni Çağ'dan çok şey beklemesine uygun düşmekle birlikte,kavram olarak içeriğinin de henüz kesinleştirilemediğinin bir delili olmaktadır."⁸

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından yapılan bir araştırmada,küreselleşme,ülkeler arasındaki ekonomik,politik,toplumsal ilişkilerin yaygınlaşıp gelişmesi,ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi,farklı toplumsal kültürlerin,inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması,ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantılı olguları içeren ve bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması olarak tanımlanmıştır.⁹

⁶ Malcolm WATERS, *Globalization*, Routledge, London, 1995, s.2.

⁷ Taner TİMUR, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s.7.

⁸ Levent SİNAN, "Küreselleşme Tartışmaları Üzerine Bazı Notlar", *Ekonomik Yaklaşım*, C.5, S.14, 1994, s.97.

⁹ DPT,*Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyonu Raporu*,Kitap:2, DPT Ya. No.:DPT:2375-Ö.İ.K.:440, 1995, s.1.

Dünya Bankası tarafından yaptırılan bir araştırmada ise küreselleşme,dünya ekonomileri arasında üretim,dağıtım ve mal ve hizmetlerin kullanımının entegrasyonu olarak tanımlanmıştır.¹⁰Prof. Dr. Tezer ÖÇAL'a göre küreselleşme, “tepki ve karşı tepkili sibernetik sürecine yer veren,hem ürün ve hem üretim faktörleri,hem de insan davranışları ve kültürel olaylarla ilgili bir gerçekliktir.”¹¹Prof. Dr. Gülten KAZGAN' a göre ise küreselleşme eleştirel bir tanımlamayla, “...temelde karlılığı yükseltmek amacıyla Merkez Sermayesinin otonom (kendiliğinden) hareketinin her biçimiyle bütün sınırları adım adım zorlayarak yıkmasını,böylece karını en çoklaştırmayı gerçekleştirmesini anlatan bir süreç”tir.¹² İşletmecilik açısından küreselleşmenin anlamı, “herhangi bir ekonomik eylemin lokal özelliklere bakılmaksızın dünya yönelimli planlanması ve uygulanması”¹³dır.

Tanımların da ortaya koyduğu gibi küreselleşme yalnızca ekonomik değil,çok boyutlu bir kavramdır. Küreselleşme teorisi yalnız bir ekonomik teoriden ibaret değildir. Devlet teorisine ,uluslararası ilişkiler teorisine, barışa,demokrasiye ,küresel bir sivil toplum oluşumuna, hükümetler dışı kuruluşlara, kültürel yaşama ilişkin çeşitli önerme ve tezler içerir. Bununla birlikte ciddiye alınabilir bütün küreselleşme teorilerinin temeli ekonomiktir.¹⁴ Bu temelden hareketle çalışmamızda küreselleşme ekonomik boyutu ile ele alınacağından,şöyle bir tanım verebiliriz: Küreselleşme,üretim faktörlerinden emeğin,sermayenin ve ürünlerin ülkeler arasında dolaşımının serbestleştirilmesi ve serbest piyasa kurallarının geniş yetkilerle donatılmış UEK

¹⁰ Shigeru OTSUBO, **Globalization-A New Role for Developing Countries in an Integrating World**,The World Bank, Policy Research Working Paper 1628, 1996, s.1.

¹¹ Tezer ÖÇAL, “Niçin, Kimin İçin ve Nasıl Globalleşme” , **Ekonomik Yaklaşım**, C.4, S.9, 1993, s.7.

¹² KAZGAN, a.g.e., s.78.

¹³ Rıza AŞIKOĞLU, **Globalleşme Sürecinde Uluslararası Finansal Yönelimler**, D.P.Ü. İ.İ.B.F. Ya. No.:2, s.13'ten; Ruddf A. TREUMAN, “Global Problems,Globalization and Predictability” **WORLD FUTURES**, Vol.31, (1991), s.47-53.; Theodore LEVITT, “The Globalization of Markets”, **HARVARD BUSINESS REVIEW**, (May-June 1983), s.92-101.

¹⁴ Sungur SAVRAN, “Küreselleşme mi,Uluslararasılaşma mı?1” , **Sınıf Bilinci**, (Kasım 1996), s.16.

tarafından denetlendiği ve dünya çapında,ekonomilerin serbest piyasa koşullarında birbiriyle bütünleştiği bir süreçtir. Bu haliyle küreselleşme bir dünya ekonomik sistemidir.

Küreselleşmeyi araştıranlar özellikle geçen birkaç on yılda anlamlı olan iki yeni olgu üzerinde odaklaşmaktadırlar: **Üretim ve sermayenin küreselleşmesi** ve **Yeni uluslararası işbölümü** gibi süreçler içinde küresel işletmelerin yayılması;ve kitle iletişim ortamının küresel bazda dönüşümü¹⁵.

III. KÜRESELLEŞMENİN FARKLI BOYUTLARI

Dünya ekonomisindeki küreselleşmenin iki farklı boyutundan söz edilebilir. Bunlar,küreselleşmenin yatay boyutu ve dikey boyutudur¹⁶.

1-KÜRESELLEŞMENİN YATAY BOYUTU

Küreselleşmenin yatay boyutu, küresel değerlerin,kuralların,ilişkilerin coğrafi olarak genişlemesi;daha fazla ülkeye yayılmasını ifade eder. Bunun somut anlamı,daha çok ülkede liberal piyasa ekonomisi kurallarının benimsenmesi,insan hakları,tüketim toplumu,Batı tarzı yaşam ...gibi küresel değerleri benimsemesidir.

Kapitalist ekonomi düzeninin oluşumundan beri süren bu yatay genişleme 20'inci yy'a gelinceye kadar özellikle ulaşım ve iletişim teknolojilerinin yetersiz olması sonucu yetersiz kalmıştır.20' nci yy'ın özellikle ikinci yarısında ortaya çıkan ulaşım ve iletişim teknolojisi patlamaları bu yatay genişlemeyi iyice hızlandırmıştır. Bununla birlikte İkinci Bölümde ayrıntılı olarak değineceğimiz gibi,özellikle UEK'ın faaliyetleri bu yatay genişlemeye ivme kazandırmıştır.

¹⁵ Leslie SKLAIR , "Capitalism and Development in Global Perspective" , **Capitalism And Development** , (ed. Leslie SKLAIR), Routledge, London , 1994, s.166 .

¹⁶ Ülke ARIBOĞAN, "Globalleşmenin Farklı Boyutları", **İktisat**, (Kasım 1993), s. 54.

Ekonomik,sosyal,kültürel ya da politik her türlü soyut ve somut değer ve birikimin,en ilkelinden en modernine,dünya üzerindeki bütün toplumlara yatay bir genişleme suretiyle yaygınlaşması ve böylece sistem içi ilişkilere dahil olmayan ya da olamayan herhangi bir birimin kalmaması küreselleşme olgusunun en önemli unsurunu ortaya koymaktadır.¹⁷ Küreselleşmenin yatay genişlemesinin hızı küreselleşmenin kaçınılmazlığı tezlerine de temel oluşturmaktadır.

2-KÜRESELLEŞMENİN DİKEY BOYUTU

Küreselleşmenin evrensel bir sistem oluşturma yönündeki iddiaları açısından yatay boyut ne kadar önemli ise oluşan sistemin şimdiye kadar olandan temelde farklı olduğuna ilişkin iddiaların dayanağı da küreselleşmenin dikey boyutudur. Geleneksel anlayışta dünya sisteminin aktörleri yalnızca devletlerdir. Küreselleşmenin gündeme getirdiği köklü değişimler nedeniyle,sistem artık yalnızca devletlerden ve onların arasındaki ilişkilerden oluşan bir yapı olmaktan çıkarak,güç ve etkinlikleri gittikçe artan işletmeleri,gruplaşmaları,devletlerarası ve devletler dışı örgütleri de kapsar hale gelmiştir.¹⁸ Bu olgu,küreselleşme kavramının dikey genişleme yolu ile devletsel sınır tanımayan yeni birimlere doğru bir kayma anlamını taşıdığını ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle,küreselleşme sürecinin diğer unsuru,yatay genişlemenin ötesinde,aynı coğrafi alanda yeni bir ilişkiler ağının şekillendirilmesi ve ilişkilerin içinde devlet dışındaki aktörlerin de rol oynaması biçiminde belirmektedir.¹⁹

Küreselleşme sürecinin yatay boyutu tüm dünyayı tek bir sisteme götürürken,dikey boyutu bu sistemin eski sistemden farklı bir ilişkiler ağını ortaya koymaktadır. Böylece dünya şimdiye kadar yaşanandan farklı tek bir ekonomik sisteme doğru gitmektedir.

¹⁷ ARIBOĞAN, a.g.m., s.54.

¹⁸Yusuf ERBAY, **Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri**, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Ya. No.:11, Ankara, 1996, s.17.

¹⁹ ARIBOĞAN, a.g.m., s.54.

yılında,Tibetlilerle ,dağılan SSCB'nin üyeleri tarafından kurulan ,kendi devletlerine sahip olmayan toplam 38 ulustan gelen gruplardan oluşan **Tanınmamış Uluslar ve Halklar Örgütü**'nün faaliyetleridir. Bu gruplar yaptıkları lobi faaliyetleri ile hem küreselleşmenin nimetlerinden yararlanırken hem de küreselleşmeye bir ivme kazandırmaktadırlar. Böylece küreselleşme ,kaçınılmaz biçimde siyasal parçalanmayı körüklemektedir. Bu durum kapitalizmin kaçınmadığı paradoksudur. Kapitalizmin krizi bütünleşeceğim derken,parçalanmayı körüklemekte ve geç kalmış,bastırılmış uluslaşma sürecine ivme katmaktadır.²⁰

3-SOSYAL GÜDÜLER

Bunlar toplumda yaşayan birey ve grupların Batı tarzı yaşam,daha rahat ve daha serbest davranış kalıplarına ulaşmak gibi amaçlarla küreselleşmeye yönelmesine yol açan güdülerdir. Ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesi insanları dünyanın başka yerlerinde kendisinde olmayan daha uygun koşulları elde etmeye yöneltmektedir. Bu daha çok Amerika Birleşik Devletleri'nin yüksek yaşam seviyesinin benimsenmesi şeklinde olmaktadır.

V-KÜRESELLEŞMEYİ DOĞURAN VE İVME KAZANDIRAN FAKTÖRLER

Küreselleşmeyi doğuran ve ona ivme kazandıran faktörleri her zaman birbirinden ayırmak mümkün olmamaktadır. Küreselleşmeyi ortaya çıkaran dinamikler aynı zamanda onu hızlandıran bir yapıya da sahip olabilmektedir. Örneğin;iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişim hem küreselleşme sürecini başlatan hem de onu hızlandıran bir yapıya sahiptir. Bu nedenle bu faktörler tek bir başlık altında ele alınacaktır.

Aslında küreselleşmenin kendisi,beş yüzyıl önce Amerika Kıtası'nın keşfiyle başlayıp Aydınlanma Çağı'nın evrenselliğinde devam ettiğinden pek yeni bir şey değildir. Ama değişimin ve her türlü iletişimin evrenselleşmesi ve yıkım araçlarının

²⁰ Temel DEMİRER, **Yeni Dünya Düzeni ya da Düzensizliği**, Pelikan Yayınları, İstanbul, 1996, s.300.

küresel yıkım yeteneği kazanmasıyla birlikte, küreselleşme son kırk yılda yeni bir evreye girmiştir.²¹ İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren ortaya çıkan bazı dinamikler sonucu bugün küreselleşme dediğimiz süreç 1980'lerden itibaren kendisini her yönüyle ve giderek yoğunlaşarak hissettirmektedir. Bu faktörleri iki başlık altında ele alabiliriz.

1-İÇSEL FAKTÖRLER

Bunlar, dünya ekonomisindeki doğal gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan faktörlerdir.

A-Ulaşım ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişim

Küreselleşmeye ivme yapan faktörlerin en başında ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelere bağlı olarak ulaşım ve iletişim maliyetlerinde yaşanan büyük düşüşler gelmektedir. 1960'lı yıllara gelindiğinde deniz taşımacılığı maliyetleri 1920'lerdeki maliyetlerin üçte birine inmişti. 1940 -1970 arasında uluslararası telefon haberleşmesi maliyetleri 6 defa düşmüştür.²² Maliyetler düşerken aynı zamanda hizmetlerin kalitesi de hızla yükselmiştir. Mikrobilgisayar teknolojisindeki gelişmeyle, 1982-1988 yılları arasında fiyatlar yılda ortalama % 28 oranında düşmüştür. Bilgisayar teknolojisindeki bu gelişmeyle ABD'de iletişim fiyatları indeksi 1975'te 100'den 1994'te 0.01'e inmiştir. Aynı şekilde New York-Londra arasındaki üç dakikalık bir telefon görüşmesinin maliyeti 1930'da 230 dolardan, 1970'te 31.58 ; 1980'de 4.80 ; 1990'da ise 3.32 dolara inmiştir.²³

Özellikle televizyon teknolojisinin gelişip yaygınlaşması, Batının yaşam tarzının diğer toplumlarca da benimsenmesi yoluyla kültürel küreselleşme üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Aynı şekilde tüketim toplumu anlayışını yaygınlaştırarak ekonomik

²¹ Samir AMİN, (çev. Işık SONER), **Kaos İmparatorluğu-Yeni Kapitalist Küreselleşme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993, s.11.

²² Asu AKSOY, "Emek Pazarında Küresel Değişim", **Forum**, (Eylül 1995), s.42.

²³ The World Bank, **Global Economic Prospects and the Developing Countries 1995**, The World Bank, Washington D.C., 1995, s.45.

küreselleşmenin temellerini de oluşturmuştur.

Küreselleşme ve bilgisayar teknolojisinin gelişimi arasında ilgi çekici bir korelasyon vardır. Şöyle ki, gerçek anlamda ilk bilgisayar ENIAC 1946 yılında geliştirilmiş, bilgisayarın yaygın kullanımı ise 1982’de IBM’in ilk kişisel bilgisayarı(PC) piyasaya sunması ile olmuştur (İlginç bir tesadüftür ki, küreselleşme ve ekonomik istikrar politikaları üzerinde önemli rolleri olan üç UEK da “IMF, Dünya Bankası, GATT” İkinci Dünya Savaşı sonunda kurulmuşlardır. Bu kuruluşlardan IMF ve Dünya Bankası’nın öncülüğünde uygulanan ve küreselleşme üzerinde önemli etkileri bulunan Yapısal Uyum Politikaları da 1980’li yılların başlarında uygulamaya geçirilmiştir). Son otuz yılda bilgisayarların etkinliği bir milyon kere artmıştır. Ellili yılların bilgisayarları milyonlarca dolara mal oluyordu, bir dizi pahalı operatöre gerek gösteriyordu, çok yer kaplıyordu, kullanılması ve yeniden programlanması çok güçtü ve bugünün bir kişisel bilgisayarının hesaplama gücünün çok küçük bir parçasına sahipti. Aynı şekilde telekomünikasyon alanında fiber optik kullanımı da etkinliği bir milyon kere arttırmıştır. Her iki teknoloji de ilerleme gücünü sağlayan mikroyongalardır.²⁴

Hızlı teknolojik yenilikler yoğun üretime, kitle iletişiminde ve kitle taşımacılığına olanak sağlamakta; ülkeler arasındaki fiziksel uzaklıklar, kültür ve bilgiye erişim olanaklarındaki farklılıklar giderek ortadan kalkmaktadır. Bu yakınlaşma ülkeler arasındaki mal, hizmet, bilgi ve kaynak akışını hızlandırırken, tüketici tercihlerinde benzeşmeyi de beraberinde getirerek küreselleşme eğilimini güçlendirmektedir.²⁵ Teknolojideki gelişmeler finansmanı küreselleştirirken risk yönetimini de önemli hale getirmekte ve yeni alım-satım yöntemleri ortaya çıkmaktadır.²⁶ Bilgi işleminin ve haberleşmenin hızlanması ve yaygınlaşması

²⁴ Walter B. WRISTON (çev. Mehmet HARMANCI), **Ulusal Egemenliğin Sonu**, Cep Kitapları, İstanbul, 1993, s.23-24.

²⁵ TÜSİAD, “21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi”, **3. İzmir İktisat Kongresi (4-7 Haziran)**, Görüşler, DPT, 1993, s.226.

²⁶ Ali İhsan KARACAN, “Japonya’da Finansal Sistemin Organizasyonu Yenileniyor”, **Liberal Bakış**, 17 Temmuz 1997, s.7.

sayesinde sermayenin dolaşımı “gerçek zaman” kavramı ile ifade edilebilecek işlemler yoluyla, doğrudan birebir ilişkilerle, araçları tasfiye ederek gerçekleşmeye başlıyor; sermaye zaman ve mekan ile kesintiye uğramadan “yaşamında” bir süreklilik kazanıyor. Dünyanın hemen her yerindeki ekonomik/mali birimler birbiriyle bütünleşmeye başlıyorlar.²⁷

B-Bretton Woods Sistemi'nin Yıkılışı

1944 yılında Bretton Woods'da kurulan uluslararası para ve maliye sistemi yaklaşık otuz yıl boyunca fazla sorun yaşanmadan işledi. ABD dolarının altına bağlandığı ve diğer ulusal paraların kurunun ise doların değerine göre belirlendiği bu sistem, ABD'nin altın rezervinin azalmış olması, ABD'nin bütçe ve bilanço açıkları ve oluşan dolar bolluğu, doların devalüasyonu gibi nedenlerle bu sistem 1973 yılında yıkılmıştır.²⁸

Bretton Woods sisteminin çöküşü ile dünya birdenbire küçülmüştür. Uzun bir süre ulusal düzeyde para arzı üzerinde monopolcü güçlerini istedikleri gibi kullanan merkez bankaları, kendilerini uluslararası piyasalarda paralarının değerini koruma konusunda rekabet içinde bulmuşlardır. Ulusal otoriteler uluslararası finansman alanında kendi ülkelerinin payını korumak ve arttırmak için sürekli rekabet halindedirler.²⁹ Bu olgu özellikle finansal küreselleşmeye zemin ve ivme kazandırmıştır.

C-Dünya Ekonomik Krizi

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren uygulanan Keynesyen ekonomi politikaları ile hızlı bir büyüme kaydeden dünya ekonomisi 1970'lerin başından itibaren uzun dönemli bir ekonomik krize girmiştir. 1973 yılında ilk petrol şoku ile birlikte iyice derinleşen

²⁷ Ergin YILDIZOĞLU, **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.23.

²⁸ Bkz.: Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1996, s.448-455.

²⁹ M. İlker PARASIZ, Kemal YILDIRIM, **Uluslararası Finansman-Teori ve Uygulama**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1994, s.306.

kriz,1970'li yıllar boyunca hemen hemen tüm dünya ülkelerinde kendisini hissettirmiştir.

Bu yıllardaki ekonomik kriz o zamana kadar görülenlerden farklı bir nitelik taşımakta idi. İlk defa enflasyon ve durgunluk aynı anda yaşanıyordu. Ekonomi teorisinde stagflasyon olarak isimlendirilecek bu soruna mevcut ekonomi teorileri cevap veremediğinden,ülkeler yeni reçetelere hazır hale gelmişti. Yapısal Uyum Politikalarının da teorik dayanağını oluşturan Yeni Sağcı politika önermelerinin genel kabul görmeye başlaması da bu nedenle bu yıllara rastlar.³⁰

1980'li yıllara gelinceye kadar GOÜ'in uyguladığı içe dönük –ithal ikameci büyüme stratejisine olan güven sarsılmıştır. Bu ülkeler dışa dönük-ihracata dayalı büyüme stratejisini benimsemeye başlamışlardır. Gelişmiş ülkeler petrol şokunu ihracat yolu ile geliştirmekte olan ülkelere ihraç ederken,GOÜ'den Güney Kore,Tayvan,Singapur gibi bazı Uzakdoğu ülkeleri dışa dönük büyüme stratejisini uygulayarak büyük krizler geçirmeden hızlı ve uzun dönemli ekonomik büyüme gerçekleştirmişlerdir.³¹Dünya ekonomisindeki krize rağmen bu ülkelerin başarısı ve ekonomi teorisinde esen Yeni Sağcı rüzgarlar diğer dünya ülkelerini de dışa açık büyümeye yöneltmiş,bu ise küresel bütünleşmeyi hızlandırmıştır.

D-Çevresel Sorunlar

Günümüzde çevresel sorunlar küresel bir sorun halini almıştır. **İngiltere Çevre Koruma Yönetimi** için hazırlanan bir raporda da belirtildiği gibi,küresel kirlenme,kendine özgü bir meydan okuma oluşturuyor. Bu meydan okuma korkulan bir dereceye varırsa;bazı ülkeler felaket derecesinde zararlara uğrayacaklardır. Hiçbir ülke

³⁰ Yeni Sağ olarak nitelenen politika önermelerinin sınıflandırılması ve genel bir değerlendirilmesi için bkz.:Coşkun Can AKTAN, **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Takav Matbaası, Ankara, 1994

³¹ Bu tür büyüme stratejisinin olumlu yönleri hep söylenmektedir. Bu stratejinin zorlukları ve eleştirisi için bkz.: Hans Ulrich LUTHER (çev.Erol ÖZBEK). **Güney Kore Bir Model Olabilir mi?**, Belge Yayınları, İstanbul, 1984.

tek başına bu meydan okumaya yanıt veremez ve meydana gelecek zararları sınırlayamaz.³² **Ozon Deliği** ya da **Çernobil Faciası** örneklerinde de görüldüğü üzere çevresel sorunlar günümüzde yalnız bir ülkeyi değil birçok ülkeyi, hatta tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Herhangi bir yerdeki çevresel bir sorun tüm dünyaya zarar verebilmektedir. Küresel ısı artışı günümüzde bazı bölgeleri kuraklıkla karşı karşıya bırakırken, son yıllarda yaşadığımız gibi kutuplarda buzulları eriterek birçok ülkeyi de sel felaketine sürükleyebilmektedir. Çevresel sorunların evrensel nitelik kazanması nedeniyle bu sorunların çözümü için de küresel bir işbirliğine gidilmektedir. Böylelikle, çevre konusundaki çalışmalar küreselleşmeye bir zemin ve ivme kazandırmaktadır.

E-Euro Piyasaların Oluşumu

Euro piyasalar, Europara ve Eurotahvil piyasaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bazen de her ikisini de kapsamak üzere yalnızca Eurodolar piyasası denmektedir. Bu piyasaların uluslararası para ve sermaye piyasalarının temelini –en azından büyük bir kısmını– oluşturduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu piyasa büyük tutarlardaki Eurodolar, Euromark gibi “devletsiz” paraların dünyanın her yöresinde neredeyse tamamen yasal düzenlemelerden bağımsız olarak dolaştıkları, bütünleşmiş bir para ve sermaye sistemidir.³³

Bu piyasaların doğuşuna ilişkin tek bir görüş söz konusu değildir. Bazı görüşler II. Dünya Savaşı döneminde ABD bankalarından çekilerek Londra ve Paris'teki bankalara yatırılmalarıyla başladığını; başka bazı görüşler ise, ellerinde aşırı rezerv bulunan Merkez Bankalarının kısa vadeli yatırım fırsatlarını değerlendirmek istemelerine bağlı olarak uygun yatırım fırsatlarının sağlanmasının bu piyasaların ortaya çıkış nedeni olduğunu iddia etmektedirler.³⁴ Başlangıçta küçük bir meblağ olan bu

³² David PEARCE, Anil MARKANDYA, Edward B. BARBIER, (Türkçe'si: Türksen KAFAOĞLU, Arslan Başer KAFAOĞLU), **Yeşil Ekonomi İçin Mavi Kitap**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1993, s.26.

³³ Fazıl TEKİN, **Uluslararası Maliye**, A. Ü. İ.İ.B.F. Ya. No.:57, Eskişehir, 1988, s.140.

³⁴ M. İlker PARASIZ, **Para-Banka ve Finansal Piyasalar**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1992, s.537

piyasa daha sonra,ABD ödemeler bilançosu açıklarının sürekli artması,ABD işletmelerinin uluslararası özellik kazanması,ABD bankacılık sistemine konan bazı sınırlamalar,Batı Avrupa ülkelerinin serbest döviz kuru sistemine dönmeleri,İngiltere Hükümetinin sterlinin uluslararası ticaretin finansmanında kullanılmasını sınırlaması ve 1970’li yıllarda yaşanan petrol şokları gibi bazı faktörler nedeniyle hızla gelişmiştir.³⁵Bu piyasalar sermayeyi ihtiyaç duyulduğu yere götüren evrensel finans ağının bir parçasıdır. Ancak bunların varlıkları bile devletlerin sermayeyi düzenleme çabalarının artık boşuna olduğunun bir sembolüdür. Bu piyasalar,sermayeyi denetleyemeyecek araçlarla piyasayı kontrol altına alma çabalarının başarısızlığından doğmuştur.³⁶

1970’li yılların sonuna kadar dünya finansal sistemi ulusal kanun ve düzenlemelerin etkili olduğu ve yaygın sınırlamalarla korunan yarı izole ulusal finansal piyasalardan oluşmaktaydı. Yine de bu piyasalar arasında bazı bağlantılar vardı. Döviz piyasası para piyasasına belli bir oranda bağlıydı;ve kredi,mevduat ve tahvil Euro piyasaları yeni doğan uluslararası piyasalardı. Bu nedenle küreselleşmeye ilişkin ilk adımlar olarak Euro piyasaların oluşması gösterilmektedir.³⁷Bu piyasalar, uluslararası hızlı haberleşme ağının gelişmesine,sermayenin ulusal faiz oranları arasındaki farklılıklara duyarlılığının artmasına,perakendeci ve toptancıların işlevlerinde uzmanlaşmalarına,önemli ekonomik ölçeklerin oluşmasına ve maliyetlerin azalmasında etkili olmuştur.³⁸

³⁵ Bu piyasaların doğuşu ve gelişimi için bkz.: TEKİN, a.g.e., s.141-147.

³⁶ Walter B. WRISTON, (çev. Mehmet HARMANCI), **Ulusal Egemenliğin Sonu**, Cep Kitapları, İstanbul, 1993, 58.

³⁷ Barbaros YALÇINER, “Finansal Piyasaların Entegrasyonu”, **Prof.Dr. İsmail Türk’e Armağan**, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, 1996, s.444’ten; Roy C. SMITH,Ingo WALTER, **Global Financial Services**, Harper Business, s.66.

³⁸ TEKİN, a.g.e., s .187.

F-Uluslararası İşletmelerin ve Uluslararası Bankacılığın Gelişimi

Küreselleşme kavramı öncelikle uluslararası işletmeler bağlamında ele alınmıştır. Bunun nedeni, bu işletmelerle küreselleşme arasındaki organik bağlıdır. İşletmeler üretim ve satış hacimlerini arttırmak için pazar genişletme çalışmalarına girişmiş, üretim ve pazarı birden fazla ülkeye yayma eğilimine girmişlerdir. Bu şekilde birden fazla ülkede üretim ve satış yapan uluslararası işletmeler doğmuştur.³⁹ İlk uluslararası işletmeler 1860-1880 yıllarına doğru ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın sonunda bunların sayısı 40'ı geçmiyordu.⁴⁰ Bu işletmelerin dünya ticaretinde ağırlıklı olarak görülmeye başladığı dönem 20. yüzyılın ikinci yarısıdır.⁴¹

Günümüzde bu işletmelerin bir çoğu **küresel işletme** aşamasına ulaşmışlardır. İşletmeler önce mahalli bazda faaliyette bulunmakta, sonra ulusal, uluslararası, çok uluslu ve küresel bazda faaliyette bulunmaktadır. İşletmelerin küresel bir süreç içinde faaliyet gösterdiklerini, gittikçe belirginleşen bu yeni sistemin vazgeçilmez bir unsuru olduklarını, köken ülkeleriyle ve dolayısıyla ulus kavramıyla ilgilerini zamanla koparmaya başladıklarını vurgulamak için **küresel işletme** kavramı kullanılmaktadır.⁴² Küreselleşmenin itici gücünü oluşturan bu işletmelerin, sayı olarak ulaştığı boyutta önemlidir. 1992 yılında 35.000 küresel işletme ve bunlara bağlı 147.200 alt birim (şube) mevcuttur.⁴³

Uluslararası işletmelerin gelişmesine paralel olarak, bankacılık da uluslararasılaşmış, hatta küreselleşmiştir. Uluslararası işletmelerin gelişimi üretimin küreselleşmesini hızlandırırken bankacılığın küreselleşmesi de üretimin küreselleşmesi için gerekli para ve sermaye akışlarını sağlayarak küreselleşmeye ivme kazandırmıştır.

³⁹ AŞIKOĞLU, a.g.e., s.5.

⁴⁰ Şerif HULUSİ, **İktisadi Buhran ve Monopoller**, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1965, s.25.

⁴¹ Yusuf ERBAY, **Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri**, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Ya. No.:11, Ankara, 1996, s.5.

⁴² ERBAY, a.g.e., s.21.

⁴³ UNCTAD, **World Investment Report**, Geneva, 1992, s.12.

G-Dış Borç Krizi

1970'li yıllarda ortaya çıkan birinci ve ikinci petrol şokları sonucu GOÜ'in dış borcu hayli büyümüştür. Bu yıllarda petrol ithalatçısı GOÜ'in dış açıkları büyümüş,uluslararası enflasyon artmış ve dünya ekonomisi bir durgunluğa girmiştir. Artan fiyatları önlemek amacıyla sanayileşmiş ülkeler anti-enflasyonist politikalar izlemeye başlamış,bu durum dünya ticaret hacmini daraltmıştır. Daralan dünya ekonomisinin çarkları içindeki GOÜ, almış oldukları dış borçları ödeyemez duruma düşmüşler ve dünya ekonomisinde 1982-1983 yıllarında büyük bir **dış borç krizi** ortaya çıkmıştır.⁴⁴

Borç veren ülke ve kuruluşlar tarafından borçların geri ödenmesine yönelik olarak bazı politikalar bu ülkelere dayatılmıştır. Dışa açık liberal bir ekonomik yapı oluşturma,ihracatı teşvik etme,özelleştirme,ekonomik liberalleşme gibi önlemleri içeren ve bu ülkelerin borçlarını ödeyebilmeleri temeline dayanan bu politikaların uygulamaya geçirilmesi küreselleşmeye hız kazandırmıştır. Bu çerçevede ele alınabilecek en önemli etki IMF,ve Dünya Bankası'nın bu yıllarda uygulamaya geçirdikleri Yapısal Uyum Programları'ndan gelmiştir.

H-Sosyalist Bloğun Dağılması

1989 yılında **Berlin Duvarı**'nın yıkılmasının ardından sosyalist blok hızla dağılmış,bu bloğa dahil olan ülkeler hızla kapitalist sisteme yönelmişlerdir. Böylece artık piyasa ekonomisi temelli küresel ekonominin önündeki en büyük engel ortadan kalkmıştır. Artık dünyada tek bir sistem vardır. Küresel bütünleşmenin önündeki en önemli teorik ve fiili engel ortadan kalkmıştır.

Sosyalist Blok'un dağılıp,kurulan yeni ülkelerin kapitalist sistemi benimsemeleri sayesinde dünya tek bir pazar haline gelmiştir. Ayrıca bu olay piyasa ekonomisinin dünyada hakimiyetini ilan etmesine ve bu düşüncenin hemen herkes tarafından

⁴⁴ Rıdvan KARLUK , **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1996, s.551.

paylaşılmasına yol açmıştır. Bundan böyle alternatif bir sistemin olmadığı ve yakın bir gelecekte de kapitalizmin yerini alabilecek yeni bir ekonomik sistemin ufukta görünmediği düşüncesi günümüzde insanlar arasında genel kabul görmektedir.

2-DIŞSAL FAKTÖRLER

Bunlar küreselleşme sürecinin gelişimine yapılan bilinçli dışsal müdahalelerdir. Küreselleşme sürecinin gelişimindeki önemli etkileri nedeniyle küreselleşme karşıtları tarafından küreselleşmenin yapay bir yönlendirme olduğu tezlerine zemin oluşturmaktadırlar.

A-ABD ve İngiltere’de Liberal Hükümetlerin İktidara Gelmeleri

1980’li yıllarda dünya ekonomisindeki küreselleşme eğilimlerinde rol oynayan önemli bir etken 1979’da İngiltere’de M. Thatcher’ın ,1982’de de Amerika’da R. Reagan’ın iktidara gelmeleridir. Neoliberal felsefeyi tamamen benimsemiş olan bu liderler-özellikle ABD’nin uluslararası ekonomideki konumu nedeniyle Reagan –Yeni Sağcı politika uygulamalarının yaygınlaşmasını sağlayarak küreselleşme sürecinin hızlanmasında özel bir rol oynamışlardır.⁴⁵

B-Uluslararası Ekonomik Kuruluşların Etkisi

UEK’in küreselleşme süreci üzerindeki rolü ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağından burada bu konuya değinilmeyecektir.

VI-KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL AŞAMALARI

Daha öncede belirttiğimiz gibi küreselleşme 1980 ve 1990’lı yıllara damgasını vuran bir olgu olmakla birlikte tarihi gelişimi çok eskilere dayanmaktadır. Küreselleşmenin oluşum süreci 500 yıl öncelere dayanır. XVI. yüzyılda Amerika Kıtasının fethiyle başlayan bu süreç son 15-20 yılda iyice belirginleşmiştir.

⁴⁵ Taner TİMUR, *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s.13.

M.WATERS'a göre ,küreselleşme kapitalizmin kendi içindeki krizlere bağlı olarak bu krizleri aşmak için verilen uğraşlar sonucunda gelişmektedir. Kapitalizmin ekonomik krizleri ve devlet krizleri dünya sistemini daha fazla küreselleşmeye yöneltmektedir. Ekonomik krizler sonucu uluslararası ilişkiler,çokuluslu işletmeler ve ulusal geleneklerin bütünleşmesi XIX-XX. yüzyılların bir gerçeği iken,bu yüzyıllardaki uluslararası ilişkilerin düzeyi ve ekonomik/politik krizler küreselleşme sürecini bugünkü konuma getirmiştir.⁴⁶ Tablo 1.1'de . M. WATERS'e göre küreselleşmenin tarihsel aşamaları gösterilmiştir.

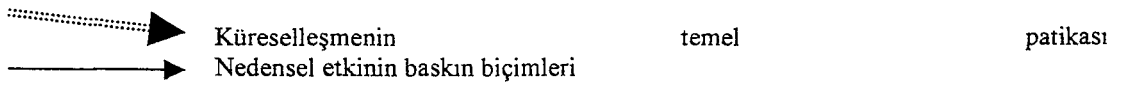
M. Waters'ın bu genel açıklamasına karşın R. Robertson, küreselleşmenin tarihsel aşamalarını daha ayrıntılı biçimde ortaya koymuştur. Küreselleşmenin devletlerarası etkileşim sürecinin bir sonucu olmasından çok, sosyal ve kültürel süreçlerin işleyişine bağlı olduğunu öne süren Robertson ,küreselleşmeyi toplumların gelişiminin belirli tarihsel aşamalarına bağlı olarak açıklamaktadır. Buna göre küreselleşmeyi 15. yy'dan başlayarak tarihsel süreçte beş aşamalı bir model içerisinde de almaktadır.⁴⁷ Robertson'un ortaya attığı bu aşamaları da bir tablo (Tablo 1.2) halinde düzenleyebiliriz

⁴⁶ Bkz:WATERS , a.g.e, s.158-159

⁴⁷ Nadir SUGUR, "Küreselleşme Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme",**Birikim**, (Mayıs 1995),s.59-

Tablo 1.1: M. WATERS'E GÖRE KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL AŞAMALARI

Alan(eğilim)	XVI-XIX.Yy.	XIX-XX. Yy.	XXI. Yy.
<i>Ekonomi</i> (<i>Liberalleşme</i>)	Kapitalist dünya sistemi	Çok uluslu işletmeler	Tüketici yaşam tarzı
<i>Politika</i> (<i>demokratikleşme</i>)	Burjuva devleti	Uluslararası ilişkiler	Değer politikaları
<i>Kültür</i> (<i>evrenselleşme</i>)	Bölünmüş alt kültürler	Bütünleşmiş ulusal gelenekler	Küresel idealleştirme

Kaynak: Malcolm WATERS, *Globalization*, Routledge, London 195, s. 159.

Tablo 1.2:ROBERTSON'A GÖRE KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL AŞAMALARI

<i>AŞAMA</i>	<i>OLAYLAR</i>
Oluşum Aşaması (1400-1750)	1)Avrupa'da bireysellik ve hümanizmanın önem kazanması, 2)Ulusalculuğun ortaçağ toplum anlayışına karşı ortaya çıkması.
Başlangıç Aşaması (1750-1878)	1)Avrupa'da üniter devlet kavramı ,bütünleşme,uluslararası ilişkilerin formelleşmesi,insanlık kavramının belirginleşmesi ve bireylerin yurttaş olarak öne çıkması, 2) Avrupa dışındaki toplumların uluslararası toplumun parçası olmaya başlaması.
Kalkış Aşaması (1875-1925)	1)Ulusal toplum kavramının kabul görmesi, 2)Ulusal ve bireysel kimlik kavramlarının tartışılması, 3)Avrupa dışındaki toplumların da uluslararası topluma katılması, 4)Hümanizmanın uluslararası düzeyde iyice yerleşmesi, 5)Küresel iletişimin hızlanması 6)Dünya şampiyonaları ,olimpiyat oyunları ,nobel ödülleri gibi küresel yarışmaların ortaya çıkmaya başlaması.
Hakimiyet İçin Mücadele Aşaması (1925-1960)	Küresel boyutta savaşların yaşanması; bu savaşlarda atom bombası gibi kitlesel ölüm silahlarının kullanılması,ve bunun sonucu insanın doğasına ve geleceğine dönük ilgilerin artması.
Belirsizlik Aşaması (1960'tan Günümüze)	1)Küresel kuruluşların sayısının ve hareketliliğinin artması ,buna karşın toplumların değişik kültürel ve etnik sorunlarla daha çok karşı karşıya kalması,2)Küresel kitle iletişim sisteminin güçlenmesi, 3) Sivil toplum ,dünya vatandaşlığı,insan hakları gibi kavramlara ilginin artması,4) Bireylerin etnik ,ırksal ,dinsel birçok değişik ve son derece karışık küresel oluşumlardan etkilenmesi.

Robertson'un yaklaşımı bazı açılardan eleştiriye uğramaktadır. Özellikle de tamamen Avrupa merkezci olması, bir aşamadan diğer bir aşamaya geçişte hangi faktörlerin rol oynadığını ve bu aşamaların birbirlerini hangi dinamikler sonucu takip ettiğini yeterince açıklayamaması, bir eylemin küreselleşme içerisinde oynadığı role yeterince yer verememesi gibi nedenlerle bu yaklaşım eleştirilmektedir.

VII-EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN GÖSTERGELERİ

1-TİCARETİN KÜRESELLEŞMESİ

Ekonomik küreselleşmenin orijinal ve sürekli temeli ticarettir.⁴⁸ Ticaretin (ithalat ve ihracat) , çıktı/ harcamalara oranı küresel bütünleşmenin tam bir ex post (dönemsonu) ölçüsüdür. Küreselleşmenin hızı ,ticaretin ve GSYİH'nın büyüme oranları arasındaki fark olarak tanımlanır ve küreselleşmenin gidişatını ölçmede kullanılır. Bunun ilk adımı da ticaret/çıktı arasındaki değişim oranının tahmin edilmesidir.⁴⁹ Formüle edersek;

Küreselleşme Hızı = Dünya Ticaretinin Büyüme Oranı – Dünya Üretiminin Büyüme Oranı'dır.

Tablo 1.3 bize dünya ekonomisinde küreselleşmenin gelişimi konusunda genel bir fikir verecektir. Dünya toplam ticaret/çıktı oranı 1960'ta % 21'den , 1994'te %46'ya – geçen 35 yılda iki kattan fazla – yükselmiştir. Aynı dönemde GOÜ için bu oran 1960'ta %31'den 1994'te %47'ye çıkmıştır. Küreselleşme Hızı bu yıllar arasında sabit değildir; süratli bütünleşme dönemleri yanında durgunluk dönemleri de bulunmaktadır. Bununla birlikte, makro istikrarsızlık dönemleri hariç, dünya, 1950'den beri pozitif bir küreselleşme sürecini muhafaza etmektedir. 1980 ortalarındaki başlangıç ve 1990 başlarındaki son küreselleşme dalgaları küreselleşme sürecindeki başlı başına bir gelişim olarak görülebilir.⁵⁰

⁴⁸ WATERS, a.g.e, s.66

⁴⁹ OUTSUBO ,a.g.e, s.1

⁵⁰ Aynı , s.1-2.

Tablo 1.3 : KÜRESEL BÜTÜNLEŞME EĞİLİMİ

GÖSTERGE/BÖLGE	YILLAR					
	1961-70	71-85	85-90	91-93	94-96	97-2004
Dünya Tic. % Değişimi	7.7	3.7	6.1	3.9	7.7	6.0
Dünya Üreti.% Değişimi	5.2	3.2	3.3	1.1	3.0	3.3
Küreselleşme Hızı	2.6	0.5	2.8	2.9	4.7	2.7
Yük. Gelirli OECD Ülkeleri	3.3	0.8	3.2	0.8	4.2	2.7
Gelişmekte Olan Ülkeler	0.3	-0.6	0.6	6.7	5.0	1.9

Kaynak: The World Bank, *Global Economic Prospects and The Developing Countries* 1995, The World Bank, Washington D.C., 1995, s.15 ; OUTSUBO , a.g.e , s.25.

Countries

1970'li yıllar ve 1980'li yılların başları dönemi boyunca dünya ekonomisinde görülen kriz nedeniyle üretimin artış hızı azalırken aynı dönemde kriz nedeniyle ortaya çıkan korumacılık eğilimleri dünya ticaretinin artış hızını da düşürmüştür. Bu dönemde dünya ticaretindeki artış eğiliminin üretimdeki artış eğiliminden daha hızlı düşmesi nedeniyle küreselleşme indeksi de düşmüştür. Dönem içinde özellikle GOÜ'de küresel bütünleşme indeksinin eksiye düşmesi ilgi çekicidir. Bunun en büyük nedeni de bu ülkelerin artan dış borçları ve petrol şoklarıdır. Zira bu iki olgu bu ülkelerin alım güçlerini düşürerek-zaten sınırlı olan satım güçleri kriz nedeniyle daha da daralmıştır-daha çok ithal ikamesine ve daha çok korumacılığa yönelmelerine ;böylece dünya ticaretindeki paylarının da azalmasına yol açmıştır.

1980'li yılların başından itibaren hem gelişmiş ,hem de GOÜ'de küresel bütünleşme ivme kazanmıştır. Bunun nedenleri daha önce de değinildiği gibi çeşitli içsel ve dışsal faktörlerdir. Özellikle 1980'li yıllarda GOÜ'in birçoğunda UEK'ın da yönlendirmesiyle ithal ikameci büyüme stratejisinden ,dışa dönük-ihracata dayalı büyüme stratejisine geçiş önemli bir etkidir. Neoliberalizm akımının sürüklemesiyle tüm dünyada liberalist ekonomi politikaları hakim olmaya başlamıştır. 1970'li yıllar boyunca yaşanan kriz,gelişmiş ülkelerde kar oranlarının düşmesi;GOÜ'in dış borçları ,biriken Petrodolar sermaye gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle ve UEK'ın yönlendirmesiyle 1980'li yılların başından itibaren küresel bütünleşmeye ivme kazandıracak olan **Yapısal Uyum Politikaları** hızla yaşama geçirilmiştir. 1980'li yıllarda bu şekilde ivme kazanan küreselleşme 1990'lı yıllarda daha bir hızlanmıştır. Bunun nedeni ise 1989 yılından itibaren sosyalist ülkelerin hızla piyasa ekonomisine geçme çabalarıdır. Bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçmeleri tüm dünyada ekonomik refahın daha fazla liberalizmden geçtiği,korumacılığın uzun dönemde ekonomik büyümeyi yavaşlattığı,liberalizmin ve küreselleşmenin önüne geçmenin gereksiz ve mümkün olmadığı kanısını yerleştirmesi nedeniyle de küreselleşme daha bir hız kazanmıştır.

Mal ticareti küreselleşirken dünya hizmet ticareti de hızla küreselleşmektedir. Elbette ki,hizmetlerdeki uluslararası ticaret yeni bir olgu değildir. Ulaştırma,seyahat ve sigorta hizmetlerinde uluslararası ticaret uzun süredir mevcuttur. Fakat dünya

ekonomisindeki küreselleşme eğilimlerine paralel olarak uluslararası hizmet ticaretinde de bir artış gözlenmektedir.(Tablo 1.4)

1980'den bu yana hizmetlerdeki uluslararası ticaret sürekli artmıştır. Toplam mal ve hizmet ticaretinde hizmetlerin payı 1980'de %17'den 1990'da %20.4'e ; 1993'te ise %22.2'ye yükselmiştir.1980-93 döneminde mal ticaretindeki ortalama yıllık büyüme %4.9 iken ,ticari hizmetlerdeki ticaretteki ortalama yıllık büyüme hızı %7.7 olmuştur⁵¹.

Yani dünya üretimindeki büyüme hızından daha hızlı artan dünya ticaret büyüme hızı içinde hizmetlerin artış hızı mal ticaretindeki artış hızından daha yüksektir. Bunun sonucu olarak da , dünya ticareti içinde ,hizmet ticaretinin payı giderek artmıştır.Dünya hizmet ticareti giderek artarken ,aynı zamanda hizmetlerin dünya üretimindeki payı da giderek artmıştır. Dünya ekonomisindeki küreselleşmeye paralel olarak gerek üretimde gerekse ticarete hizmetlerin payı giderek artmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde hizmetler en büyük sektör olma yolundadır. Bu ülkelerde 1960 ve 1993 arasında istihdamda hizmetlerin payı ortalama %42'den %65'e ; GSYİH 'daki payı ise %53'ten %61'e çıkmıştır.⁵²

⁵¹ The World Bank , **Global Economic Prospects and the Developing Countries 1995** , The World Bank, Washington D.C.,1995, s.47

⁵² Aynı , s.48

Tablo 1.4 : HİZMETLERDEKİ DÜNYA TİCARETİ (1980-1993)

	1980	1985	1990	1992	1993
Top. Hiz. Ticareti (Milyar dolar)	358	379.6	790.8	936.1	933.7
OECD	283.3	298.5	648.2	764.9	752
Dünyanın Geri Kalanı	74.6	81.1	142.6	171.1	181.8
Top. Tic. Hizmetlerin Payı (%)	17	18.2	20.4	21.9	22.2
OECD	18.8	19.3	21.2	22.7	23.1
Dünyanın Geri Kalanı	12.7	15.3	17.5	19	19.1

Not: Meksika'nın Dünyanın Geri Kalanı'na dahil edildiği bu tabloda yalnızca IMF'ce raporlanan ülkeler dahil edilmiştir. Bazı GOÜ'ler için 1990'lı yıllara ait tahmini veriler kullanılmıştır.

KAYNAK: The World Bank, **Global Economic Prospects and The Developing Countries 1995**, The World Bank, Washington D.C., 1995, s.47'den; IMF Balance of Payments Data

Hizmet piyasalarının küreselleşmesinin mal piyasalarına göre farklı bazı önşartları vardır. Mal piyasalarında arbitraj denilen fiyat farklarının giderilmesi sürecinde üreticilerin bölge ya da ülke değiştirmelerine gerek yoktur. Önemli olan malların serbest dolaşımıdır. Ancak hizmet piyasaları için durum farklıdır. Birçok hizmetin tüketiciye sunulabilmesinin önşartı,tüketicinin veya üreticinin bulunduğu yerde olmaktır. Bu nedenle,hizmet sektöründe arbitraj sürecinin işleyebilmesi büyük oranda tüketici ile üreticilerin bir ülkeden diğerine serbestçe dolaşabilmelerine bağlıdır. Ancak **üreticilerin serbest dolaşımı** koşulu yerine gelse bile hizmet sektöründe dünyada tek fiyat oluşması mümkün değildir. Bunun bir nedeni hizmetlerin çoğunlukla farklılaştırılmış olmaları,bir diğer nedeni de üretim yapılan bölgelerin sunulan hizmetin ayrılmaz bir parçası olmasıdır.⁵³

Dünya hizmet ticaretindeki asıl önemli pay ise finansal hizmetlere⁵⁴ aittir. 1980 yılında toplam hizmet ticaretinin hizmetler arasındaki dağılımına bakıldığında % 30'unun turizm ,% 30'unun sigortacılık,bankacılık,reklamcılık haberleşme...gibi daha çok finansal hizmetlerden oluşan diğer hizmetler ve % 40'ının taşımacılıktan oluştuğu görülecektir.1993 yılına gelindiğinde bu oranlar sırasıyla:% 26 taşımacılık,% 29 turizm ve % 45 diğer hizmetlerdir.⁵⁵ Finansal hizmetlerin küreselleşmesi özellikle ticaret ve üretimin küreselleşmesine de yardım ve zemin hazırladığı için önemlidir.

Elbette ki,dış ticaret küreselleşmenin yoğunlaşmasının göstergelerinden sadece birisidir. Öteki göstergeler ise şunlardır: Ekonomi dışı etkenler (kültür ve iletişim,jeostrateji ve silahsızlanma,ekoloji),teknoloji değişimi ve teknolojiye bağımlılık, finansal akımlar ve dış borçlar. Bütün bu etkenler,gerek merkez

⁵³ DPT, **Küreselleşme,Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)**,DPT Ya No.: DPT:2374-ÖİK:439,Ankara,1995, s.44

⁵⁴ Uruguay Raundu sırasında ,katılımcılar finansal hizmetleri temelde iki başlık altında sınıflandırmışlardır. Bunlar 1) Sigorta ve ilgili hizmetler ,2) Bankacılık ve diğer hizmetlerdir. . Bkz.; **What are Financial Services ?** ,Trade and Development Centre : Forums, <http://www. İtd.org/whatfin.htm>

⁵⁵ The World Bank,**a.g.e**,s.48

ekonomilerin ve toplumların karşılıklı nüfuzları açısından ve gerekse çevrenin sistemle bütünleşmesi bakımından küreselleşmenin yoğunlaştığını açıkça göstermektedir.⁵⁶

2-SERMAYENİN KÜRESELLEŞMESİ

Ekonomik küreselleşmenin asıl yoğunluk kazandığı alan finanstır. Günümüzde dünya finansal piyasaları neredeyse tamamen küreselleşmiştir. 1970’li yılların sonuna kadar gelişmiş ülkelerde ,sermaye hareketleri çok kısıtlıydı. Örneğin,M. THATCHER iktidara gelinceye kadar, İngiltere yurt dışına sermaye çıkışlarını engellemek için mal ve sermaye hareketlerine çifte kur uygulayarak,dışarı yatırım yapanlar açısından bunu pahalılaştırıyordu; Belçika’da da benzer bir uygulama vardı. ABD bile bir ara sermaye çıkışını vergilendiriyordu. Bu uygulamalardan amaç, sermayenin yurt içinde yatırım yaparak istihdama ve büyümeye katkıda bulunmasıydı. Ancak bu amaç geride kaldı; hem sendikalı işçilerin “terbiye edilmesi”, hem de içerde düşen kar hadlerinin dünya çapındaki olanaklardan yararlanarak arttırılması,sermayenin küreselleşmesini gerektiriyordu.⁵⁷

Mal ve hizmetlerdeki dünya ticaretini kolaylaştırma ve etkili işlemesini sağlayan temel, finansal hizmetlerdir ve sektörün yabancı kambiyo işlemlerinde günlük 1.2 trilyon dolar işlettiği tahmin edilmektedir⁵⁸

1970’li yıllar boyunca GOÜ özellikle özel bankalardan yüksek miktarda borçlanmışlardır. Dünya ekonomisindeki kriz ve yatırım imkanlarının azlığı nedeniyle düşen faizler ve özel bankalarda biriken Petrodolarlar GOÜ için uygun bir borç kaynağı olmuştur. Ancak,1980’li yılların başında patlak veren borç krizi nedeniyle bu kapı kapanmıştır. Artık merkez ülkelerinin biriken sermayelerinin küreselleşmesi için

⁵⁶ Samir AMİN, (çev. Işık SONER), **Kaos İmparatorluğu,Yeni Kapitalist Küreselleşme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993, s.40.

⁵⁷ Gülten KAZGAN, **Yeni Ekonomik Düzen’de Türkiye’nin Yeri**, Altın Kitaplar Yayınevi, B.2, İstanbul, 1995, s.80.

⁵⁸ **Trade In Financial Services and Prudential Regulation**, Trade And Development Centre : Forums ,<http://www.itd.org/prudreg.htm>.

öncelikle bu ülkelerin borçlarını ödeyebilmelerini sağlayacak bir sistemin kurulması gerekmiştir. Borç krizi nedeniyle GOÜ'e borç veren özel bankaların mali yapıları bozulduğu için yeni sistemi kurma görevi IMF ve Dünya Bankası'na düşüyordu.

Günümüzde dünyada toplam yabancı sermaye stokunun 1.5 trilyon dolar dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Toplam Doğrudan Dış Yatırımların (DDY) %98'i de gelişmiş ülkelere yapılıyor. Tüm yabancı sermaye yatırımlarının %80'ini, sermaye ihraç eden beş Batı ülkesi; ABD, Japonya, Almanya, İngiltere ve Fransa yaparken; tüm yatırımların %80'i yine gelişmiş ülkelere yapılıyor.⁵⁹ Aynı şekilde bugün dünyada günlük döviz işlemleri 1.23 trilyon dolar civarındadır ve bu dünya ticaret hacminin 100 katıdır.⁶⁰ Yalnızca bu bile sermayenin küreselleşmesinin ulaştığı boyutları hakkında bir bilgi verebilir. İşte bu nedendir ki, küreselleşmeye karşı çıkanlar genelde yaşanan küreselleşmenin aslında yalnızca sermayenin uluslararasılaşması ve emperyalizmin yeni biçimi olduğunu ileri sürmektedirler.

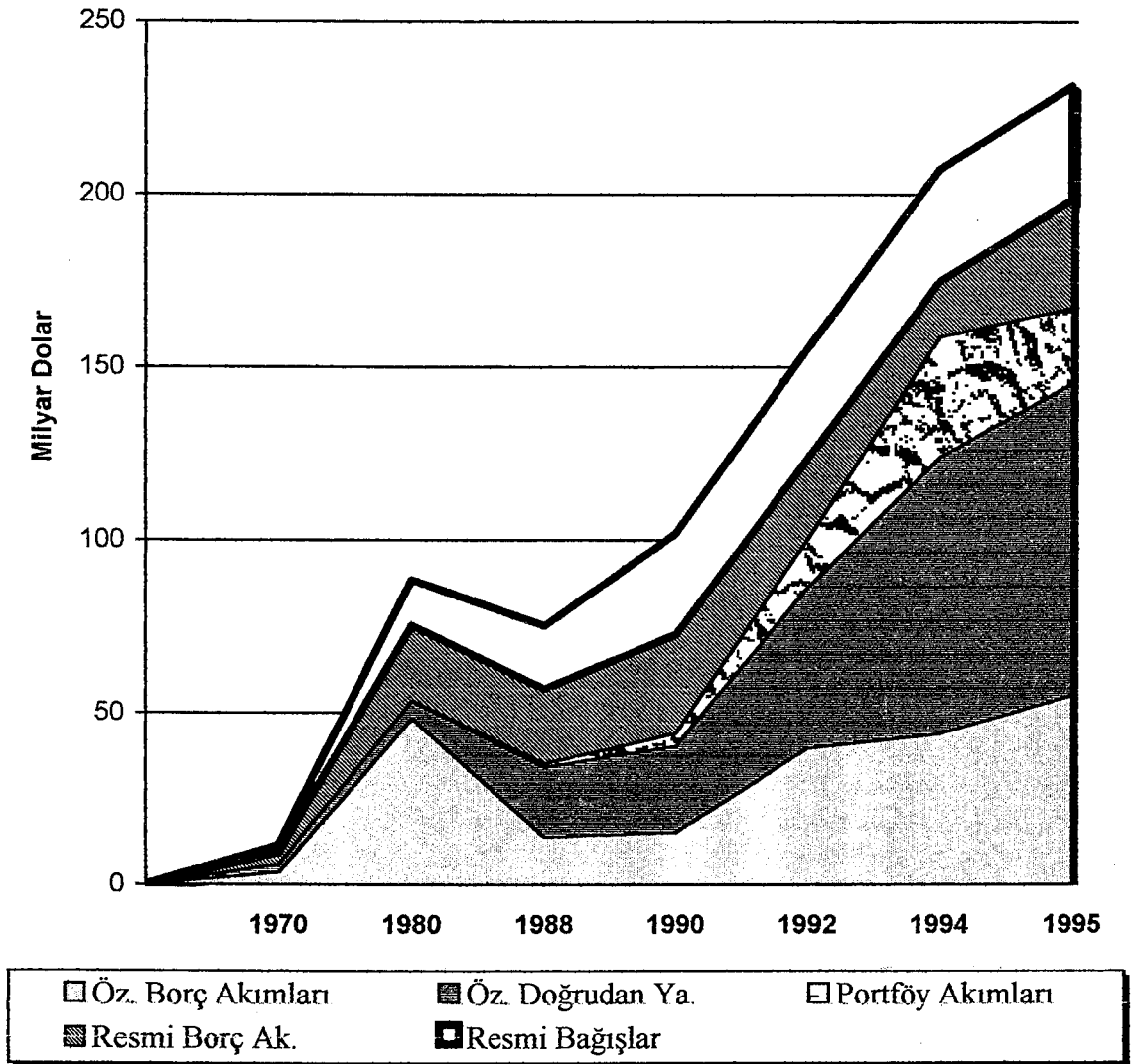
Finansal piyasaların küreselleşmesine paralel olarak GOÜ'e olan kaynak akımlarında da bir takım değişimler olmuştur. Grafik 1.1'de bu durum ayrıntılı olarak gözlenmektedir. 1790 yılında GOÜ uzun dönem net kaynak akımlarının %60'a yakını özel ve resmi kredilerden oluşmaktaydı. 1980'li yıllara kadar özellikle özel banka kredilerinin tutarı önemli bir miktara çıkmıştır. 1970'te toplam net kaynak akımı içinde %30.9, özel %30 resmi kredi yer tutarken 1980'de resmi kredilerin payı %24.7'ye düşerken, özel kredilerin toplam içindeki payı %54.5'e çıkmıştır. Bu yıllarda doğrudan dış yatırımların payı da %20'den %5.9'a düşmüştür. 1980'li yıllarda bu yapı değişmeye başlamış, 1988'e gelindiğinde özel kredilerin payı %18.4'e düşmüş doğrudan dış yatırımların payı %26.9'a yükselmiştir. 1988'de resmi kredilerin toplam içindeki payı %28.7'ye resmi bağışların payı ise %15'ten %24.6'ya yükselmiştir. Bu genel eğilim

⁵⁹ Yabancı Sermaye Çalışma Grubu Raporu, 3. İzmir İktisat Kongresi 4-7 Haziran 1992, Bankacılık, Sigortacılık, Yabancı Sermaye, Müteahhitlik Hizmetleri, Turizm Çalışma Grupları, DPT, 1993, s. 136.

⁶⁰ Barbaros YALÇINER, "Finansal Piyasaların Entegrasyonu" Prof. Dr. İsmail Türk'e Armağan, Sermaye Piyasası Kurulu, Ya. No.: 54, Ankara, 1996, s. 445.

1990'lı yıllarda da artarak devam etmiş ve özel net kaynak akımlarının payı 1970'te %50.9'dan 1995'te %72.2'ye çıkarken resmi net kaynak akımlarının payı da %49.1'den %27.8'e düşmüştür. Resmi net kaynak akımlarındaki azalma özellikle net borç akımlarında belirgindir(1970'te toplam içinde %30,1995'te %13.6). Bunun anlamı şudur; GOÜ'e net kaynak akımı 1970'lerde resmi ve özel kaynaklara dayanırken 1980 ve 90'lı yıllarda ağırlık özel kaynaklar lehine değişmiştir.1970'te toplam uzun dönem net kaynak akışı içinde özel ve resmi kredilerin payı toplam %60.9'dan 1980'de %79.2'ye çıkmış daha sonra 1988'de %47.1'e 1995'te ise %37.3'e düşmüştür. Yani artık sermaye bu ülkelere kredi şeklinde değil başka şekillerde gelmektedir. Bu durum doğrudan dış yatırım ve portföy yatırımları göz önüne alındığında izah edilebilir bir hal alır. 1980'li yıllardan itibaren Doğrudan Dış Yatırımlar (DDY) ,1987'den itibaren de portföy yatırımları önem kazanmaya başlamıştır. 1970 yılında DDY'ların toplam içindeki payı % 20 iken bu oran 1980'de % 5.9; 1988'de % 26.9 ;1995'te % 39 olmuştur. Portföy yatırımları da 1987'den sonra önem kazanarak 1988'de %1.4 'ten 1995'te % 9.5'e yükselmiştir. 1980'de DDY ve portföy yatırımlarının toplam payı 5.9'dan 1995'te % 48.5'e çıkmıştır. Yani ,günümüzde GOÜ'e giden toplam uzun dönem net kaynak akımlarının yaklaşık yarısı DDY ve portföy yatırımlarından oluşmaktadır.

Grafik 1.1: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE UZUN DÖNEM NET KAYNAK AKIMLARI (1970-1995)

KAYNAK: The World Bank , **World Debt Tables 1996**, Volume 1, Analysis and Summary Tables, The World Bank, Washington, D.C.

Kaynak akımlarındaki bu değişimleri řu şekilde açıklayabiliriz: 1970’li yıllar boyunca gelişmiş ũlkelerde yaşanan kriz;GOŪ’in dŧviz ihtiyaı ve biriken Petrodolarlar nedeniyle ŧzel banka kredileri sŧrekli artmıştır. Bu yıllarda resmi krediler de azalmış olmasına rağmen 1980’de hala ŧnemli bir paya sahiptir. Ayrıca bu yıllarda ithal ikameci stratejiler ve oluşan yeni korumacılık uygulamaları nedeniyle DDY’ın payında ŧnemli bir azalma yaşanmıştır. 1982 yılında yaşanan borç krizi borç veren ŧzel bankaların durumunu sarsmıştır. Krizin ve ticari kar marjlarının dŧřmesi nedeniyle 1980’li yıllardan itibaren ŧzel banka kredileri sŧrekli azalmıştır. 1980 ve 1990’lı yıllarda DDY hızla artmıştır. Aynı şekilde 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren portfŧy yatırımları hızla artmıştır. 1980-1988 dŧneminde net kaynak akımları toplam olarak dŧřŧř gŧstermiřtir. Bunun temel nedeni de resmi kaynaklar , DDY ve portfŧy yatırımlarındaki artışın da ŧstŧnde ŧzel borç akımlarında gŧrŧlen hızlı dŧřŧřtŧr. 1990’lı yıllarda resmi kaynak akışları da hızla azalmıştır.

Ŗzetlemek gerekirse; GOŪ’e uzun dŧnem net kaynak akışları gŧnŧmŧzde borç değil, DDY ve portfŧy yatırımı şeklinde olmaktadır. Bu sermayenin kŧreselleřmesinin ŧnemli bir gŧstergesidir. ŧnkŧ bu sermayenin artık rahatça dolaşabildiği,başka ũlkelerde gerek doğrudan gerekse portfŧy yatırımlarında bulunabildiğini gŧstermektedir. Bunun anlamı; sermayenin karını,gelirini ve ana sermayesini rahatça hareket ettirebildiğidir. Bunların olmadığı yerde sermaye hiçbir yatırım yapmayacaktır.

3-ŪRETİMİN KŪRESELLEřMESİ

Ticaret yolu ile ŧretilen ŧrŧnler kŧreselleřirken,gŧnŧmŧzde yalnız ŧrŧnler değil ŧretim kendisi de kŧreselleřmektedir. Ūretim kŧreselleřmesi sermayenin,ulusal ekonomilere dolaysız referans yapmadan,biriktiği ũlke dışına ihracı ve bŧylece ŧretim bir bŧlŧmŧnŧn dışa kaydırılmasıdır. Literatŧrde bu olguya “delokalizasyon” da denilmektedir.⁶¹Bu ŧretim dar anlamda kŧreselleřmesidir.Geniř anlamda ŧretim

⁶¹ Cořkun ADALI, *Gŧnŧmŧz Kapitalizmi ve Devleti Ūzerine*,Sarmal Yayınevi,İstanbul,1997,

küreselleşmesi ile kastedilen; üretim sürecinin, üretim yöntem, teknik ve organizasyonunun da küreselleşmesidir.

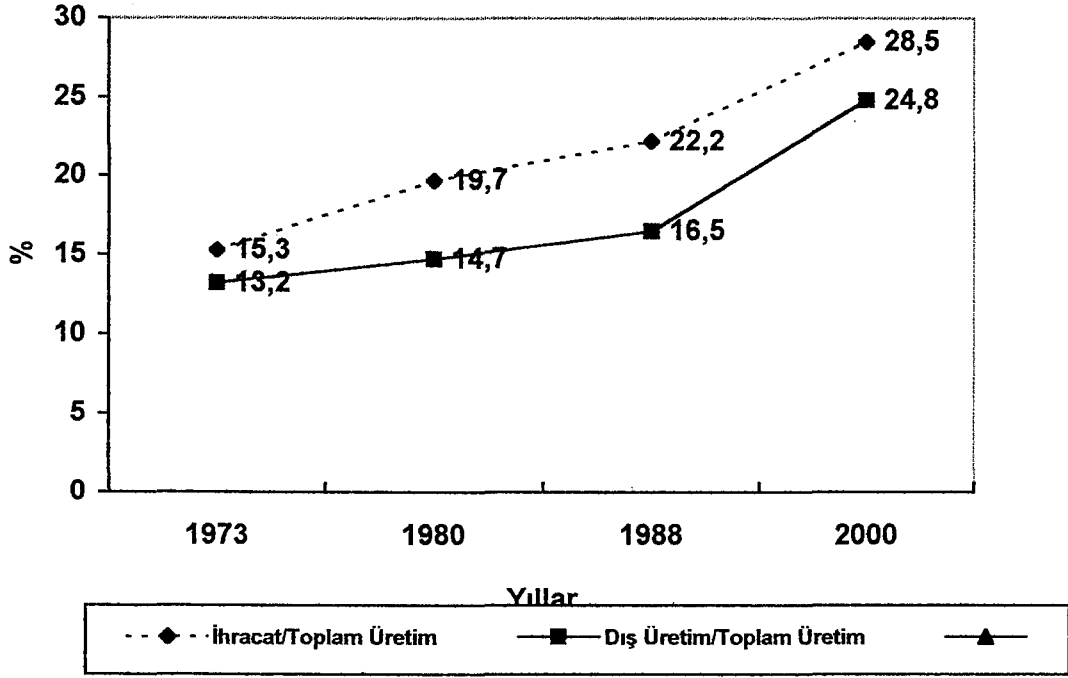
Grafik 1.2'de üretimin küreselleşmesi gösterilmiştir. 1973 yılında ihraç edilen üretim toplam üretimin ancak % 15.3'ü kadarken bu oran 1980'de % 19.7 ,1988'de ise % 22.2 olmuştur. Mevcut koşullar altında 2000 yılında da % 28.5 olacağı tahmin edilmektedir. Bu süre zarfında ülkelerin dış ülkelere kaydardıkları üretim ise toplam üretimin 1973'te % 13'ünden ,1980'de % 14.7'ye,1988'de ise 16.5'e çıkmıştır.mevcut koşullar altında ise 2000 yılında % 24.8'e çıkacağı tahmin edilmektedir.

Üretimin küreselleşmesinin temelinde ise küresel işletmeler tarafından gerçekleştirilen DDY vardır.DDY,bir ülkede bir işletmeyi satın alma ya da yeni kurulan bir işletme için kuruluş sermayesi sağlama ya da mevcut bir işletmenin sermayesini artırma yoluyla o ülkede bulunan işletmeler tarafından diğer bir ülkede bulunan işletmelere yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji,işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren bir yatırımdır⁶²,şeklinde tanımlanabilir. Bu tip sermaye transferinin iki belirgin niteliği ortaya çıkmaktadır. DDY uluslararası sermaye transferi olmakla birlikte,aynı zamanda geldiği ülkeye teşebbüs,teknoloji,risk taşıma ve organizasyon aktarımı da sağlamakta,bu nedenle işletmelerin sadece kuruluş ve teçhizatın finansmanı olarak değerlendirilmemektedir. DDY bu rolünden dolayı işletmecilik ustalığı ve know-how'ı da beraberinde getirmekte,ayrıca rekabet faktörünü de ülkeye sokmaktadır.⁶³ Böylelikle bu yatırımlar sayesinde üretim süreci küresel bir nitelik kazanmaktadır.

⁶² S. Rıdvan KARLUK, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul Ticaret Odası Ekonomik Yayınları Dizisi No.:13, İstanbul, 1983, s.14.

⁶³ Aynı., s.15.

Grafik 1.2 ÜRETİMİN KÜRESELLEŞMESİ

Kaynak: Adalı, a.g.e., s.96

Üretimin küreselleşmesinin bir yüzünde Çok Uluslu İşletmeler(ÇUI)'in yatırımları varsa, diğer yüzünde de işletme içi ticaret vardır. Öyle ki, daha çok hammadde ve ara malı ticaretini kapsayan ve ÇUI ve ona bağlı işletmeler arasında gerçekleşen işletme içi ticaretin, ABD dış ticareti içindeki payı % 40'tır.⁶⁴ Üretimin küreselleşmesinin temelini oluşturan DDY özellikle 1980'den sonra hızla artmıştır. 1980-1984 döneminde yılda ortalama 40 milyar dolar düzeyinde olan DDY, 1985-1989 döneminde yılda ortalama 126 milyar dolar, 1990'da ise 214 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.⁶⁵ 1983-1990 döneminde bu tür akımlardaki artış oranı % 29'dur ve bu oran aynı dönemde dünya ihracat artışının üç, üretim artışının ise dört katından fazladır.

⁶⁴ M. Tuba ONGUN, "Finansal Globalleşme", *Ekonomik Yaklaşım*, C.4, S.9, 1993, s.37.

⁶⁵ *The Economist*, (September 19), 1992, s.16-17.

DDY'nin dünya ticareti ve üretimindeki payı da giderek artmaktadır. Örneğin; ABD ihracatının üçte biri ülke dışındaki ABD işletmelerine, üçte biri de ABD' deki yabancı işletmelerin kendi menşe ülkelerine yaptıkları ihracattır. Bir hesaba göre de, OECD ülkeleri arasındaki ticaretin yarısından fazlası işletmelerle bunların sınır ötesi iştirakleri arasındadır.⁶⁶

1976-1980 arasında toplam DDY girişinin % 80,1'i gelişmiş ülkelere, % 19,9'u GOÜ'e gitmekteydi. 1980'lerde bu oran ortalama olarak gelişmiş ülkelerde %77 GOÜ'de % 23 civarında gerçekleşmiştir. 1992-1994 arasında GOÜ'in payı yaklaşık % 40 olmuştur. 2010 yılında bu oranın gelişmiş ülkelerde % 62'ye düşeceği, GOÜ'de ise % 48'e çıkacağı tahmin edilmektedir.⁶⁷

Üretimin küreselleşmesinin ardında yatan nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz⁶⁸:

-1970'li yıllarda başlayan ekonomik kriz karşısında Fordist üretim sisteminin yıkılması ve Japonya'nın başını çektiği yeni organizasyonel yapılanmaların genel kabul görmesi(organizasyonel ekümenizm). Toyotizm olarak ta bilinen bu ekümenizmin unsurları ise şunlardır⁶⁹: a)Stratejik Yönetim b)Just-in-time (Tam Zamanında Yönetim) c)Toplam Kalite Yönetimi d)Takım Çalışması, d)Yönetimsel Desantralizasyon, e)Esnek Üretim Sistemleri ve İşgörenlerin Fonksiyonel Esnekliği.

Üretim sistemlerindeki bu değişikliği mümkün kılan ise yeni teknolojiler olmuştur. 1970'lerden beri teknolojik alanda yaşanan birçok gelişme üretime uygulanmış ve bu gelişmeler üretim sistemlerini kökten değiştirmiştir. Günümüzde üretimin küreselleşmesinin en belirgin özelliğinin, mikroelektronikteki gelişmelere(entegre devreler, yarı iletkenler vb.) bağlı olarak programlanabilir

⁶⁶ DPT, **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyonu Raporu, Kitap 2**, DPT Ya. No.:DPT:2375-ÖİK:440, 1995, s.12.

⁶⁷ The World Bank, **Global Economic Prospects and the Developing Countries 1995**, The World Bank , Washington D.C.,1995, s.61.

⁶⁸ DPT, **a.g.e.**, s.10-12.

⁶⁹ WATERS, **a.g.e.**, s.82.

otomasyon teknolojileriyle donanmış yeni sanai üretim örgütlenmelerinin ortaya çıkması olduğu söylenebilir. Bilgisayar destekli ve nümerik kontrollü makinalar ,bilgisayar destekli tasarım ve üretim sistemleri ,işletmelere hatasız üretim ve zengin bir tasarım olanağı sağlamakta,karar verme süreçlerinde büyük esneklik kazandırmaktadır.⁷⁰

- Üretimin küreselleşmesinin ikinci nedeni korumacılıktır. Çünkü korumacı eğilimler tedbiri uygulayan ülkelere DDY'ı cezbederek küreselleşmeye hız vermektedir.

- Üretimin küreselleşmesinin üçüncü nedeni finansal küreselleşmedir. Çünkü, finansal piyasaların bütünleşmesi ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucu oluşan faiz ve kar dalgalanmaları üretimde küreselleşmeyi hızlandırmaktadır. Örneğin; son yıllarda Japon yeninin dolar karşısında sürekli değer kazanması,Japon sanayicilerinin üretim faaliyetlerini Güneydoğu Asya'ya kaydırmalarına neden olmuştur.

4-EMEĞİN KÜRESELLEŞMESİ

Ekonomik küreselleşme ile kastedilen üretimin,ürünlerin ve üretim faktörlerinin küreselleşmesi olduğuna göre sermaye dışında üretim faktörlerinin de küreselleşmesini incelemek doğru olacaktır. Bunlardan doğanın mobilitesinden bahsedilemeyeceği için bu üretim faktörünün küreselleşmesinden söz etmek pek doğru olmayacaktır. Ancak doğal kaynakların küreselleşmesinden söz edilebilir ki bu konuda önceden beri gelişmiş ülkelerin, GOÜ'in kaynaklarını kullandığı bilinen bir gerçektir. Ancak bu da ticaretin küreselleşmesi ve DDY yoluyla üretimin küreselleşmesi kapsamına dahil edilebileceğinden bu konuda küreselleşmeden bahsedilemeyecektir.

Emeğin küreselleşmesi uluslararası emek hareketi kapsamında ele alınabilir. Uluslararası emek hareketi,genellikle aktif nüfusu oluşturan kişilerin gerek kendilerine,gerekse ailelerine daha iyi yaşam koşulları sağlayabilecek bir işte çalışmak

⁷⁰Uğur ESER,“Küreselleşme:Tehdit mi Yoksa Fırsat mı ?”,**Ekonomik Yaklaşım**,C.6,(Yaz 95),.s

amacı ile ülkeler arasında yer değiştirmeleri olarak tanımlanabilir. Daha genel bir ifadeyle,emeğin bir üretim faktörü olarak ülkelerarası değişimidir.1940'lara kadar Avrupa'dan Arjantin,Avustralya,Brezilya,Kanada ve ABD'ye yönelik emek akımı gerçekleştirilirken İkinci Dünya Savaşı sonrası önce Avrupa içi,arkasından Avrupa ülkelerinin ikili anlaşmalarıyla Afrika ve Asya ülkelerinden Avrupa'ya dönük emek hareketi başlamıştır. Bu hareket 1974'te Avrupa'daki petrol krizi ile çıkan bir dizi problem sonucu önce sınırlandırılmış,daha sonra da kesin olarak durdurulmaya çalışılmıştır.

Dünya ekonomisi gittikçe küreselleşirken bir nokta gözden kaçmaktadır,o da emeğin yeterince küreselleşmediğidir. Emeğin küreselleşmesinden bahsetmek mümkün değildir. Günümüzde sermaye hızla küreselleşirken emek hala yerel konumdadır.

Tablo 1.5'te görüldüğü üzere 1970'ten 1985'e gelişmiş ülkelerde göç gerilemiştir. Gelişmekte olan ve dönüşümdeki ülkelerde ise pek bir değişim yoktur. Kendi ülkelerinin dışında yaşayan kişiler ,düşük ve orta gelirli ülkelerin birleşik nüfusunun yalnızca % 2-3'ünü oluşturur ve gelişmiş ülkelerin % 1'inden daha azdır.⁷¹Toplam nüfus içinde gelişmiş ülkelerde binde 6,5 1975'te göç etmişken; bu oran 1985'te binde 4,5'e düşmüştür. Gelişmekte olan ve dönüşümdeki ülkelerde ise bu oran 1970'ten 1985'e aynı kalarak binde 1 civarında kalmıştır

İşin özü; emek küreselleşmeden önemli oranda etkilenirken kendisinin küreselleşmeye katkısı yok denecek kadar sınırlıdır.Emek küreselleşmeden etkilenmektedir. Yalnızca GOÜ'de değil ,birçok gelişmiş ülkede de,artan küreselleşme endişe ile izlenmektedir. Çünkü ,bu ülkelerde de küreselleşme nedeniyle ücretler ve istihdam düşmektedir.

⁷¹ The World Bank, **Workers in an Integrating World**, World Development Report 1995, Executive Summary, The World Bank, Washington D.C., 1995, s.12.

**Tablo1.5 : GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE MAL,
SERMAYE VE GÖÇ AKIMLARI**

GSYİH'nın Payı Olarak Ticaret (%)	1970	1990
Gelişmiş Ülkeler	28	45
Gelişmekte Olan ve Dönüşüm Ülkeleri	25	45
GSYİH'nın Payı Olarak Sermaye Akımları (%)	1971-1975	1981-93
Gelişmiş Ülkeler	5	10.5
Gelişmekte Olan ve Dönüşüm Ülkeleri	7	9
Göç (Nüfusun Binesi)	1970	1985
Gelişmiş Ülkeler	6.5	4.5
Gelişmekte Olan ve Dönüşüm Ülkeleri	1	1

Kaynak: The World Bank, World Development Report 1995 ,Workers in an Integrating World, IBRD 1995 ,s.12.

Ulusal refah için küreselleşmenin tüm yararlarına rağmen ulus içinde belirli gruplar için uyum maliyetleri vardır. Küreselleşme bu anlamda kazanan ve kaybeden kesimler ortaya çıkarır⁷². Bu anlamda gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde küreselleşme emek piyasalarında bir rahatsızlık yaratır. Bununla birlikte, emek piyasası henüz mal ve sermaye piyasaları gibi küreselleşmese de, ticaretin artması ve Çok Uluslu İşletmelerin talepleri doğrultusunda **nitelikli işgücü** ya da **beyin göçü** giderek hızlanıyor. Küresel dünya, ulus devletleri aşan uluslarüstü gücü sayesinde topraktan bağımsız bir devlet niteliği kazanarak toprak mülkiyetini değiştiriyor ve **emeği** de hareketlendiriyor⁷³.

5-EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN ENVANTERİ

Buraya kadar yapılan inceleme sonucunda ekonomik küreselleşmenin bir envanterini çıkarabiliriz. Bunun için ekonomik küreselleşmenin ideal durumu ile ulaşılan mevcut durumu karşılaştırmak gerekir. Böylece ekonomik küreselleşmeye hangi boyutta ne oranda ulaşıldığını ne kadar ulaşamadığını görmek mümkün olur. Bu aynı zamanda küreselleşmenin mevcut darboğazlarını ve gelecekteki yönelimlerini de görmemize faydalı olabilecektir. Tablo 1.6 ekonomik küreselleşmenin envanterini sunmaktadır. Tablodan da görülebileceği gibi, ekonomik küreselleşme henüz tam anlamıyla oluşmuş değildir.

Ticaretin küreselleşmesi, büyük oranda gerçekleşmiş olmakla birlikte tarife dışı ve kültürel engeller nedeniyle henüz ideal duruma ulaşamamıştır. Aynı şekilde üretim, yatırım ve organizasyonel ideolojinin küreselleşmesinde Fordist üretimin tam olarak terk edilmemesi, DDY'nin hala önemli boyutlarda olması gibi nedenlerle henüz küreselleşme tam anlamıyla başarılamamıştır. Finansal piyasaların küreselleşmesi neredeyse tam olarak gerçekleşmiştir. Emek piyasalarında ise küreselleşme henüz yetersiz bir durumdadır.

⁷² Matthew J.SLAUGHTER and Phillip SWAGEL, "Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?", *Economic Issues*, Washington D.C., 1997, s.4

⁷³ Mehmet ALTAN, "Savunma da Globalleşebilir mi", *Power*, (Ocak 1998), s.32.

Tablo 1.6: EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN ENVANTERİ

Boyut	Küreselleşmenin İdeal Modeli	Olayların Mevcut Durumu
Ticaret	Yerler arasındaki değiş-tokuşun tam serbestliği. Belirsiz mal ve hizmet akışı	Minimum tarife engelleri. Gerçek tarife dışı ve kültürel engeller. Bölgesel neomerkantalizm.
Üretim	Üretim aktivitelerindeki denge,yerel belirleyiciler olan fiziksel ve coğrafik avantajlar aracılığı ile ortaya konur.	Uluslararası sosyal işbölümü teknik işbölümünün yerini almıştır. Üretimin önemli düzeyde desantralizasyonu. Malların ticarileştirilememesi.
Yatırım	Enaz DDY ,ticaret ve üretim ittifakları yerini alır.	Uluslararası anlaşmalar birleşme anlaşmalarının yerini almakla birlikte halen DDY önemli düzeyde.
Organizasyonel İdeoloji	Küresel piyasalara esnek cevap verebilmek.	Esneklik paradigması ortodoks olmakta. Fakat gerçek sektörlerde hala Fordist pratik önemini koruyor.
Finansal Piyasa	Desantralize olmuş ,ani ve “durumsuz”.	Küreselleşme genellikle başarılı .
Emek Piyasası	Emeğin serbest hareketi. Yerel kimliğin sürekliliğini kaybetmesi .	Ekonomik göç fırsatları için bireysel zorlamalar önemli.

Mevcut hali ile küreselleşme ,sunduğu birçok avantajlar yanında birçok olumsuz sonuçlarda doğurmaktadır. Jeremy BRECHER'in dediği gibi;düzensiz küreselleşme küresel köy'ü yeni küresel yağma biçimine dönüştürmektedir⁷⁴.Küreselleşmeyi küresel yağma haline dönüştüren kontrol dışı küreselleşmenin yedi tehlike işareti mevcuttur. Aynı zamanda bu yedi tehlike işareti için önerilecek yedi reçete bazı olumsuzların giderilmesini sağlayabilecektir. Bu tehlikeleri şu şekilde sıralayabiliriz⁷⁵:

- Çalışma yaşamında ve sosyal haklarda geriye gidiş,
- Küresel durgunluk,
- Zenginlik ve yoksulluğun polarizasyonu,
- Hükümetlerin kendi ülkelerindeki egemenlikleri üzerindeki demokratik kontrollerini kaybetmesi,
- Küresel işletmelerin kısıtlayıcı bağlardan kurtulmaları,
- Küreselleşmeyi yönlendiren sorumsuz küresel kuruluşlar,
- Kaotik ve yıkıcı rekabetin doğurduğu küresel mücadele.

Yedi Tehlike İşareti'nin olumsuzluklarını ortadan kaldırmak için sunulan Yedi Reçete ise şunlar olabilir:

- Uluslararası haklar ve standartların sağlamlaştırılması,
- Küresel Keynesyenizm politikaları ile istihdam artışı sağlayarak ekonomik konjonktürün yukarı doğru döndürülmesi,
- Küresel düzeyde zenginlerden fakirlere yeniden dağılımı sağlayacak politikaların yaşama geçirilmesi,
- Demokrasinin güçlendirilmesi,
- Küresel işletmelere yön verici kanunların yaşama geçirilmesi,
- Uluslararası kuruluşlarda reforma gidilmesi,
- Kaotik ve yıkıcı rekabet mücadelelerini önlemek için çok taraflı düzenlemelere gidilmesi.

⁷⁴ Jerwy BRECHER , “Global Village or Global Pillage?” **World Politics 94/95** , Annual Editions (Editor Helen E.PURKITH) , s.48.

⁷⁵ Aynı , s.48-50.

İkinci Bölüm

ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Birinci Kısım

KÜRESEL YÖNELİMLİ ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLAR

John Kenneth GALBRAITH , **Ekonomi Kimden Yana** isimli kitabında ekonomi biliminin bilinçli ya da bilinçsizce “ kuruluşların gücüne kılıf olma rolü”nü üstlendiğini ifade etmektedir .¹ Küreselleşme olgusunun kendiliğinden gelişen doğal bir süreç olduğunu kabul etmek GALBRAITH’in düşüncesini haklı kılacaktır. Küreselleşme sürecini ortaya çıkaran kendiliğinden oluşumların yanında, küreselleşmeyi yaşama geçirmek için gerekli teorik ve pratik dayanakları sağlayan kuruluşları ve bu işlemle ulaşmayı umdukları amaç ve sonuçları da ortaya koymak ekonomi bilimcilerin bir görevi olmalıdır. Bu yapılmaz ise bu konuda GALBRAITH’ın

¹ John Kenneth GALBRAITH,(çev. Belkıs ÇORAKÇI,Nilgün HİMMETOĞLU) **Ekonomi Kimden Yana** , Altın Kitaplar Yayınevi ,İstanbul ,1990, s.26.

dikkat çektiği hataya saplanmış oluruz. Bu nedenle UEK'ın küreselleşme sürecindeki rollerini açığa çıkarmak ,olaya yalnızca onların gözlüğü ile bakmadan,bu süreci tüm yönleri ile açığa çıkarmak bakımından da zorunludur.

I-ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN GELİŞİM SÜRECİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMLARI

20.yy'da öne çıkmaya başlayan ve günümüz dünyasında büyük etkinliğe sahip olan uluslararası kuruluşların temelleri,geçen yüzyıllarda ortaya atılan ve bir kısmı o zamanlara göre çok ütopyik olan fikirlere dayanır. Bu fikirler kısaca şu şekilde ifade edilebilir: Devletler arasında bir anlaşma yapılmalıdır. Büyük ve önemli devletlere birden çok oy hakkı verilmeli,kararlar çoğunlukla alınmalıdır. Üye devletler,uyuşmazlıklarını barışçı yollardan (hakemlik veya meclis kararıyla) çözmelidirler. Kararlara uymayan,savaşa başvuran,üye devlete karşı askeri tedbirler uygulanmalıdır. Uluslararası ordu üyeler tarafından,adil bir şekilde parasal yönden desteklenmelidir. Genel amacı,uluslararası kuruluşlar yanında veya içinde bölgesel örgütlenme düşüncesi hakim olmalıdır²

Uluslararası kuruluşlar ,uluslararası seviyede faaliyette bulunan ,ticari amaç taşımayan ve birden fazla devleti ilgilendiren ,bununla birlikte devlet niteliği taşımayan örgütlerdir. Geniş anlamda , hükümetler arası ve hükümetler dışı kuruluşları kapsarken ,dar anlamda ise yalnızca hükümetler arası uluslararası kuruluşları içine alır. ³ 1905 yılında 37 hükümetler arası,176 hükümetler dışı uluslararası kuruluş varken; bu sayı 1951'de 123-832; 1972'de 280-2173'e ; 1984'te ise 365-4615'e çıkmıştır.⁴ Bu rakamlara bakarak ulus devlete dayanan dünya sisteminden küresel dünya sistemine geçişin en belirgin özelliğinin uluslararası kuruluşların sayılarında görülen yükseliş olduğunu söyleyebiliriz.

² S. Rıdvan KARLUK, **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar**,Anadolu Üniversitesi Basımevi,Eskişehir,1995,s.16-17

³ Aynı,s.5

UEK ise ekonomik alanda faaliyette bulunan uluslararası kuruluşlardır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada meydana gelen hızlı değişime paralel olarak,UEK'ın sayısı da hızla artmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık artmış, dışa kapalı otarşik politikalar süratle terk edilmeye başlanmıştır. Küreselleşen dünya ekonomisinde UEK, bu gelişmeye önemli ölçüde katkıda bulunmuş, uluslararası ekonomik ilişkilerin hızla gelişmesini sağlamışlardır. Uluslararası ilişkilerde ekonomik konuların giderek daha fazla önem kazanması, bu kuruluşların etkinliğini arttırmıştır. Bir yabancı bilim adamının ifadesine göre(W. RÖPKE); dünya ekonomisi, bir “Başharfler Ekonomisi” ne dönüşmüştür.⁵

UEK içinde özellikle Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında oluşturulan Dünya Bankası(The World Bank),Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund) ve Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization) hem dünya çapında kuruluşlar olmaları,hem de faaliyetlerinin piyasa ekonomisi temelinde küresel bir dünya ekonomisi yaratmaya dönük olmaları nedeniyle,küreselleşme üzerinde önemli bir rolleri vardır. Bu üç kardeş kuruluşun dayanışmalı faaliyetleri ile piyasa ekonomisi temelinde küresel bir dünya ekonomisi yaratma çabasında oldukları ve bu konuda hayli önemli başarılar elde ettikleri günümüzde hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Yalnız UEK'ın bu temeldeki çalışmaları ve bu çalışmaların sonuçları kimilerince az gelişmiş ekonomiler için yeni bir umut kapısı olarak nitelendirilirken⁶,kimilerince de gelişmiş dünyanın yeni sömürü biçimi olarak nitelendirilmektedir. J. K. GALBRAITH, henüz küreselleşme kavramının Batı da bile kullanılmadığı zamanlarda yazdığı **Ekonomi Kimden Yana** isimli kitabında UEK'ın bu temeldeki politikalarını **çağdaş emperyalizmin gerçek biçimi** olarak ifade etmektedir.⁷

⁴ David HELD (çev. Abdullah YILMAZ), “Ulus Devletin Çöküşü “,**Yeni Zamanlar** (der; Stuart HALL , Martin JACQUES), Ayrıntı Yayınları, İstanbul ,1995,s.195.

⁵ KARLUK,**a.g.e.**,s.7-8.

⁶ Küreselleşmeyi tamamen bir umut kapısı olarak gören bir savunu için bkz.:Ali AKDEMİR, “Küreselleşme Umudun mu Sömürünün mü Adıdır ?”,**Global Normlu İşletme Yönetimi**,Kütahya ,1996,s.21-26.

⁷ GALBRAITH,**a.g.e.**,s.196.

Küreselleşme konusunda yapılacak analizlerde olaya her iki görüş penceresinden bakıp somut bazı gerçeklere ulaşmak gerekir. Bunun için de ideolojik önyargılardan kurtulmak ilk ön şarttır.

II-WTO,IMF VE DÜNYA BANKASI ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİ

II. Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods Konferansında kurulan bu üç kardeş kuruluş arasındaki işbirliği bu tarihten WTO'nun kurulmasına kadar geçen sürede - GATT'in bir UEK gibi iş görmesine rağmen resmen bir "Ticaret anlaşması" olup bir örgüt olmaması nedeniyle- organik bir ilişkiye dönüşmemiştir. Bununla birlikte bu dönemde de her üç kuruluşun işlevleri arasında bir uyum ve bütünleşme sözkonusudur. 1 Ocak 1995 tarihinde WTO'nun kurularak resmen bir uluslararası kuruluş haline gelmesi ve kuruluş anlaşmasında diğer iki kuruluşla işbirliğinin öngörülmesi ile birlikte her üç kuruluş arasındaki işbirliği organik hale dönüşmeye başlamıştır. WTO Genel Direktörü Renato Ruggerio,IMF İdari Direktörü Michael Camdessus ve Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn'un Washington'da gerçekleştirdikleri bir toplantı sonrasında imzaladıkları resmi bir anlaşmayla dünya genelindeki ekonomik,ticari ve politik sorunlar üzerinde daha geniş kapsamlı bir işbirliği yapmaya kara verdiler. İşbirliği yapılacak konular arasında ayrıca borç alacak ülkelere verilecek tavsiyeler,dünya ticaretinin serbestleştirilmesine yönelik yardımlar ve dünya ekonomi politikasının analizleri de bulunuyor. Bu girişimin en önemli amacı ise küresel ekonomi politikalarının yönlendirilmesinde başarıya ulaşılmasıdır.⁸

Bu toplantı da ayrıntılar belirtilmemiş olsa da kesinleşen ve alınması istenen önlemler genel olarak belirlenmiştir. Bunları şöylece sıralayabiliriz⁹:

-WTO,IMF ve Dünya Bankası başkanları arasında daha sık toplantı yapılacaktır.

-Üç kuruluşun sekreteryası arasında daha fazla iletişim sağlanacaktır.

⁸ MPM, "Dünya Ekonomisinde Devlerin İşbirliği",MPM,Kalkınmada Anahtar-Verimlilik Dergisi,Eylül 1995,s.10

⁹ Aynı ,s.10

- Her bir kuruluş bir diğeri üzerinde gözlemci statüsüne sahip olacaktır.
- Potansiyel sorunlar için bir erken uyarı sistemi kurulacaktır.
- Washington'da WTO iletişim bürosu kurulacaktır.

1-IMF VE DÜNYA BANKASI ARASINDA İŞBİRLİĞİ

Dünya Bankası ile IMF arasında kuruluşlarından bu yana hem fonksiyonel hem de organik bir işbirliği mevcuttur. Öyle ki,Dünya Bankası'na üye olmanın ve verdiği kredilerden yararlanmanın ön koşulu IMF üyeliğidir. Aynı kişilerin her iki kurulda da çalışabilmelerini sağlayabilmek amacıyla Fon'un ve Dünya Bankası'nın Yönetim kurulları ayrı ayrı günlerde toplanırlar. İki kuruluş yıllık toplantılarını bir arada yaparlar ve görüşlerini yaymak amacıyla yine birlikte "Finance and Development" isimli dergiyi çıkartırlar.¹⁰ Her iki kuruluşun merkezi de Washington'dadır.

Banka ve IMF farklı görev ve sorumluluklara sahiptir. Bu,onlara kendi yolları çerçevesinde uluslararası para dengesini,finansal sistemi ve denge ekonomik büyüme girişimlerini kendi yöntemleriyle destekleme olanağı verir. 50 yıldan beri,iki kurum zorlu ekonomik şartlara karşı kendi üyeleri için yeni yöntemlerin geliştirilmesi amacıyla büyük çabalar sarf etmektedir. Dünya Bankası yardımlarını daha çok ekonomik reformlardan büyük projelere doğru yönlendirirken,IMF de çalışmalarını ödemeler dengesi uyumlaştırmanın ötesine taşımaya çalışmaktadır. Bu noktada iki kurum arasında belirli noktalarda örtüşmelerin olduğu görülmektedir. Bunun sonucunda da,iki kurum arasındaki işbirliği kaçınılmaz hale gelmektedir. Üye ülkeler arasında uluslararası parasal ve finansal sistemin desteklenmesini sağlayan geliştirme programları bu iki Bretton Woods kuruluşunun yardımına gereksinim

¹⁰ Cherly PAYER,(Çev.Reşit ERGENER),**Borç Tuzağı,IMF ve Üçüncü Dünya**,Yalçın Yayınları,İstanbul,1981,s.241.

duymaktadır.¹¹Fon ve Banka 1966 yılında sorumluluk alanlarının sınırları ve yapacakları işbirliği konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. Anlaşmaya göre ¹²:

-Fonun başlıca görevleri geçici ödemeler dengesi krizlerini gidermek ve üye ülkelerin ekonomik gelişmelerini sağlayan temeller üzerine oturtacak istikrar programlarını değerlendirmek ve hazırlamaktır. Bu konular da Banka çalışmaları kendi etkinliklerini Fon'un bilinen görüşlerine ve tavrına dayandırılacaktır.

-Kalkınma planlarının bileşiminin ve uygunluğunun ve kalkınma önceliklerinin saptanması ve proje değerlendirilmesi konularında Banka öncelikle sorumludur. Bu gibi konularda da Fon çalışanları Banka'nın görüşlerini alacaklardır.

-Her iki kuruluşunda sorumluluk alanına öncelikle girmeyen mali kurumların yapıları ve işleyişleri gibi konularda iki kuruluşun birinin yetkilileri bir ülkeyi ziyaret etmeden önce diğer kuruluşun görüşlerini alacaktır.

2-IMF-WTO ARASINDA İŞBİRLİĞİ

Her üç kuruluş arasındaki işbirliği anlaşmasının ayrıntıları Singapur'da WTO'nun ilk Bakanlar Konferansı sırasında IMF İcra Direktörü M.Camdessus ile WTO Genel Direktörü arasında 9 Aralık 1996 tarihinde imzalanan bir işbirliği anlaşmasıyla belirlenmiştir.¹³ Böylelikle GATT ve diğer iki kuruluş arasında uzun süreli informel ilişki pekiştirilmiştir. Anlaşma metninde açıkça belirtilmemiş olmakla birlikte IMF-Dünya Bankası Yıllık Toplantılarına WTO Sekreteryası'nın daima gözlemci statüsünde katılması IMF yönetim kurulu tarafından Gubernurler Kuruluna tavsiye edilmiştir.

İşbirliği anlaşması temelde üç konu üzerinde odaklaşmaktadır.

-Kurumsal Danışmanlıklar: Küresel ekonomik politikaların yönlendirilmesinde başarılı olabilmek için kurumsal ortaklığın gerektirdiği şekilde

¹¹The IMF and The World Bank,How do they Differ?,IMF home Pa.g.e.,<http://www.imf.org/external/pubs/ft/exrp/differ/differ.htm>.

¹² Cherly PAYER,a.g.e.,s.241-242.

¹³ IMF Survey,January 13,1997,s.8.

anlaşmaya uygun faaliyetlerin yönlendirilmesi ve uyumlaştırılması;IMF'in WTO'ya sağladığı ekonomik desteklerde bilgilendirmesi;IMF'in parasal konularda (para rezervleri,ödemeler dengesi...gibi) WTO'ya danışmanlık hizmeti vermesi;her kurumun birbirleri arasında iletişimi sağlayacak ortamı yaratması ve bilgileri birbirine iletmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır.

-Toplantılara Katılma: İki kurumda birbirleri ile ilgili olan her türlü anlaşmalara katılma ve bu alanlarda birbirlerine uzmanlık düzeyinde yardımcı olmayı kararlaştırmışlardır. Ayrıca bazı toplantılara da gözlemci statüsünde birbirlerine katılma olanağı vermektedirler.

-Bilgi Değişimi: Anlaşmaya göre iki kuruluş aralarında belirli alanlarda bilgi ve doküman değişimi yoluna gideceklerdir.

3-WTO-DÜNYA BANKASI ARASINDA İŞBİRLİĞİ

Aralık 1996'da WTO ve IMF arasında imzalanan işbirliği anlaşması 28 Nisan 1997 tarihinde WTO İcra Direktörü R.RUGGERIO ve Dünya Bankası Başkanı James Wolfensohn arasında Dünya Bankası'nın merkezi Washington D.C.'de imzalanan bir anlaşmayla tamamlanmıştır. Böylelikle üç kurum arasındaki işbirliği tamamen resmiyete dökülmüştür.

WTO-Dünya Bankası işbirliği anlaşması temelde üç nokta üzerinde odaklanmıştır. Bunlar kısaca şunlardır¹⁴ :

-Dünya Bankası ve IMF'le işbirliği küresel ekonomik politika yapımında WTO Başkanlığı'nı daha ileri noktalara götürecektir. Bu temelde WTO Sekretarya'sı ve Dünya Bankası tüm ortak yararlar üzerinde görüş ve düşüncelerini değiştirecek ve birbirlerine danışacaklardır.

¹⁴ **WTO And World Bank Sign Cooperation Agreement,WTO Home**
Pa.g.e..<http://www.wto.org/wto/index.htm>

-Anlaşmayla iki kuruluş arasında bilgi değişimi sağlanarak üyelerin yararları en üst noktaya çıkarılmaya çalışılacaktır. İki kuruluş aralarında bilgi,doküman,rapor değişimi yanında veri temellerini ortak olarak çoğaltmayı paylaşacak ve ortak araştırmalar yükleneceklerdir.

-Anlaşmayla,WTO ve Dünya Bankası birbirlerinin karar alma organlarının ilgili toplantılarına gözlemci statüsüyle katılacaklardır. Böylelikle WTO,Dünya Bankası'nın Gubernurler Kurulu'nun Yıllık Toplantıları yanında uygun olduğu kadarıyla diğer organlarının toplantılarına da katılabilecektir. Dünya Bankası da WTO'nun Bakanlar Konferansı,Genel Konsey ve diğer ilgili komite toplantılarına katılabilecektir.

İki kuruluş arasındaki ortak çalışma programı çok yoğundur. Örneğin,Banka cari olarak,aktif katılımcı statüsünde WTO'nun önderliğini yaptığı az gelişmiş ülkelerde ilgili teknik programda yardımcılık yaparak çok taraflı ticaret sisteminin geliştirilmesine ilişkin destek vermektedir. Banka aynı zamanda WTO'ya –ticaret ve yatırım ilişkileri,ve rekabet politikaları üzerine çalışan WTO Çalışma Gruplarına –destek vermektedir.

III-GELİŞMİŞ ÜLKELERİN WTO,IMF VE DÜNYA BANKASI ÜZERİNDEKİ ETKİNLİKLERİ

Günümüzde dünya ekonomisi başını IMF,WTO.ve Dünya Bankası'nın çektiği çeşitli UEK tarafından yönlendirilmekte ise de,bu kuruluşlar ve dünyanın geleceğine yön veren asıl güç,ekonomisi güçlü devletlerin oluşturdukları **özel gruplar**'dır. Özellikle dünyanın hegamonik gücü ABD ve onun öncülüğünü yaptığı Beşler Grubu G-5 (ABD,Japonya,Almanya,Fransa ve İngiltere);Yediler Grubu **G-7** (G-5 artı Kanada ve İtalya);Onlar Grubu G-10 (G-7 artı Belçika,Hollanda,İsveç,İsviçre. İsviçre gruba sonradan katılmış ama grubun ismi değişmemiştir).G-10 IMF'ye borç vermeyi amaçlayan Borçlanma Anlaşmaları çerçevesinde oluşturulmuştur.¹⁵

¹⁵ KARLUK,a.g.e., s.4

Özellikle ABD'nin bu üç kuruluş üzerindeki etkinliği çok belirgindir. IMF ve Dünya Bankası'nın merkezi Washington'dadır. WTO da Washington'da iletişim bürosu kurma kararı almıştır. IMF ve WTO başkanları Avrupalı Banka başkanı da Amerikalıdır. Fon'un Başkan yardımcısı bu görevin verilmeye başlandığı 1949 yılından bu yana Amerikalı olmuştur.1947-94 yılları arasındaki 49 IMF-Dünya Bankası Yıllık Toplantısı'ndan 17 tanesi ABD dışında (1995 yılındaki 10. toplantı İstanbul'da olmak üzere),geri kalanları ise ABD'de yapılmıştır.¹⁶

IMF ve Dünya Bankası'nda karar alma organlarında G-10 ülkelerinin toplam gücü yaklaşık yüzde 50 civarındadır. Yalnızca ABD'nin her iki kuruluşta da oy yüzdesi tek başına yüzde 17'nin üzerindedir. Dolayısı ile bu kuruluşlarda başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin onayı olmadan karar almak mümkün değildir.

Aynı şekilde WTO (GATT) üzerinde de ABD ve diğer gelişmiş ülkelerin etkisi belirgin düzeydedir. GATT'ın kuruluş aşamasında ABD ve diğer bazı gelişmiş ülkelerin onaylamaması yüzünden WTO'nun kuruluşu yaklaşık 50 yıl gecikmiştir. GATT çerçevesinde yürütülen politikalar da temelde bu ülkelerin arzularına göre oluşturulmuştur. GOÜ'in üstünlüğe sahip oldukları alanlarda korumacılık devam ettirilmiştir. Uluslararası ticaret sistemi içinde gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere tam anlamıyla ve aynı imkanlar doğrultusunda yer verdikleri ölçüde küreselleşme söz konusudur. Ne var ki,ülkeler arasındaki rekabet,gelişmiş ülkelerin kendileriyle rekabet edenlere karşı korumacı politikalar izlemeleri bugüne kadar GATT çerçevesinde saptırılmış,bir ticareti liberalleştirme politikasının yürütülmesiyle sonuçlanmıştır.¹⁷

¹⁶,About The World Bank Group-IMF Annual Meetings, IMF Home Page,<http://www.imf.org/external/am/about.htm>

¹⁷ DPT, *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyonu Raporu Kitap 2*, DPT Ya. No.:DPT:375-ÖİKS:440, Ankara.1995, s.41

IV-KÜRESEL YÖNELİMLİ BİR ULUSLARARASI KURULUŞ OLARAK WTO (GATT)

1.ULUSLARARASI TİCARETTE GATT SİSTEMİ

Peter F.DRUCKER,**Kapitalist Ötesi Toplum** isimli kitabında GATT'ı İkinci Dünya Savaşı sonrası icatların en başarılısı olarak nitelendirmektedir.¹⁸Gerçekten de eski adı ile GATT,dünya ticareti üzerindeki rolü ve küreselleşme üzerindeki etkisi nedeniyle bu nitelendirmeye hak kazanacak bir kuruluştur. Çünkü küreselleşmenin temeli olan ticaretin kural ve düzenlemeleri GATT'ın kurallarına bağlıdır.

GATT öncesi uluslararası ticaret koşullarında,tarifeler ve kısıtlamalar bir ülkenin piyasa sistemini diğer ülkelerin karşılaştırmalı ya da mutlak üstünlüklerinden korumaktaydı. Bunun yerini alabilecek başka bir uygulama yoktu. Dışarıdan gelen malın arzını ya da satış fiyatını hiç kimse kontrol etmezdi;bunun ülke içi piyasa fiyatına zarar vermemesini sağlama almanın tek yolu uygun bir tarife koymaktı. Ulusüstü (küresel) sistemin gelişmesi sonucu yabancı şirket dahil olduğu koruyucu oligopolcü dengeyi bozacak fiyat indiriminde bulunamaz. Eğer söz konusu şirketin maliyetleri ele geçirmeye çalıştığı piyasadakinden daha düşükse,bundan zarar gören firmaların başvuracakları bir çare maliyetlerin düşük olduğu ülkede üretim yapmaktır. Bu durumda tarifeler artık gereksizdir.¹⁹

Bu temelden hareket eden WTO'nun ana görevi **bırakınız yapsınlar,bırakınız geçsinler** serbest ticaret ilkesini küresel olarak yaygınlaştırmak,bunu engelleyen vergileri,destekleri ve kısıtlamaları ortadan kaldırmaktır.²⁰Kuruluşlarından bu yana bu konuda kardeş kuruluşları IMF ve Dünya Bankası'nın da desteğiyle bir hayli yol katettiği ortadadır.

¹⁸Peter F.DRUCKER (çev.:Belkis ÇORAKÇI),**Kapitalist Ötesi Toplum**,İnkılap Kitabevi,İstanbul,1993,s.201

¹⁹ GALBRAITH.a.g.e..s.195

²⁰ Ergin YIDIZOĞLU,**Globalleşme ve Kriz**,Alan Yayıncılık,İstanbul,1996,s.229

A-GATT'ın Kuruluşu

1947-48 yılları arasında Havana'da (Küba) toplanan 50 kadar ülke temsilcisi Uluslararası Ticaret Örgütü(İTO) adı verilen bir kuruluşun yasasını hazırladılar. İTO yasasında,örgütün temel görevinin uluslararası ticarete gümrük tarifeleri ve öteki kısıtlamaların kaldırılarak dünya ticaretinin libere edilmesi yolunda çalışmalar yapmak olduğu belirtilmekteydi. Ancak fonksiyonları,ülkelerin iç ekonomik politikalarına karışma niteliği taşıdığı gerekçesiyle,İTO sözleşmesi,başta ABD olmak üzere,bazı sanayileşmiş ülkelerin yaşama organları tarafından onaylanmamıştır. Gerçek nedenin ise,serbestleştirmeden zarara uğrayacak sanayilerin temsilcilerinin yaptıkları siyasal baskılarla ilgisi olduğu söylenebilir.²¹

Böylece uluslararası ticareti yönlendirebilecek bir uluslararası kuruluşun oluşturulması çabaları suya düşmüştür. Üyesi ülkeler arasındaki,savaş dönemi boyunca yaşanan kaosu sona erdirmek,ülkeler arasında serbest dış ticareti teşvik etmek ve dış ticaret politikalarını düzenleyerek küresel bir piyasa ekonomisi yaratılmasına katkı sağlayacak bir uluslararası kuruluşun kurulması yönündeki arzu sonucu,bir Uluslararası Ticaret Örgütü kuruluncaya kadar,karşılıklı tarife indirimlerini içeren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (The General Agreement On Tariffs and Trade:GATT) 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanarak 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

B-GATT'ın Amaçları

Dört bölüm ve 38 maddeden oluşan Genel Anlaşma,yürürlüğe girdiğinden, WTO'nun kuruluşuna kadar geçen sürede 1955,1965,1979,1993 yıllarında gözden geçirilmiştir.1965'teki değişiklikte,4.bölüm anlaşmaya eklenmiş ve 27 Haziran 1966 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²²

GATT'ın amaçları,Genel Anlaşma'nın önsözünde belirtilmiştir. Burada genel ve özel amaçlar arasında bir ayırım yapılmıştır. Genel amaçlar ,diğer bütün uluslararası

²¹Halil SEYİDOĞLU,Üluslararası İktisat,Teori,Politika ve Uygulama,Güzem Yayınları,B.10,İstanbul,1994,s.416

²² KARLUK,a.g.e.,s.122

ekonomik kuruluşların gerçekleştirmek istedikleriyle aynıdır. Bunlar; üyelerinin yaşam seviyelerini yükseltmek, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme ile Dünya kaynaklarında tam kullanımı sağlamak, üretimin ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Genel amaçlara ulaşmak için tarifeler ve ticarete konan diğer ayırıcı engelleri zamanla azaltmak, GATT'ın özel amaçları arasındadır. Genel Anlaşmanın Dördüncü Bölümü'nde ele alınan GOÜ'nün özel durumları nedeniyle, mal fiyatlarında istikrarın sağlanması ile gelişmiş ülkelerin sanayi ürünlerinin daha kolay girmesinin gerçekleştirilmesi de, GATT'ın özel amaçlarındandır.²³

GATT isminden de anlaşılacağı gibi, hukuki olarak bir "ticaret anlaşması"ndan başka bir şey değildir. Bununla birlikte, çok taraflı bir anlaşma olması ve hükümlerinin uygulanabilmesi için çoğu kez "birlikte hareket (joint action)"in gerekmesi ve kararların alınması, bu anlaşmaya "uluslararası bir kuruluş" niteliği kazandırmaktadır. Bunun ötesinde Anlaşmada, GATT'ın bir kuruluş olduğuna veya üyelik kavramına ilişkin herhangi bir hüküm yoktur.²⁴

1948 yılında geçici bir anlaşma olarak kuruluşundan, WTO'nun kurulduğu 1994 yılına kadar geçen sürede GATT, uluslararası ticareti düzenleyen ve üzerinde anlaşılan tek uluslararası çok taraflı sözleşme olmuştur. GATT, ticari ilişkilerde rekabeti bozan ve ticareti kısıtlayan engellerin görüşülerek kaldırıldığı en önemli uluslararası kuruluş olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan bugüne dünya ticaretinin 15 kat gelişmesinde, GATT'ın katkısı inkar edilemez. GATT üyeleri dünya dış ticaretinde %90'lık bir paya sahiptir. GATT'a taraf ülkeler, aralarında ortaya çıkan ticari sorunlar ile bunların çözüm yolları ve dünya ticaretinin geliştirilme imkanlarını görüşmek için belirli sürelerde toplanmıştır. Bu niteliği ile de GATT, uluslararası bir **Dünya Ticaret Forum'u** olarak görev yapmıştır.²⁵

²³ Aynı, s.117.; GATT, *The Text of General Agreement on Trade and Tariffs*, GENEVA, 1986

²⁴ Şener BÜYÜKTAŞKIN, *Uluslararası Ticarete GATT Düzeni*, G.Ü.İ.B.F. Ya. No.:17, Ankara, 1983, s.19.

²⁵ KARLUK, a.g.e., s.116

Geçen bu süre zarfında dünya ticaretinin GATT tarafından düzenlenebilmiş olmasının gerisinde yatan etkenler arasında en önemlileri olarak şunlar sayılabilir.²⁶

-İki Dünya Savaşı dönemi arasında olduğu gibi birbirini izleyen devalüasyonlarla komşuyu fakirleştirme politikalarına dönülmek istenmemesi,

-II. Dünya Savaşı'ndaki işbirliği zihniyetinin askeri alanlar dışında da sürdürülmek istenmesi,

-ABD'nin bu savaş sonrası dönemde dünya iktisadi ve siyasi düzeninin yeniden kurulmasında ve bu düzenin yürütülmesinde önder konumda olmayı kabul etmesi ve ticari ortaklarının korumacı politikalarına göz yummasıdır.

GATT'ın uyguladığı yaklaşık yarım asırlık sürede, kuruluş, dünya ticaretinin küreselleşmesi yönünde büyük başarılar sağlamakla birlikte, kurumsal statüsü ve yaptırım gücü açısından zayıf kalmıştır. Kuruluşun yaptırım gücünün yetersiz olması sonucu ülkeler yeni korumacılık yöntemleri ve bazı özel yasalar uygulayarak sistemi bozabilmişlerdir. Bu nedenle ancak 1994 yılında bir Dünya Ticaret Örgütü (WTO) kurularak GATT yerini bu kuruluşa bırakmıştır.

C-GATT'in İlkeleri

GATT'ın izlediği ve uyguladığı dört temel ilke vardır. Birinci İlke, Kuruluş Anlaşmasının Birinci Maddesinde açıklanan **En Çok Kayrılan Ülke** kuralına dayanır ve üye ülkeler arasındaki dış ticaretin ayrımcı olmayan bazda yapılmasını öngörür. Bir akit tarafça diğer herhangi bir ülke menşeli veya diğer herhangi bir ülkeye yollanan bir mala bahsedilen her nevi menfaat, rüçhan, imtiyaz veya muafiyet, derhal kayıtsız ve şartsız olarak, diğer bütün Akit Taraflar ülkeleri menşeli veya diğer bütün Akit Taraflar ülkelerine yollanan benzer her mala da genişletilecektir.²⁷

²⁶DPT, *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyonu Raporu* Kitap2, DPT Ya.No:DPT:2375-Ö.K:440, Ocak 1995, s.33

²⁷ GATT, a.g.e. ,s.2

En çok kaynılan ülke kuralı ile ihracatçı ülkelerin çıkarları korunmaya çalışılmıştır. Çünkü GATT'a üye bir ülke,ihracatçı ülkelere rakip bir başka ülkeye gümrük kolaylığı sağladığında,aynı indirimden diğer ihracatçı ülkelerde otomatik olarak yararlanacaklardır. Bu nedenle ilke ile,belli bir ülkeye üstünlük sağlanmamakta,Anlaşmaya taraf tüm ülkeler eşit işleme tabi tutulmakta,böylece uluslararası piyasalarda ihracatçılar eşit gümrük vergi yükü ile karşılaşmaktadırlar.²⁸

İkinci ilke, Korumanın Dolaysız Kontroller Yerine Tarifelerde Sağlanması İlkesi'dir. Buna göre üye ülkeler sanayilerini yalnızca gümrük vergileriyle koruyacaklar,bunun dışında ki koruma yöntemlerine başvurmayacaklardır.

Genel Anlaşmanın XI.Maddesi'nin Birinci Fıkrası'na göre,hiçbir Akit Taraf,gümrük resimleri ve sair mükellefiyetler haricinde,bir diğer Akit Taraf ülkesine gönderilen bir malın ihracı,veya ihraç maksadıyla satışı üzerinde kontenjan ithalat veya ihracat lisansları veya diğer herhangi bir usulle uygulanan yasaklama veya sınırlama tesis edemez veya mevcut yasa veya sınırlamaları sürdürmez.²⁹

Kotalar ve ithalat yasakları ile korumanın boyutları ölçülemediği gibi ticarete sapmalara neden oldukları için bu tür dolaysız ticaret kontrolleri GATT'ın yapısına aykırıdır. Buna karşın,gümrük vergileri diğer koruma araçlarına göre daha "saydam" ve piyasa mekanizmasına uygun araçlardır. Kuşkusuz,GATT'ın temel felsefesi içinde,gümrük vergilerinin de zamanla azaltılması ve nihayet tamamen kaldırılması hedeflenmiştir.³⁰

Genel Anlaşmanın 22 ve 23.Maddesinde düzenlenen üçüncü ilkeye göre,üye ülkeler,başka bir ülkenin kendilerini ihtarına anlayışla yaklaşacak ve bu ihtarlar Genel Anlaşma'nın tatbiki ile ilgili bir soruna ilişkin ise,bunlar hakkında görüşmelere eşlik edeceklerdir. Üyeler arasında anlaşmazlık çıkması halinde,GATT'ın bir arabulucu olarak görev yapması istenebilecektir. Böylece GATT'ın görüşme-danışma

²⁸ KARLUK,a.g.e.,s.122

²⁹ GATT,a.g.e. s.17

³⁰Hülya ÖZDEMİR, "GATT Perspektifinde Ticaret Bloklarının Değerlendirilmesi",**Ekonomik Vizyon**,(Mart-Nisan 1995),s.34

mekanizması ile ikili ve çok taraflı görüşmeler yoluyla anlaşmazlıklar çözümlenebilecektir.³¹

Genel Anlaşmanın 25.Maddesinde düzenlenen dördüncü ilkeye göre; üye ülkeler,Genel Anlaşmanın toplu halde hareket etmeyi gerektiren hükümlerinin icrasını sağlamak ve Anlaşmanın uygulanmasını kolaylaştırmak ve Anlaşmanın amaçlarını gerçekleştirmek için belli zamanlarda toplanarak görüşmelerde bulunacaklardır.³²

D-İlkelerden İstisnalar

Genel Anlaşmanın 24. Maddesinde düzenlenen **Gümrük Birlikleri,Serbest Ticaret Bölgeleri**,gibi bölgesel ekonomik birleşmeler yaratmaya yönelik anlaşmalar ve birbirine komşu ülkelerin **Sınır Ticareti** birinci ilkedan istisna tutulmuştur. Eğer bir grup ülke kendi aralarında **Gümrük Birliği** veya **Serbest Ticaret Bölgesi** gibi bir ekonomik birleşme kurmaya karar vermişlerse ve Anlaşma' da öngörülen iki koşulu da yerine getirmişlerse,gümrük indirimleri ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması,yalnızca birleşmeye dahil olan ülkelere geçerli olacaktır. Bunun olabilmesi için öngörülen iki koşul ise şunlardır:1) Ekonomik birleşme sonrası üye ülkelerin üçüncü ülkelere uygulayacakları ortak gümrük tarifesi,önceki tarifeden yüksek olmamalıdır. 2)Birleşmeyi öngören anlaşma belli bir sürede gerçekleştirilmeli ve üye ülkeler,diğer GATT üyelerine bilgi vererek bu süreyi açıklamalıdır.³³

Genel Anlaşmanın 12.Maddesine göre GATT'a üye bir ülke,dış mali durumunu ve ödemeler dengesini korumak amacıyla;ve uygulamanın geçici olması,diğer üyelerin ticari ve ekonomik çıkarlarına zarar vermemesi ve ödemeler dengesi güçlüklerini giderir gidermez derhal kaldırmak koşuluyla,ithalatına miktar sınırlamaları koyabilecektir, GATT'ın ikinci ilkesine istisna oluşturan bu durum Genel Anlaşmanın 18.Maddesi ile de gelişmekte olan ve döviz darboğazı ile karşı karşıya olan ülkeler lehine genişletilmiştir.³⁴

³¹ GATT,a.g.e. s.39

³² Aynı,s.44

³³ Aynı,s.41

³⁴ Aynı,s.18 ve28

GATT'ın ikinci ilkesinden bir diğer sapma da,**Gönüllü İhracat Kısıtlamalarıdır**. Bu tip anlaşmalar 1970'li yıllarda,özellikle ABD ve AT tarafından sıkça uygulanmıştır. Aslında Gönüllü İhraç Kotaları yabancı üreticilerle rekabet edemeyen ithalatçı ülkeler tarafından yerli üreticileri korumak amacıyla ihracatçı ülkelere yapılan baskı sonucunda ortaya çıkmıştır. İhracatçı ülkelerin kendi istekleri ile ihracatlarını kısıtlamalarında,ithalatçı ülkenin politik nüfuzunu kullanması önemli bir etkidir. Nitekim 1960'ların ortalarında ABD,Japonya'dan tekstil ürünleri ihracatını kısıtlamasını istemiş,aksi takdirde ithalatına uyguladığı gümrük vergilerini artıracığını belirtmiş ve bunun üzerine Japonya'da,ABD'ye yönelik tekstil ihracatına **Gönüllü Kota** uygulamak zorunda kalmıştır.³⁵

GATT ile uluslararası ticarete ilişkin düzenlemeler getirilmiş ise de,bunların yeterli olmadığı açıktır. Uluslararası ticaretin kuralları birçok alanda müphem ve gevşek olmalarının yanı sıra,bazı konularda ekonomik açıdan rasyonellikten uzaktır. Buna ek olarak,uluslararası hukukun genel bir zaafı olan yaptırım gücü eksikliğinden paylarını alırlar. Bu yaptırım gücü eksikliği uygulamada pazarlığın ön plana çıkmasına yol açar. Pazarlık araçlarının en etkin ve en tehlikelisi de tehdit ve tek taraflı uygulanan müeyyidelerdir. Yani kritik konularda uluslararası hukuk sistemi değil,orman kanunu geçerli olmaktadır.³⁶

³⁵ KARLUK,a.g.e.,s.125

³⁶ Refik ERZAN, "Uluslararası Ticaret Politika ve Uygulamalarında Kalite",**Kalite Kongresi 97'de** sunulan bildiri,[http://www.güral.tr/kp/kongre/kongre 97/1997/bildiri/71.htm](http://www.güral.tr/kp/kongre/kongre%2097/1997/bildiri/71.htm).

E-GATT Çerçevesinde Yapılan Tarife İndirim Turları

a) İlk Altı Çok Taraflı Tur

GATT bünyesi altında tarife ve tarife dışı korumaları azaltmaya yönelik 8 büyük ticaret turu yapılmıştır.³⁷ Birinci Tur, 1947 yılında Cenevre (İsviçre)'de yapılmış ve GATT kurucusu 23 ülke bu tura katılarak, GATT'ın ayrılmaz bir parçası olan 20 gümrük listesi oluşturmuşlardır. Bu dünya meta ticaretinin yarısı anlamına gelen 10 milyar dolarlık bir gümrük tarifesi indirimi anlamına geliyordu. İkinci Tur, 1949 yılında Annecy (Fransa)'da 13 ülkenin katılımı ile gerçekleştirilmiş ve bu turda da 5 bin gümrük tarifesi ayrıcalığı değiştirilmiştir. 1950-51 yılında Torquay (İngiltere)'de 38 katılımcı üyeyle gerçekleştirilen Üçüncü Turda 8700 gümrük tarifesi ayrıcalığı değiştirilerek 1948 yılındaki düzeyinden %25 oranında indirilmiştir. Dördüncü Tur, 26 katılımcı ile 1956'da Cenevre (İsviçre)'de yapılmış ve yaklaşık 2 milyar dolar değerinde tarife indirimi yapılmıştır. 1960-62 yılları arasında Cenevre (İsviçre)'de gerçekleştirilen ve Dillon Tur olarak ta isimlendirilen³⁸ Beşinci Turda; yalnızca ticari ağırlığı, 4.400 tarife indirimi yapılmış fakat tarım ve bazı özel ürünler indirim dışında tutulmuştur.³⁹

İlk dört turda, gümrük tarifelerinde yapılacak indirimler, her gümrük pozisyonu için ayrı ayrı görüşülmüş, beşinci tur olan Dillon Tur'unda ise ilk defa bütün tarifelerde %20 oranında bir indirime teşebbüs edilmiş, fakat yalnızca %7-8'lik indirim yapılabilmıştır.⁴⁰

Altıncı Tur 1964-67 arasında yine Cenevre'de yapılmıştır. 1958 yılında Roma Anlaşması yürürlüğe girerek Batı Avrupa'da bir Ortak Pazar kurulmuş ve ABD, üçüncü ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesi nedeniyle bu pazarın dışında kalmıştır. ABD'nin tekrar pazara girebilmesi için ABD Kongresi 1962'de 30 Haziran 1967'ye

³⁷World Trade Organization, WTO home pa.g.e., <http://www3.itu.ch/MISSIONS/US/bb/WTO.htm>

³⁸ Bu Tura Dillon Tur'u denilmesinin bu turun yapılmasına öncülük eden ABD Ekonomik İşler Devlet Bakanlığı Müsteşarı Douglas DILLON'dan kaynaklanmaktadır. BÜYÜKTAŞKIN, a.g.e., s.62

³⁹ "GATT, 45 Yılda, Nereden, Nereye", Finans Dünyası, (Ocak 1994), s.116.

⁴⁰ KARLUK, a.g.e. s.150.

kadar yürürlükte kalacak olan **Ticareti Geliştirme Yasası**'nı kabul ederek,yasayla Başkan'a,tarifelerde %50'ye kadar indirim yapma yetkisi vermiştir. Bu yetkiye dayanan Başkan J.KENNEDY,tarife görüşmelerinde tek tek madde bazında değil,bütün tarifelerde %50 oranında indirim yapılmasını,ABD ile AET'nin dünya ihracatı içindeki paylarının %80'inin üzerindeki kalemlerinde gümrüklerin tamamen kaldırılmasını teklif etmiştir. Böylece,4 Mayıs 1964 tarihinde Kennedy Tur'u başlamıştır. Dünya ticaretindeki payları %80 olan 53 ülkenin katıldığı görüşmeler 16 Mayıs 1967'de sona ermiştir. Tur sonucunda sınır dışına çıkan endüstriyel mallara uygulanan gümrük tarifelerinde nominal %36 indirim sağlanmıştır. İndirime konu olan mallar,dünya ticaretinin 4/5'ü kadar olup,3.600 mal ve 40 milyar dolarlık ticari ürün üzerindeki gümrükler azaltılmıştır.⁴¹Anlaşmanın bölümleri,hububat,kimyasal ürünler ve anti-damping yasasını da içermekteydi.

b)Yedinci Tur (Tokyo Turu)

1970'li yılların başlarından itibaren dünya ekonomisi bir resesyona (durgunluk) girmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri kapsamına alan ve bu yıllarda ortaya çıkan stagflasyon,petrol fiyatlarındaki ani yükseliş,uluslararası para sisteminde ortaya çıkan istikrarsızlık ülkeleri kısıtlayıcı dış ticaret politikalarına yönlendirerek yeni birtakım koruma önlemleri almalarına neden olmuştur. Dünya ticaretindeki hızlı gelişmenin önünde oluşan bu geriye dönüş çabaları GATT'ın işlevini yitirerek yok olması gibi bir tehlikeyi ortaya çıkarmıştır. İşte Yedinci Tur (Tokyo Turu) bu gelişmeler altında 1973 yılında Tokyo'da başlamıştır.

GATT'ın daha önceki ticari turları tarife azaltımı üzerinde odaklaşmıştır. Tokyo Turu ise GATT sistemini düzeltmeye ve genişletmeye yönelik uzun ve yorucu bir süreç olmuştur. 102 ülkenin katıldığı bu süreçte büyük tarife indirimlerine ek olarak,standartlar,anti-damping vergileri,sivil havacılık,süt ve et ürünleri,munzam

⁴¹ KARLUK,a.g.e. s.151

gümrük resmi,tarife dışı engeller,ithalat lisansı resimleri,hükümet alımları gibi birçok konu ele alınmıştır.⁴²

Tarife dışı engeller genel bir tanımlamayla,gümrük vergisi dışında kalan fakat ticarete engel oluşturan önlemlerdir. Başka bir deyişle,tarife dışı engeller aynı veya benzer ürünlerde yerli ve yabancı mal ayırımı yapan mevzuat hükümleri ve bu tür uygulamaları kapsamaktadır. GATT Sekreteryası,bu tanımdan hareketle,tarife dışı engelleri kırk ayrı kategori halinde sıralamıştır. Bunların önemli bir bölümü sınırda ithal malların ülkeye girişini engellemeye ya da sınırlamaya yönelik tedbirlerden oluşmaktadır.⁴³

GATT kuruluş anlaşmasının da gözden geçirildiği bu tur da ulaşılan sonuçları şöylece sıralayabiliriz⁴⁴ :

Görüşmelerin belki de en önemli sonucu ,14 Haziran 1983 tarihinde Brüksel’de imzalanan “Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşme”nin (kısaca Armonize Sistem) 1 Ocak 1988’de yürürlüğe girmesidir. Böylece dünya üzerinde uygulanmakta olan üç temel fakat birbirlerinden oldukça farklı (Brüksel Tarife Nomenklatörü ,Birleşmiş Milletler Standart Ticaret Sınıflandırması ve ABD’nin uyarladığı TSUS) gümrük nomenklatörleri (dünyada ticarete konu olan mal çeşitlerinin belli bir sistem içerisinde tasnif edilmeleriyle ortaya çıkan tarife listeleri) ortadan kalkmıştır. Armonize sistem,son yıllarda teknolojide meydana gelen değişikliklere ve artan mal çeşidine yanıt verebilecek şekilde düzenlendiğinden dünya ticaret istatistikleri daha sağlıklı bir şekilde tutulmaya başlanmıştır.

Tokyo Turunun bir diğer önemli sonucu da diğer turlarda olduğu gibi tarifelerde indirimlerin sağlanmış olmasıdır. Tokyo Turu sonuçlarının resmi belgesi olan Cenevre

⁴²TheWorldTradeOrganization,WTOHomePa.g.e.,<http://www3.itu.ch/MISSIONS/US/bb/WO.htm>

⁴³ DPT,Küreselleşme,Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu),DPT Ya.No:DPT:2374-ÖİK:439,Ankara.1995,s.23.

⁴⁴ Bkz: BÜYÜKTAŞKIN,a.g.e. S.79-89 ;KARLUK,a.g.e. s.152-155;S. KARLUK,Dünya Ticaret Örgütü(WTO),Ankara,Ocak 1997 s.13-17.

Protokolü(1979),tarifelerde yapılacak indirimlerin yıllık eşit oranlar halinde 1 Ocak 1980-1 Ocak 1987 arasında yapılmasını öngörmektedir.

1981 yılı için en çok kayırlan ülke prensibine göre Tokyo Turu'nda yapılan indirimler 300 milyar dolar civarında bir ithalat hacmini kapsamıştır. İndirimler sonucunda sınai mallardaki ortalama ağırlıklı tarifeler,dünyanın dokuz önemli pazarında % 7'den % 4.7'ye kadar inmiştir. Bu oranlar yüksek gibi görünse de,fiilen uygulanan tarifelerin gelişmiş ülkelerde düşük olması,tarife indiriminin etkisini de azaltmakta,dolayısıyla bu indirimin fiyatlara yansıyan oranını da düşürmektedir.

Tokyo Turu'nun önemli bir sonucu da ticareti engelleyen tarife dışı engeller konusunda altı kodun kabul edilmesi olmuştur.

1)Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Vergiler Kodu: Kod'la,tülkelerin dış ticarete zarar veren sübvansiyon uygulamasına girmemeleri;telafi edici vergi önlemlerini uluslararası ticareti engelleyecek ölçüde kullanamamaları benimsenmiştir. İhracatın sübvansiyonlara ise belli amaçların gerçekleştirilmesi ve diğer akit taraflara zarar vermemesi koşuluyla izin verilebilmektedir.

2)Devlet Alımları Kodu:Kod'a göre ülkeler devlet alımlarındaki ihalelerde daha açık davranacaklardır. Kod hükümleri 130.000 SDR ve daha fazla değerdeki alımlar için geçerlidir. Askeri olmayan alımlarda,hükümet ve resmi kuruluşların,yerli üreticiyi,yabancı üreticiye oranla daha fazla korumaları ve farklı işlem yapmaları önlenmiştir.

3)Revize Anti Damping Kodu: Kennedy Turunda benimsenen Anti Damping Kodu revize edilerek benimsenmiştir.

4)Ticarete Teknik Engeller(Standartlar)Kodu:1 Ocak 1980'de yürürlüğe giren Kodla,ülkelerin,sağlık,tüketicinin ve çevrenin korunması vb amaçlarla teknik düzenlemeler (standartlar) uygulayarak ticarete teknik engeller çıkartamayacakları kararlaştırılmıştır.

5)İthal Lisans Usulleri Kodu:Kod'a taraf ülkeler,dış ticarete engel olan ithal lisans uygulamalarına başvurmayacaklar ve bu konuda basit,açık ve tarafsız ithal lisans

usullerini kabul edeceklerdir. Özellikle gelişmekte olan ÷lkelerce,kıt döviz kaynaklarının denetimi amacıyla kullanılan ve bu yapılırken bürokratik işlemlerin bilerek uzatılması gibi yöntemlerin kullanıldığı ithal lisanslarında temel esasların benimsenmesiyle,ayrımcı uygulamaların önlenmesi amaçlanmıştır.

6)Gümrük Değerleme Kodu: Tokyo Turu sırasında her ÷lkenin kendine göre farklı gümrük belirleme mevzuatı bulunuyordu. Bu,gümrük vergisine esas olacak malın matrahının belirlenmesinde ÷lkeler arasında farklılık ve haksız rekabete yol açıyordu. Kod ile gümrük yönünden malların açık,tarafsız ve tek bir sistem içinde değerlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla,Gümrük Birliği Konseyi'nin (Customs Cooperation Council) gözetiminde çalışan bir "Gümrük Kıymetleri Teknik Komitesi" kurulmuştur.

Tokyo Turu'nun bir diğer önemli sonucu bazı mallara uygulanan engellerin giderilmesi konusunda olmuştur. Tarım sektörüne yönelik olarak sığır eti ve süt ürünleri ticaretinin teşviki,liberasyonu istikrarının sağlanmasına yönelik "Sığır Eti Sözleşmesi" imzalanarak,sözleşmelerin uygulanması için "Uluslararası Et Konseyi" ve "Uluslararası Süt Ürünleri Konseyi" kurulmuştur. Ayrıca sivil havacılık ticaretinde yapılan bir düzenlemeyle;sivil uçaklar,uçak motorları ve yedek parçalar,diğer ilgili parçalar ve uçağın yerdeyken hareketini sağlayan simulatorler üzerindeki gümrük vergi ve resimlerinin 1.1.1980'den itibaren kaldırılması öngörülmüş,böylelikle sivil uçaklarla yapılan ticaretin geliştirilmesi ve bu alanda hükümet müdahalelerinin en aza indirilmesi amaçlanmıştır

Tokyo Turunun bir diğer sonucu da GATT sisteminde reform niteliğindeki bazı kararlardır. Genel Anlaşmanın bazı maddeleri gözden geçirilerek bu konuda dört önemli karar alınarak yürürlüğe konulmuştur. Bu kararlardan ilki, "Gelişmekte Olan ÷lkelerin Sisteme Daha Fazla Katılması,Karşılıklılık ve Bu ÷lkelere Daha Ayrıcalıklı İşlem Yapılması Kararı"dır. Bu karar ile GOÜ'e gelişmiş ÷lkelerin verdikleri tavizlerin aynısını vermemeleri konusunda ayrıcalık tanınmıştır. Böylece GATT'ın ayrımcı olmama ve karşılıklılık ilkelerine sınırlamalar getirilmiştir. İkinci karar, "Ödemeler Dengesinin Sağlanması İçin Ticarete İlişkin Önlemlerle İlgili Deklarasyon"a göre ödemeler dengesi sorunlarını çözmek için ithalatı kısıtlayıcı önlemlere miktar kısıtlamaları dışında başvurulabilecektir. Bu önlemler belli bir sanayi dalını ya da

sektörü korumak amacıyla alınamayacak ve uluslararası ticaret en az bozacak biçimde uygulanacaktır. Üçüncü Karar, “Kalkınma Amacına Dönük Korunma Önlemlerine İlişkin Karar”dır. Karar uyarınca,GOÜ’in ekonomik kalkınmalarını sağlayıcı programlarını uygulayabilmeleri için,bu ülkelere ticari önlemleri uygulamada daha esneklik sağlanabilecektir. Böylece GOÜ’in yeni sanayiler kurmaları ve yaşatmaları mümkün olabilecektir. Son karar ise,“Bildirim,Danışma,Uyuşmazlıkların Çözümü ve Gözetimi Kararı”dır. Karar ile,GATT içinde uyuşmazlıklar ve çözümü ile ilgili kesin olmayan ve GATT’ın etkinliğini azaltan konularda,ticari önlemlerin bildirim,danışmanlık,uyuşmazlıkların çözümünde mevcut mekanizmaların geliştirilmesine dönük ilkeler belirlenmiştir.

Kısacası Tokyo Turu GATT sisteminin çatırdamaya başladığı bir zaman sürecinde,sistemi –zoraki de olsa- revize etmeye dönük bir raund olmuştur. Alına önlemlerde önceki turlardan farklı olarak tarife indirimleri yanında,tarife dışı koruma önlemlerinin azaltılması ve GOÜ’in yükselen seslerini kısımaya ve sistemi tekrar işler hale getirmeye yönelik önlemler olmuştur.

c)Sekizinci Tur:Uruguay Turu ve Uruguay Nihai Senedi

Tokyo Turunda ulaşılan sonuçlar dünya ticaretindeki sorunların aşılması için yeterli olmamıştır. Çünkü 1980’li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde birçok önemli değişimler yaşanmış ve bu değişimler GATT sistemini temelden sarsmaya başlamıştır.8 yıl gibi uzun bir sürece yayılan Uruguay Turu öncekilerden hem ortamı hem de oyuncuları yönünden çok farklıdır. Uruguay Turunun yapılmasına neden olan ve önceki turlara göre farklılık arz eden faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz.⁴⁵

-GATT ilk defa bir gelişmekte olan ülkede toplanmıştır. 1947’de 23 kurucusu olan GATT 1986’da 100 üyeye ulaşmıştır ve bunların büyük çoğunluğu GOÜ’dir.

-Önceki turlarda GOÜ pasif bir tutum takınarak, pazarlıklarda,sadece alınan sonuçların “en ayrıcalıklı ülke” prensibine göre bütün GATT üyelerine

⁴⁵ Bkz:Refik ERZAN, “Uruguay Raund,Ekonomi Tarihinde Yeni bir Çığır,Görüş,TÜSİAD Yayını,İstanbul 1994,s.18-20.

yaygınlaştırılmasını beklerlerdi. 1980'li yıllarda ise başta Asya Kaplanları olarak bilinen Kore,Tayland,Endonezya,Singapur gibi ülkeler olmak üzere GOÜ birçok alanda gelişmiş ülkelere rakip olmuşlar ve kendilerini ilgilendiren sorunları gündeme getirmek ve sanayileşmiş ülkelerin gündemlerini etkilemek durumunda olduklarından bu tura aktif olarak katılmışlardır.

-Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler, Japonya ve GOÜ'in ticaret politikalarını adil bulmuyor ve giderek saldırganlaşıyorlardı.

-Ayrıca bu ülkelerin bir diğer tepkisi de etkili oldukları bölgelerle bütünleşerek güçlenme temayülüydü. AT,NAFTA,ve APEC gibi bu entegrasyon hareketleri bir taraftan bölgesel avantajlardan maksimum fayda sağlayan,ekonomik verimliliği artırıcı düzenlemelerin müjdesini verirken,bir yandan da içe kapanmanın tehlike çanlarını çalıyordu.

-GATT artık etkili olamıyor,gümrük dışı engeller ve **gri bölge enstrümanları** denen,GATT'in ruhuna aykırı fakat sözde kitabına uygun önlemler yaygınlaşıyordu. Bu önlemlerin baş uygulayıcıları da liberal politikaları savunan ABD ve AT gibi gelişmiş ülkelerdi

-Ayrıca,teknoloji sayesinde birçok hizmet alanı uluslararası ticarete açılmıştır. Mal ticaretinden daha hızlı gelişen bu akım GATT benzeri bir düzenlemeye tabi değildi ve genelde büyük koruma önlemleriyle karşı karşıyaydı. Hizmet sektöründe güçlü görünen gelişmiş ülkeler bu alanlarda korumacılığın kalkmasını ve böylece mallarda azalan rekabet güçlerini telafi etmek istiyorlardı.1970 ve 1980'li yıllarda yaşananlar bir kez daha göstermiştir ki,uluslararası ticaret kuralları birçok alanda müphem ve gevşek olmalarının yanı sıra,bazı konularda ekonomik açıdan rasyonellikten uzaktır. Buna ilaveten,uluslararası hukukun genel bir zaafı olan yaptırım gücü eksikliğinden paylarını alırlar. Bu yaptırım gücü eksikliği uygulamada pazarlığın ön plana çıkmasına neden olur. Pazarlık araçlarının en etkin ve en tehlikelisi de tehdit ve tek taraflı uygulanan yaptırımlardır. Yani kritik konularda uluslararası hukuk sistemi değil,orman kanunu geçerli olmaktadır. Uruguay Turunda uluslararası ticarete hukuk sisteminin tamamen

yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunun bilinci içinde yapılmış ve sağlanan anlaşmalarla sistemin çökmesi önlenmiştir.⁴⁶

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde Uruguay Turu 15-20 Eylül 1986 tarihlerinde Punto del Este'de (Uruguay) başlamıştır. 4 yıl sürmesi planlanan tur ancak 15 Aralık 1993'te sonuçlandırılabilmiştir. Turda alınan kararlar, 12-25 Nisan 1994 tarihleri arasında Fas'ın Marakeş şehrinde imzalanan Nihai Senet ile 1 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri, özellikle tarım reformu alanındaki uyuşmazlık nedeniyle Aralık 1990'da Brüksel'de yapılan Bakanlar Toplantısı'nda sonuçlandırılmamıştır. 1991 yılı boyunca bütün müzakere alanlarında uzlaşma formülleri bulunarak anlaşma metinlerine son şeklin verilmesine çalışılmıştır. Aralık 1991'de GATT Genel Direktörünün ismiyle **Dunkel Kağıdı** olarak isimlendirilen Nihai Senet Taslağı 108 katılımcı ülkeye dağıtılmış ve 15 Aralık 1993 tarihinde **ad referendum** (bir uluslararası anlaşmayı imzalamaya yetkili temsilcinin, hükümetine danışmanlık şartıyla anlaşmayı imzalaması) olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Nihai Senet'in imza töreni, 15 Nisan 1994'te Fas'ın Marakeş şehrinde yapılmıştır. 500 sayfalık Ana Metine 22.500 sayfalık tarife listeleri bağlanmıştır.⁴⁷

Uruguay Turu'nun kapsadığı konular 14 görüşme grubunda toplanmıştır. Ortaya çıkıp prensipte kabul edilen metin toplamı ise 500 sayfayı bulan 40 anlaşmadır.⁴⁸ Bu anlaşmalar ve ulaşılan sonuçları konularına göre 12 grupta inceleyebiliriz.

a) Tekstil ve Hazır Giyim: 1974 yılında imzalanan Multi-Fiber (Çok Elyaflılar) Anlaşması ile zengin ülkeler tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatına çift taraflı kota

⁴⁶ Refik ERZAN, "Uluslararası Ticaret Politika ve Uygulamalarında Kalite", **Kalite Kongresi** 97'de sunulan tebliğ, http://www.gural.tr/kp/kongre/kongre_97/1997/bildiri/71.htm.

⁴⁷ S. Rıdvan KARLUK, **Dünya Tic.**, s. 17-18.

⁴⁸ ERZAN, **a.g.e.**, s. 21.; Bu anlaşmaların listesi için Bkz: World Trade Organization Legal Texts, WTO Home Page, Legal Texts, <http://www.wto.org/wto/legal/legal.htm>

uyguluyorlardı. Yani anlaşma bu ürünlerde gönüllü ihracat kısıtlamalarına imkan vererek GATT ilkelerine aykırılık arz ediyordu.

Nihai Senet'e bir "Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması(Agreement on Textiles and clothing)⁴⁹" eklenmiştir. Uruguay Turu'nda alınan kararlara göre 2004 yılı sonuna kadar tekstil ve hazır giyim ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ve kotalar tamamen sıfırlanacaktır. Böylece GATT ilkelerine ters düşen Çok Elyafıllar Sözleşmesi yürürlükten kaldırılacaktır. Yalnız bu üç aşamada gerçekleştirilecektir. Birinci aşamada (1 Ocak 1995) taraflar Anlaşmadaki özel listelerde belirlenen ürünleri 1990 yılı toplam ithalat hacimlerinin %16'dan az olmayacak biçimde GATT'a entegre edeceklerdir. İkinci aşamanın başında (1 Ocak 1998),bu ürünlerin GATT'a entegrasyonu 1990 yılı toplam ithalat hacminin %17'inden az olmayacak şekilde gerçekleşecektir. 1 Ocak 2002'de başlayacak son aşamada bu oran 1990 yılı toplam ithalat hacminin %18'inden az olmayacaktır.

*b)Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization:WTO):*Uruguay Turu sonrasında GATT yerini WTO'ya bırakmıştır. Yaklaşık 50 yıldır bir Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) kuruluncaya kadar geçici olarak faaliyette bulunan GATT, WTO'ya dönüşmüştür. Böylece çok taraflı bir görüşme süreci olan GATT resmen uluslararası ticareti düzenleyen bir küresel kuruluş olmuştur. "Dünya Ticaret Örgütü'nü Kuran Anlaşma (Agreement Establishing The World Trade Organization)" ile WTO kurulmuştur.⁵⁰

c)GATT Kuralları: Uruguay Turu sonucunda "Değerleme Kodları", "İthalat İzinleri", "KİT'lere uygulanan Hükümler", "Gümrük Birliği Anlaşmaları ve Ticaret Bölgeleri", "Menşe Kuralları", "Ulaşım Öncesi Kontroller", "GATT Kurallarının Dışında Kalan Ticaret Uygulamaları" ,"Yabancı Sermayeye Uygulanacak Ticari Kısıtlamalar" ve "Ödemeler Dengesi Zorluklarının Giderilmesinde Kamu Müdahaleleri İzinleri" konularındaki GATT kurallarının tekrar gözden geçirilmesine karar verilmiştir.

⁴⁹ Final Act,<http://www.wto.org/wto/legal/finalact.htm>.85-114

⁵⁰ Aynı,s.9-19

d)Anlaşmazlıkların Çözümü:Uruguay Turu sonuçlanana kadar GATT içerisinde ülkelerin hak ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde ortaya çıkacak anlaşmazlıklar,GATT'ın 22-23. maddelerinde düzenlenen kurallar çerçevesinde ele alınmaktaydı. Bu konuda GATT'ın yeterli bir yaptırım mekanizması bulunmamaktaydı.

Uruguay Turu sonunda imzalanan Nihai Senet ile bir yaptırım gücüne sahip olan WTO kurulmuştur. WTO'nun anlaşmazlıkların giderilmesi ile ilgili mekanizma Nihai Senet'in 2 no'lu Ek'inde yer alan "Anlaşmazlıkların Halline İlişkin Kural Ve Yöntemleri İçeren Mutabakat Metni" ile açıklığa kavuşturulmuştur. Anlaşma ile üyeler anlaşma kapsamında yer alan anlaşmalardan kaynaklanan hakların ihlal edilmesi durumunda tek taraflı önlem almayı,bunun yerine,anlaşmazlıkların halli mekanizmasına başvurmayı ve bu mekanizmanın kural ve yöntemlerine uymayı taahhüt etmişlerdir. Mutabakat Metni kapsamında yer alan anlaşmalar ise şunlardır:⁵¹

1)Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Anlaşması

2)Çok Taraflı Ticaret Anlaşmaları:

a)Mal Ticareti Hakkında Çok Taraflı Anlaşmalar,

b)Hizmet Ticareti Hakkında Çok Taraflı Anlaşmalar,

c)Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle Bağlantılı Yönleri Hakkında Anlaşma,

d)Anlaşmazlıkların Çözümlemesine İlişkin Kural ve Yöntemleri Kapsayan Mutabakat Metni,

3)Çoklu Ticaret Anlaşmaları:

a)Sivil Uçak Ticaret Anlaşması,

b)Devlet Alımları Anlaşması,

c)Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması,

d)Uluslararası Sığır Eti Anlaşması,

⁵¹ Aynı,s.19

Anlaşma ile bir yandan anlaşmazlıkların çözümü için jürilerin oluşturulması ve itiraz merciine başvuru imkanları genişletilirken, bir yandan da fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti gibi yeni ticaret konuları anlaşmazlık mekanizmasına dahil edilmiş ve anlaşmazlıkların çözümlenmesinde hakemliğe başvuru konusunda bağlayıcı karar alınmıştır.

Anlaşmazlıkların halli mekanizması genel olarak iki ayrı mekanizmadan ibarettir. Bunların ilki **istişare mekanizması**, diğeri ise **panel mekanizmasıdır**. Anlaşmazlığın tarafları istişareler sonucunda karşılıklı olarak kabul edecekleri bir çözüme ulaşamazlarsa, şikayetçi taraf, konunun incelenmesi amacıyla panel oluşturulmasını Mutabakat Metni ile kurulmuş olan “Anlaşmazlıkların Halli Organı (Dispute Settlement Body)”ndan talep edebilir. Panel kararları, Daimi Temyiz Organı’na, temyiz amacıyla götürülebilir. Anlaşmazlıkların Halli Organı, ilgili üyenin tavsiye ve kararlarına uymasını denetler. Şikayetçi taraf, Mutabakat Metni’ne dayanarak, panel kararlarını uygulamayan bir ülkeye karşı son çare olarak, tavizleri askıya alabilir. Kuruluşundan itibaren yaklaşık iki yıllık süre içinde (4 Ekim 1996 itibariyle) ülkelerden Anlaşmazlıkların Halli Organı’na 56 istişare talebi gelmiştir. Bunların 39’u anlaşmazlık konusu olmuştur. 12 anlaşmazlık konusu çözüme kavuşturulmuştur. Bu süre zarfında WTO üyelerinin en fazla şikayetçi olduğu ülkeler ABD, AB ve Japonya olmuştur.⁵²

e)Fikri Mülkiyet Hakları: 1970’li yıllardan itibaren gelişmiş ülkelerde belirgin bir endüstrileşme yaşanmaktadır. Bu ülkelerde GSMH içinde hizmetlerin payı hızla sanayinin üstüne çıkarken toplam istihdam içinde de sanayi de çalışanların oranı gittikçe azalmaktadır. Bununla bağlantılı diğeri bir gelişme de bu ülkelerin küresel işletmeler aracılığı ile sanayi üretimini hızla yeni sanayileşen ülkelere kaydırmalarıdır.

Dünyada yaşanan küreselleşme ve bunun sonucu oluşan yeni uluslararası işbölümü ile gelişmiş ülkeler sanayi üretimini küresel işletmeler ve Doğrudan Dış

⁵² WTO’nun Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması konusunda geniş bilgi için bkz.; Kadir BAL, “Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması”, **Dış Ticaret Dergisi**, s.4, Yıl.2. (Ocak 1997), s.13-33.

Yatırımlar kanalıyla GOÜ'e kaydırırken kendileri daha çok katma değeri daha çok, çevreye daha az zarar veren teknoloji üretimi alanında yoğunlaşmaktadırlar.

1980'li yıllardan itibaren iyice belirginleşen bu süreç gelişmiş ülkelerin buluş ve icatlarında GATT çerçevesinde koruma altına alınması isteklerini doruğa çıkarmıştır.

Nihai Senet'in Ek 1C kısmında "Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Konusundaki Anlaşma-Agreement On Trade-Related Aspect Of Intellectual Property Rights" ile bu konuda bir düzenlemeye gidilmiştir.⁵³ Bu anlaşma ile ülkeler arasındaki iç düzenleme farklılıklarının giderilmesi, kapsam, koruma süresi, tanınan haklar ve hakkın kazanılmasındaki ortak norm ve asgari standartların şekil yönünden sağlanması amaçlanmıştır. Yalnız bu haklar korunurken bu hakların uluslararası ticarete engel oluşturmaması gerektiği de belirtilmiştir.

Anlaşma ile edebiyat ve güzel sanatlardan bitki türlerine, sinemacılıktan bilgisayarlıca kadar birçok alanda fikri mülkiyet konusunda düzenleme yapılmıştır. Yalnız buluşların ticari kullanımı kamu düzenini bozacak nitelikte ise veya ahlaki sebeplerle yasaklanmış ise, bu buluşları fikri mülkiyet hakları kapsamına almamıştır.

Anlaşma hangi markaların korunacağı, hangi markaların hizmet markaları olduğu ve bu markaların sahiplerine verilecek hakların ne olacağını tanımladığı gibi, ticari markaların kullanımı, koruma koşulları, lisans ve yetki verilmesi gibi bazı konularda da yükümlülükler getirmektedir.

Anlaşmaya göre, tüm teknolojik alanlarda tüm buluşların patentlerini 20 yıl süreyle; sınai tasarımların 10 yıl süreyle, telif haklarının 50 yıl süreyle, yarı iletken dizaynlar 10 yıl süreyle korunacaktır. Ayrıca Avrupa'da şarap üreticileri için önem taşıyan tescilli markalar daha sıkı korunacak; ticari sırların izinsiz açıklanmasını önleyecek önlemler alınacak ve tüm bu kurallar milli yasalarca yerli ve yabancı ürünlere eşit muamele yapılarak uygulanacaktır.

⁵³ Final Act, s.319-350

f) Tarım Sektörü: Bilindiği gibi tarım sektörü GATT sistemi dışında tutulmuştur. Nihai Senet'te tarım sektörü konusunda da bir anlaşma imzalanmıştır (Tarım Üzerine Anlaşma-Agreement On Agriculture). Anlaşmaya göre⁵⁴ ;tarım ticaretinde piyasa ekonomisi kurallarını yaşama geçirmek için bir reform süreci başlatılacak,sektörde serbest ticareti ve rekabeti bozucu mali yardımlarla ithalat bariyerlerinin 6 yıl içinde azaltılacaktır. Buna göre iç destekleme sübvansiyonları %15,tarım ürünleri ihracatı sübvansiyonları %21 azaltılacaktır. Yapılan destek üretim değerinin gelişmiş ülkelerde %5'ini,GOÜ'lerde %10'unu geçemeyecektir. Tarımsal ithalattaki tarife dışı engeller gümrük vergilerine dönüştürülerek %36 oranına indirilecektir. İhracat sübvansiyonları,bütçe harcamaları ve sübvansiyon miktarının azaltılması şeklinde indirim taahhüdüne tabi olacak;indirim için de 1986-90 dönemi esas alınacaktır. Gelişmiş ülkelerde bütçe harcamaları ve sübvansiyon miktarı 1993-99 yılları arasında sırasıyla %36 ve %24 azalacaktır. Bu oranlar GOÜ için %24 ve %26 olacak ve bu ülkeler tarım ürünleri ihracatının pazarlama maliyetlerini düşürmek amacıyla yapılan sübvansiyonları ve iç sevkıyata tanınandan daha uygun taşıma şartlarını ihracata dönük sevkıyatlar için uygulayabileceklerdir. Her iki tür ülkeler içinde indirimler 10 yıl içinde gerçekleştirilecektir. Tüm bunlardan ayrı olarak tropik ürünlere uygulanan gümrük tarifelerinin %40 oranında azaltılması ve Japonya ile Güney Kore'nin,pirinç pazarlarını kademeli olarak uluslararası ticarete açmaları karara bağlanmıştır.

*g) Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri :*Nihai Senet uluslararası ticareti engelleyen yatırım önlemlerini yasaklayan bir anlaşmayı da kapsamına almıştır. Nihai Senet'in Ek 1'A kısmında düzenlenen "Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması-Agreement on Trade-Related Investment Measures"ile hiçbir ülkenin GATT kuralları ile çelişen Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri uygulamaması karara bağlanmıştır.⁵⁵ Bu konudaki tüm çelişkili önlemlerin GATT'a bildirilmesi zorunludur. Bu önlemler gelişmiş ülkelerde 2 yıl,GOÜ'de 7 yıl içinde yürürlükten kaldırılacaktır. Nitekim bu taahhütlerin uygulanmasını izlemek amacıyla da bir Komite oluşturulmuştur. Ayrıca GATT kuralları ile çeliştiği saptanan bu tür yatırım önlemlerini

⁵⁴Aynı,s.43-67

⁵⁵ Aynı,s.139,143

gösteren ve yerli girdi kullanma zorunluluğu ile bir işletmenin satın alabileceği ya da ihracat için kullanabileceği ithal malların miktar ve değerini gösteren bir liste Nihai Senet'e eklenmiştir.

h) Hizmetler Sektörü: Bilindiği gibi hizmetler sektöründeki uluslararası ticaret GATT hükümleri kapsam dışında tutulmuştu. Halbuki özellikle 1970'lerden itibaren ulaşım ve iletişim teknolojisindeki hızlı ilerleme dünyadaki küreselleşme eğilimlerinin de etkisiyle uluslararası ticarete konu olan hizmetlerde büyük bir gelişim olmuştur. Öyle ki, uluslararası ticarete konu olan hizmetlerin değeri 1980'de 358 milyar dolar, 1990'da 790.8 milyar dolar ve 1993'te 933.7 milyar dolara çıkmıştır. Aynı şekilde hizmetler sektörünün uluslararası ticaret içindeki payı da giderek artmıştır. Toplam ticarete hizmetlerin payı 1980'de %17'den, 1990'da %20.4'e, 1993'te ise %22.2'ye çıkmıştır.⁵⁶ Bu yıllarda hizmet ticaretindeki büyüme, mal ticaretindeki büyümeden daha hızlı olmuştur.

Uluslararası hizmet ticaretindeki bu hızlı gelişmeye rağmen bu tür ticaretin GATT kapsamı dışında kalması büyük bir eksiklik olmuştur. Uruguay Turu sonrasında hizmetler sektöründeki ticarete GATT kapsamına alınarak bu eksiklik giderilmiştir. Nihai Senet'te yer alan "Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade In Services-GATS) ile hizmet ticareti düzenlenmiştir.⁵⁷

Üç kısımdan oluşan Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ile turizm, bankacılık, inşaat projeleri ve danışmanlık hizmetleri GATT kurallarına dahil edilmiştir. Böylelikle hizmetler sektöründe de en çok kayırlan ülke kuralı esas alınmıştır. Yalnız bu kural bütün hizmetler için mümkün olmayacağı düşünülerek, tarafların özel istisnalar gösterebilmeleri karara bağlanmıştır. Yalnız bu tür istisnaların şartları beş yıldır. Normalde 10 yıllık süre sonunda gözden geçirilecektir. Anlaşmaya göre ayrıca piyasaya girme konusunda da düzenlemeye gidilmiştir. Buna göre taraflar, diğer tarafların hizmetlerine ve bu hizmeti sağlayanlarına, kendi programında anlaşmaya varılan ve

⁵⁶The World Bank, *Global Prospects and the Developing Countries 1995*, The World Bank, Washington D.C., 1995, s.47

⁵⁷ *Final Act*, s.283-317

belirlenen kısıtlamalar ve şartlar çerçevesinde sağlanandan daha az kayırlan bir statüyü uygun göremeyeceklerdir.

Uruguay Turu'nda alınan kararlar sonucunda,hizmetler sektörü ile ilgili olarak,anti-damping önlemleri ve milli ayrıcalık gözetmeme ilkelerinin bu sektörlerle de uygulanması konusunda anlaşmaya varılmıştır. ABD ve AB arasında bir uzlaşma oluşmadığı için,mali hizmetler ve deniz taşımacılığı konusunda bir anlaşma sağlanamamıştır. Ayrıca,başta ABD olmak üzere dünyada hızla büyüyen film,müzik ve diğer eğlence sektörleri konusunda da bir uzlaşma sağlamamıştır.⁵⁸

*1)Ticarete Uygulanan Teknik engeller:*Son yıllarda özellikle gelişmiş ülkeler yaşam kalitesini daha da yükseltmek ve çevre kirliliğinin önüne geçmek için ticarete konu ürünler üzerine birtakım standartlar koymaktadırlar. Fakat bu standartlar ticareti kısıtlayıcı bir yapıya da bürünebilmektedir. Bu nedenle konu Uruguay Turu'nda ele alınmıştır.

Nihai Senet'e dahil edilen "Ticarete Teknik Engeller Anlaşması (Agreement on Technical Barriers to Trade)" ile ticarete teknik normları sağlayıcı kurallar belirlenmiştir.⁵⁹ Yeni düzenlemeyle testler ve lisans süreçleri uluslararası ticareti engelleyecek gereksiz engeller oluşturamayacaktır. Ayrıca hayvan ve bitki sağlığı ile güvenlik önlemleri üzerine konulan sınırlamalar zamanla kaldırılacaktır.

1)Sübvansiyonlar ve Karşıt Önlemleri: Uruguay Turu'nda sübvansiyonlar geniş olarak ele alınmıştır. "Sübvansiyonlar ve Karşıt Önlemler Anlaşması (Agreement on Subsidies and Countervailing Measures)" ile sübvansiyonlar ve bunlara karşı alınacak önlemler detaylı olarak düzenlenmiştir.⁶⁰ Anlaşmada sübvansiyonlar üç başlık altında toplanmıştır. Bunlardan ilki,**Yasaklanmış Sübvansiyonlar**'dır. İhracat performansına bağlı olarak verilen ve ithal malları yerine,yerli malların kullanımına bağlı olarak verilen sübvansiyonlar bu gruba girmekte olup bu sübvansiyonlar kesinlikle yasaklanmıştır. İkinci grup **Dava Edilebilen Sübvansiyonlar** 'dır. Diğer ülkelerin yerli

⁵⁸ KARLUK,*Dünya Tic.*,s,24.

⁵⁹ **Final Act**,s.117-135

⁶⁰ **Aynı** ,s.229-269

sanayisine zarar veren,diğer ülkelerin çıkarlarına ciddi şekilde zarar veren veya GATT çerçevesinde elde edilmiş tarife tercihlerini geçersiz kılmak amacıyla kullanılan sübvansiyonlar da bu gruba girmektedir. Eğer toplam sübvansiyon ürün değerinin %5'ini geçiyorsa;bu sübvansiyon,benzer ürünlerin sübvansiyonu veren ülke pazarlarına girişini engelliyorsa;sübvansiyon bir ülkenin ihracatının,bir diğer ülkeye yönelmesine yol açıyorsa; sübvansiyon, fiyat indirimi rekabetine yol açmışsa; sübvansiyon,sübvansiyonu veren ülkenin sübvansiyon edilen üründe dünya pazarlarındaki payını artırmışsa bu sübvansiyonun diğer ülkelerin çıkarlarını “ciddi biçimde zedelediği” kabul edilecektir. Üçüncü grup sübvansiyonlar **Dava Edilemeyen Sübvansiyonlar** olarak belirlenmiştir. Bunlar da,spesifik olmayan ve spesifik olsa da,araştırma faaliyetleri için verilen,geri kalmış bölgelerin gelişimi için verilen;önceden varolan işletmelerin yeni çevresel gelişmelere uyum sağlayabilmesi için verilen sübvansiyonlardır.

GOÜ'ın kalkınmasında sübvansiyonların önemli bir yer edindiği düşüncesiyle anlaşmada bu ülkelere yönelik lehte ve farklı muameleleri öngören hükümlere yer verilmiştir. Buna göre bu ülkeler mevcut sübvansiyonlarını 8 yıl içinde ortadan kaldıracaklardır. 8 yılın sonunda en geç 2 yıl içinde ihracat sübvansiyonlarını kaldıracaklardır.

Bunların yanı sıra,GOÜ'ın ihracat sübvansiyonu verdiği bir ürünün ihracatında rekabet gücü artmışsa,bu ürüne uyguladığı sübvansiyonu 2 yıl içinde kaldıracaktır. İhracatta rekabet gücünün artması,bir ülkenin ihraç ettiği bir malın dünya ticaretindeki payının birbirini takip eden iki yıl içinde en az %3.25 olması anlamına gelmektedir.⁶¹

*k)Koruma Önlemleri:*Ülkeler yerli sanayilerine önemli bir zarar tehdidi oluşturan ithalata karşı çeşitli koruma önlemlerine başvurabilmektedirler. Bu önlemler bazen GATT ilkelerine ters düşebilmektedir. Nitekim 1970 ve 1980'lerden itibaren özellikle ABD “Gönüllü İhracat Kısıtlaması” denilen bu türden koruma önlemlerini yürürlükte tutmaktadır.

⁶¹ Deniz ŞENYURT, “GATT-Uruguay Raund Subvansiyonlar ve Karşı Tedbirler Anlaşması”,*Hazine Dergisi*,(Ocak 1996),s.63.

Nihai Senet'in kapsamı içine dahil edilen "Korumalar Anlaşması (Agreement on Safeguards)" ile ülkelerin uygulayabileceği koruma önlemlerinin kapsamı belirlenmiştir.⁶² Anlaşmaya göre, koruma önlemleri ithal edilen malın orijinine bakılmaksızın, sadece ciddi zararı önleyebilecek boyutta ve ayırım yapılmadan uygulanabilecektir. Kısıtlamaya başvuran ülke, o üründe çıkarı olan bütün üretici ülkelerle anlaşma yoluna gidecektir. Gizli teşvikler ve koruma önlemleri kaldırılarak bunların gelecekte de kullanılması engellenecektir. Koruma önlemleri 4 yıldan fazla süremeyecek ve kademeli olarak kaldırılacaktır.

1) Kamu İhaleleri: Kamu ihalelerinde ihalelerin şeffaflaştırılması ve rekabete açılması öngörülmüştür. Kamu alımlarında anlaşmaya ulaşılması üzerine bir karar alınmıştır.⁶³ Uluslararası kamu ihalelerinin kapsamının, çeşitli hizmetleri, kamu işlerini, yerel yönetimlerin ihalelerini ve kamu hizmet kurumlarını da içine alacak biçimde genişletilmesi benimsenmiştir.

Bu uygulamanın sonucunda 1990 yılında 32 milyar dolar olan kamu ihaleleri pazarının 1 trilyon doları aşması beklenmektedir (Bilindiği gibi GATT kurallarına göre 130.000 SDR'nin üzerindeki her kamu alımında ihale yapılması şarttır). Uruguay Turu Nihai Senet'i kamu alımlarını uluslararası kurallara bağlamış ve bu kurallar bütün üyeler için zorunlu olmuştur.⁶⁴

Uruguay Turu sırasında daha birçok konuda yeni düzenlemelere gidilmesi kararlaştırılmıştır. Yukarıda sayılan yeni düzenlemeler dışında diğer turlarda olduğu gibi bu turda da sanayi ürünlerine uygulanan tarifelerde indirimle gidilmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre sanayileşmiş ülkelerin sanayi ürünlerine uyguladıkları gümrük tarifeleri üçte bir oranında azaltılacak ve sanayi ürünü ithalatının %40'ından fazlası vergisiz ithal edilecektir. İlaç, iş makinaları, tıbbi teçhizatlar, çelik, mobilya, tarım araçları, alkolsüz içecekler, kereste, kağıt ve oyuncak ticaretinde uygulanan gümrük vergileri ve kotalar tamamen kaldırılacaktır. Tüm bunlardan ayrı olarak damping ve

⁶² Final Act, s.273-281

⁶³ Final Act, s.7-35

⁶⁴ KARLUK, a.g.e., s.25.

sanayiye zararlarının belirlenmesi için kesin kriterler belirlenecek,anti-damping vergileri Nihai Senet'in yürürlüğe girmesinden 5 yıl sonra hükmünü kaybedecek,anti-damping vergilerinden kaçmak için üretim yerini değiştirenlere uygulanacak kurallar belirlenecektir.⁶⁵

F- Dünya Ticaret Örgütü (WTO)

a)Kuruluşu ve Kapsamı

1 Ocak 1995'te yürürlüğe giren Nihai Senet kapsamındaki "Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması (Agreement Establishing The World Trade Organization)" ile kurulan WTO'nun Kuruluş Anlaşması kapsamında yer alan ve bunlara bağlı hukuki metinler anlaşma sonunda verilmiştir⁶⁶:

Ek 1:Çok taraflı Ticaret Anlaşmaları:

Ek 1A:Mal Ticaretinde Çok taraflı Anlaşmalar:

- Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994,
- Tarım Anlaşması,
- Bitki ve Hayvan Sağlığı Önlemleri Uygulama Anlaşması,
- Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması,
- Ticarette Teknik Engeller Anlaşması,
- Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önlemleri Anlaşması (TRIMS),

⁶⁵ Aynı,s.24-25.

⁶⁶Agreement Establishing The World Trade Organization,<http://ra.irv.uit.noltrade-law/documents/fretrade/WTO-94/art/ii.html>

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması 1994'ün VI. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Anlaşma,

-Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel anlaşması 1994'ün VII. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin anlaşma,

-Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması ,

-Menşe Kuralları Anlaşması,

-İthalat Lisansları Anlaşması,

-Sübvansiyonlar ve Karşıt Önlemler Anlaşması .

EK 1B:Hizmet Ticareti Genel Anlaşması ve Ekleri (GATS)

EK 1C:Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması

EK2:Anlaşmazlıkların Çözümlemesi Konusundaki Kural ve Yöntemleri Belirleyen Mutabakat Metni

EK 3:Ticaret Politikasını Gözden Geçirme Mekanizması

EK 4:Çoklu Ticaret Anlaşmaları:

-Sivil Uçak Ticaret Anlaşması,

-Devlet Alımları Anlaşması,

-Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması,

-Uluslararası Sığır Eti Anlaşması.

Ek 1,Ek 2,Ek 3 ve bunlara bağlı çok taraflı anlaşmalar tüm ülkeler açısından bağlayıcıdır. Ek 4 ve bunlara bağlı çoklu ticaret anlaşmaları yalnızca bu anlaşmalara taraf olan ülkeleri yani bu anlaşmalara imza atan ülkeleri bağlar.

b) Amaçları

WTO'nun amaçları WTO'yu kuran anlaşmanın girişinde ortaya konulmuştur. Buna göre WTO'nun amaçları şunlardır:⁶⁷

-Üyeleri arasında yaşam standardını yükseltmek,istihdam ve reel geliri istikrarlı bir şekilde yükseltmek,mal ve hizmet ticaretini geliştirmek,dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine en uygun bir şekilde kullanımına olanak vermek,çevreyi korumak,farklı gelişmişlik seviyesindeki ülkelerin mevcut kaynaklarını ihtiyaç ve sorunlarına yanıt verebilecek şekilde geliştirmek,

-GOÜ'in ve az gelişmiş ülkelerin,artan dünya ticaretinden kalkınma ihtiyaçları ile orantılı bir pay elde etmelerini sağlamak,

-Gümrük tarifelerinde ve ticaretin karşılaştığı diğer engellerde önemli indirimler sağlayan,uluslararası ticari ilişkilerde ayırıcı muameleyi ortadan kaldıran,karşılıklı çıkar esasına dayalı anlaşmalar yapmak,

-Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri'nin sonuçlarını kapsamına alan bütünleşik,uygulanabilir ve kalıcı bir çok taraflı ticaret sistemini geliştirmek,

-Çok taraflı ticaret sisteminin ilkelerini korumak.

c) Fonksiyonları

WTO Kuruluş Anlaşması'nın 3. Maddesinde WTO'nun fonksiyonları 5 madde halinde sıralanmıştır.⁶⁸

-Kuruluş Anlaşmasının ve anlaşmaya bağlı tüm Çok taraflı Ticaret Anlaşmaları'nın (Ek 1) yürütülmesini ve yönetilmesini sağlamak,

-Üyelerin aralarındaki ticari ilişkilerde görüşme ortamı sağlamak,

⁶⁷ Agreement Establishing...

⁶⁸ Agreement Establishing.....

-Anlaşmaya konulan Ek 2'deki anlaşmazlıkların çözümlenmesine yönelik işlem ve kuralları yürütmek ,

-Anlaşmaya konulan Ek 3'teki ticaret politikalarının gözden geçirilmesi mekanizmasını yürütmek ,

-Küresel ekonomi politikaları oluşturmak için IMF ve Dünya Bankası (IBRD) ile işbirliğinde bulunmak.

d)Yapısı ve Statüsü

WTO'nun yapısı Kuruluş Anlaşmasının 4. Maddesinde ,statüsü ise Anlaşmanın 8. maddesinde düzenlenmiştir.⁶⁹ WTO'nun en üst organı Bakanlar Konferansı'dır. Tüm üyelerin temsilcilerinden oluşan ve en az iki yılda bir toplanan Bakanlar Konferansı,GATT'ın Genel Kurul'una denktir. Bakanlar Konferansı, bir üye ülkenin talebiyle Anlaşma kapsamına giren herhangi bir konuda karar alma yetkisine sahiptir.

Genel Direktörü,Bakanlar Konferansı tarafından atanan bir Sekretarya vardır. Genel Direktörün yetki,görev,süre ve hizmet şartlarını Bakanlar Konferansı belirler. Sekretaryanın görevleri ,üye ülke delegasyonlarına yardım etmek,araştırmalarda bulunmak,yayın hazırlamak,az gelişmiş ülkelere teknik bilgi vermek...vb. görevlerdir.

Bir diğer organ Genel Konsey'dir. GATT'ın Temsilciler Konsey'ine eşdeğer bir organ olan Genel Konsey ,tüm üyelerin temsilcilerinden oluşur ve gerektiğinde toplanır. Kendisine bağlı üç konsey vardır. Tüm üyelere açık ve Genel Konseyin verdiği görevleri yerine getiren bu konseyler; Mal Ticareti Konseyi,Hizmet Ticareti Konseyi ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Konseyi'dir.

Tüm bu organlardan ayrı olarak Bakanlar Konferansı'na bağlı komiteler vardır. Bunlar ;Ticaret ve Kalkınma Komitesi,Ticaret ve Çevre Komitesi,Ödemeler Dengesi Kısıtlamaları Komitesi,Bütçe Mali ve İdari İşler Komitesi'dir. Komiteler,Genel Konsey tarafından kendilerine verilen görevleri yerine getirirler.

⁶⁹Agreement Establishing..

Bunlardan ayrı olarak uyuşmazlıkların çözümü için Anlaşmazlıkların Halli Organı, Tahkim Organı, Paneller, Ticaret Politikası Gözetim Organı oluşturulmuştur. Çoklu Ticaret Anlaşmalarınca oluşturulan ve bu anlaşmalarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren Sivil Hava Taşıtları Ticareti Komitesi, Devlet Alımları Komitesi, Uluslararası Süt Ürünleri Konseyi ve Uluslararası Et Ürünleri Konseyi vardır. WTO tüzel kişiliğe sahip olup IMF ve Dünya Bankası ile aynı statüdedir.

e) Karar Alma Mekanizması

WTO'nun karar alma mekanizması Anlaşmanın IX. Maddesinde düzenlenmiştir.⁷⁰ Kararlar oybirliği ile alınır. Bakanlar Konferansı ile Genel Konseyin toplantılarında her üyenin bir oyu vardır. Kararlar, aksine bir hüküm yoksa verilen oyların oyçokluğu ile alınır. Çok taraflı Ticaret Anlaşmasının uygulanmasının yorumunda ise, üçte iki oy çoğunluğu şartı vardır.

II-KÜRESEL YÖNELİMLİ BİR ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞ OLARAK IMF

1-KURULUŞU, AMAÇLARI VE GÖREVLERİ

20.yüzyılın başına değin ticaretle uğraşan belli başlı ülkelerin paralarının değeri altına bağlıydı. 1929 Dünya Bunalımından sonra uluslararası ticaretin çöküşünü önlemek isteyen ülkeler, paralarının değerini düşürerek paralarının altından bağımsız olarak saptadılar. Böylece altın standardı sona ermiştir.

İkinci Dünya Savaşı, Almanya'nın imparatorluk düşlerini sona erdirirken Birleşik Krallığın dünya ticaret ve finansman üstünlüğünün de sona ermesine yol açtı. Savaşın sona ermesi yaklaştıkça, çıkarları dış ticaretin özgür olarak devam etmesi yönünde olan Amerikan hükümet yetkilileri, "sabit döviz kurları" sistemi ile hükümetlerin iç ekonomik politikalarını yönetmedeki özgürlüklerini bağdaştıracak yeni bir uluslararası para sistemi üzerinde çalışmaya başladılar. Amaçları uluslararası bunalım ve işsizlik

⁷⁰Agreement Establishing...

olasılıklarını en düşük düzeye indirmektir. Bu amaçla Bretton Woods'ta belirlenen ve IMF aracılığıyla yürütülmesi öngörülen sistem "sabit, ancak düzenlenebilir" döviz kurları sistemi oldu.⁷¹

Bu amaçla 27 Aralık 1945'te 29 ülkenin imzaladığı kuruluş anlaşmasıyla IMF kuruldu ve 1 Mart 1947'de finansal işlemlerine başladı.⁷²

Bretton Woods anlaşmasına imza koyan ülkeler IMF'yi yaratarak altın standardına benzer bir sabit kur sisteminin yaratılmasını amaçlamışlardır. Ancak kurulacak sistem, borçlu ülkelerin deflasyonist politika izlemelerini içermemekteydi. Deflasyondan kaçınılması amacıyla bir uluslararası örgütün kurulması düşünülmekteydi. Kurulacak örgüt, geçici ödemeler bilançoları açıklarında, ilgili ülkelere kredi vermeye, ekonomik açıdan gerekliliği doğrulandığında da ülkelerin paralarını devalüe etmelerine izin vermeye yetkili kılınacaktı.⁷³

Bu düşüncelerle yaşama geçirilen IMF'nin amaçları, Fon Ana Sözleşmesi 1.Maddesiyle şöylece sıralanmıştır⁷⁴:

-Uluslararası parasal konularda üyeleri arasında danışma ve birlikte hareketin gerektirdiği mekanizmayı oluşturarak, uluslararası işbirliğini teşvik etmek,

-Uluslararası ticaretin dengeli gelişmesini sağlamak ve böylece, yüksek istihdam ve reel gelir seviyelerinin gerçekleştirilmesine, üretilen kapasitenin geliştirilmesine katkıda bulunmak,

-Kambiyo istikrarını ve gerekli kambiyo düzenlemelerini sağlamak ve rekabetçi devalüasyonları önlemek,

-Çok taraflı bir ödeme sistemi kurabilmek için, ulusal paraların tam konvertibilesini gerçekleştirmek ve kambiyo kısıtlamalarını kaldırmak,

⁷¹ Cherly PAYER(çev.Raşit ERGİNER), **Borç Tuzağı**, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1981, s.33

⁷² **The IMF at a Glance**, IMF Home Pa.g.e., <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/glance.htm>

⁷³ Fazıl TEKİN, **Uluslararası Maliye**, A.Ü., İİBF, Ya. No.:57, Eskişehir, 1988, s.221

⁷⁴ **Articles of Agreement**, IMF Home Page, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>

-Üye ülkelerin dış dengesizlikleri gidermek amacıyla kısıtlayıcı önlemlere başvurmamaları için,geçici olarak,finansal kaynaklar bulmak,

-Dış ödemeler dengesizliklerini hem süre hem de hacim yönünden azaltmak,

Bu amaçların gerçekleştirilmesi için IMF'e düşen görevler;döviz kurlarında istikrarın sağlanması,döviz denetimi ve ithalat kısıtlamalarının kaldırılması ve yeterli uluslararası likiditenin sağlanmasıdır. Daha sonra GATT'ın kurulmasıyla birlikte döviz denetimi ve ithalat sınırlamalarının kaldırılması görevi GATT'a devredilmiştir.

Döviz kurlarında istikrarın sağlanması için 1 Ons altınla 35 ABD Dolarını birbirine eşitleyen ve ABD dolarına bu şartlarla sınırsız konvertibilite getiren,diğer üye ülke paralarının da bu şartlarda ABD dolarına göre belirlendiği bir "ayarlanabilir sabit kur" sistemi geliştirilmiştir. 1971 yılında bu sistemin çökmesinden sonra 1978 yılında yapılan değişiklikle,üyeler uygun kur politikaları belirlemede serbest bırakılmıştır. Yeterli uluslararası likiditenin sağlanması için de her üye ülkeye bir kota ayrılmıştır. Kotalar da üyelerin milli gelirleri,toplam rezervleri ve dış ticaret hacimleri dikkate alınarak hesaplanmıştır. 1969 yılında **Özel Çekme Hakları (SDR)** yaratılarak uluslararası likidite artırılmaya çalışılmıştır.

1979 yılında yasal olarak kabul edilen kuruluş sözleşmesindeki değişiklikler,IMF'e çok daha değişik görevler ve fonksiyonlar yüklüyordu. Bunların başında GOÜ'e yardım geliyordu. 1977'deki stand-by anlaşması dışında,hiçbir sanayileşmiş ülke Fon kaynaklarından yararlanmamıştı. IMF artık GOÜ'e yönelik çalışan bir kurum niteliğine bürünüyordu. Ayrıca,uluslararası parasal sistemi gözetleme veya kullanma görevi yanında ekonomi politiğe fikir üreten bir merkez haline geldi. Sanayileşmiş ülkeler Fon'a müracat etmeden kendi yol ve yöntemleriyle sorunlarını çözme yoluna gittiler. Finansman ihtiyaçlarını uluslararası piyasalardan karşıladılar. Fonu ekonomik politikadaki koordinasyon için kullanmayı yeğlediler. Bunun sonucu olarak,Fon'un politikaları hep GOÜ'e yönelik olarak düzenlendi.⁷⁵

⁷⁵ Gazi ERÇEL, "IMF,O Eski IMF Değil",**Görüş**,(Haziran 1994),s.62

Son yıllarda Dünya Bankası'nın gündeminde önemli yer tutan GOÜ'de yoksulluğun azaltılması politikaları çerçevesinde,diğer uluslararası kuruluşlarla birlikte IMF de çaba harcamaya başlamıştır. Bu çerçevede IMF;

-Üye ülkelerde uygun makroekonomik ve yapısal politikalar uygulanmasını ve sürekli bir büyümenin sağlanmasını desteklemektedir,

-Üye ülkelerde uygulanan politika reformlarının sonuçlarının yoksul kesimler üzerinde muhtemel etkilerinin değerlendirilmesi konusunda yardımcı olmaktadır,

-IMF programlarının yoksul kesim üzerinde olumsuz etkiler yapması durumunda reform programlarına sosyal güvenlik sisteminin dahil edilmesi konusunda üye ülkelere katkıda bulunmaktadır,

-Fon'un desteklediği programlar uygulansın veya uygulanmasın,üye ülkelerde sosyal güvencenin sağlanması konusunda teknik yardım sağlamaktadır.⁷⁶

2-YAPISI VE YÖNETİMİ

Fon Governörler Kurulu (Genel Kurul),Yönetim Kurulu ve Genel Direktörlük olmak üzere üç organ tarafından yönetilir. Bunlara bağlı çeşitli departmanlar faaliyet gösterir.

En üst yönetim organı Governörler Kurulu'dur. Kurul'un üyeleri asıl ve yedek olmak üzere, her üyenin genellikle Maliye Bakanları veya Merkez Bankası Başkanlarından oluşur. Önemli konular Governörler Kurulu'nda görüşülür. Yönetim Kurulu,IMF'in günlük işlerinin yürütülmesinden sorumludur. Her iki Kurul da basit oy çokluğu ile karar alır.

Yönetim kurulu tarafından atanan Genel Direktör beş yıllık dönem için atanır. Direktör Fon'un günlük işlerinin yürütülmesinden sorumludur.

⁷⁶ KARLUK,Küreselleşen Dün.,s.224

IMF yönetiminde,iki önemli komite vardır. Bunlardan ilki "İnterim Komitesi" dir. 1974 yılında kurulan bu komite,Governörler Kurulu yerine toplanan geçici bir komitedir. Komiteye Yönetim Kurulu'na direktör atayan ve direktör seçen ülke temsilcileri birer üye atayabilir. Yılda iki defa Nisan ve Eylül aylarında (IMF Genel Kurulu esnasında) toplanır ve uluslararası para sistemindeki gelişmeler konusunda Fon Yönetimi'ne danışmanlık yapar. İkinci komite,Kalkınma Komitesi'dir. IMF ve Dünya Bankası Guvenörler Kurulları temsilciliklerinden oluşur. Amacı,GOÜ'e reel kaynak transferi ile ilgili çalışmalar yapmak ve bu konuda tedbirler almaktır.⁷⁷

3-IMF'İN FİNANSAL YARDIM MEKANİZMASININ İŞLEYİŞİ

IMF,elindeki finansal kaynakları Fon'un politikalarına uygun olarak talepte bulunan üyelerine tahsis ederek,onları karşılaştıkları ödemeler dengesi açıklarını finanse eder. Fon'dan borçlanma,bir ülkenin parasının diğer ülke parasıyla değiştirilmesi veya parası karşılığında diğer bir üye ülkenin parasının satın alınması şeklinde olur. Ayrıca üye ülkeler,Fon'dan SDR olarak borçlanabilirler. Bu niteliği ile IMF'den kredi almak,normal borç işlemlerinden tamamen farklı bir nitelik taşır. Fon kredileri genellikle kısa vadeli fakat yapısal uyum gerektiğinde Fon orta vadeli kredi de sağlar.⁷⁸

4-IMF'İN SAĞLADIĞI FİNANSAL KOLAYLIKLAR

A-IMF Finansal Politikaları

Fon'un finansal politikaları Fon kaynaklarından yararlanma biçimlerini belirler. Bunlar 4 tanedir.⁷⁹

-Rezerv Trans Politikaları: Bir üye ihtiyacı olduğunda kotasının veya sermayesinin %25'ini hiçbir şarta bağlı olmadan çekebilir. Buna "Trans Çekilişi " denir.

⁷⁷ KARLUK,a.g.e.,s.230

⁷⁸ Aynı,s.231

⁷⁹The IMF at a Glance,

-Kredi Tranş Politikası:Üyeler kotasının veya sermayesinin %25'lik diliminin üzerindeki bir kısmı çekmek isterse o halde bu çekilişlerin "stand-by anlaşması" denilen ve belirli bir politika demetini uygulaması ön şartını yerine getirmesi gerekir. Bu anlaşmalar bir,iki veya üç yıllık bir dönemi kapsar.⁸⁰Kredi tranş politikaları performans kriterlerine tabidir.

-Acil Yardım Politikaları:Bu politika gereğince IMF üyelerinin ani ve öngörülmeleyen doğal afetler nedeniyle oluşan nakit sıkıntılarını performans kriterlerine bağlı olmadan karşılamaktadır.

-Borç ve Borç Servisi Azaltım Politikaları:Düzenli IMF kolaylıkları altında IMF tarafından bir üyeye ayrılan kredi kısmen borç ve borç servisi azaltımına bağlı finansal işlemlerle bir kenara konulabilir. Bu kısmın tam miktarı her olaya göre belirlenir ve geçerliliği genellikle program performansına göre şekillenir.

B-IMF'in Sunduğu Finansal Olanaklar⁸¹

Yukarıda anılan politikalar çerçevesinde yürürlüğe konan finansal olanaklar da temel de üç temel başlık altında ele alınabilir.⁸²

a)Düzenli IMF Kolaylıkları

aa)Stand-by Anlaşmaları (Stand-by Arrangements):Tipik olarak 12 ile 18 aylık bir süreyi kapsayan bu kolaylık üyelerin geçici ödemeler dengesi açıklarını gidermeye yönelik kısa vadeli bir kredi türüdür.

ab)Genişletilmiş Fon Kolaylığı (Extended Fund Facility-EFF):Üyelerin makroekonomik ve yapısal problemlerinden kaynaklanan ödemeler dengesi sorunlarını aşmalarına dönük orta vadeli (genellikle 3 yıl) bir kredi türüdür. Performans kriterlerine tabi olup geri ödemesi 4.5 ile 10 yılda yapılır.

⁸⁰ Gazi ERÇEL, a.g.m.,s.63

⁸¹ Geniş bilgi için bkz.,**Financial Organization and Operations of the IMF**,Pamphlet Series-Pamphlet No.45,IMF Home Pa.g.e..<http://www.imf.org/external/pubs/ft/pam/pam45/contents.htm>

⁸² **The IMF at a Glance...**

b)Ayrıcalıklı IMF Kolaylığı

ba)Genişletilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı (Enhanced Structural Adjustment Facility –ESAF):1986 yılında yaratılan Yapısal Uyum Kolaylığı 1987 yılında oluşturulan ESAF ile daha da geliştirilmiştir. ESAF 1994 yılında genişletilmiş ve büyütülmüştür.

Yapısal Uyum Kolaylığı ve Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı en düşük gelirli GOÜ'e ,Dünya Bankası'nın da işbirliği ile ödemeler dengesi sorunlarını gidermeleri için düşük faizli kredi vermektir. Her iki kolaylıktan kredi alabilmek için ülkeler orta dönemli makroekonomik ve yapısal uyum programlarını yürürlüğe koymalıdır. Anlaşmanın odağı IMF ve Dünya Bankası işbirliği ve danışmanlığında ulusal hükümetler tarafından hazırlanan **politika çerçeve dökümanı** (policy framework paper)'dır. Bu dökümanda ülkenin üç yıllık makroekonomik ve yapısal politika hedefleri,bu hedeflere ulaşmak için hükümetlerin stratejiyi ve öncelikleri,ve dışsal finansman ihtiyaçları belirlenir. Dokümanda ilk yıl için girişilecek spesifik politika taahhütleri ve programın ikinci ve üçüncü yıllarında takip edilecek politikaların genel göstergeleri tanımlanır. Ayrıca ülkenin kamu yatırım programı,teknik yardım ve finansman ihtiyaçları ve dış borç durumu ile sürdürülebilirliği de görüşülür. Görüşmelere IMF yetkilileri yanı sıra Dünya Bankası yetkilileri de katılır. Her iki kuruluş temsilcilerinin de ikna edilmesi gerekir. Her iki kolaylıkta da ülkenin performansı üç aylık raporlarla değerlendirilmektedir.⁸³

Eylül 1996'da IMF'in aldığı bir kararla ESAF, Fon'un düşük gelirli ülkelere yardım stratejisinin merkezi olarak kalıcı bir kolaylık haline getirilmiştir. Halen bu kolaylıktan yararlanabilir ülke sayısı 79'dur. Bu ,temelde ülkenin kişi başına gelirine dayanır ve Dünya Bankası kişi başına geliri 1996 yılı için 925 ABD dolarının altındaki ülkeleri bu kategoriye sokmaktadır.⁸⁴

⁸³ Financial Organization and Operations of the IMF...

⁸⁴IMF Concessional Financing Through ESAF ,August 1997,IMF Home Pa.g.e.<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/esaf.htm>

Ülkeler bu kolaylıktan üç yıllık bir anlaşmayla kotasının en fazla % 190'ını çekebilir. Ancak belirli durumlarda bu limit arttırılabilir. Bu hallerde kotasının en fazla % 255'ini kullanabilir. Yıllık faiz oranı % 0.5 olup, geri ödemelerle birlikte altı ayda bir yapılır. 5.5 yılda geri ödemeler başlar ve 10 yıl sonunda ödemeler sona erer.⁸⁵

c)Özel IMF Kolaylıkları

ca)Sistemi Dönüştürme Kolaylığı(Systemic Transformation Facility):Geçici bir IMF kolaylığıdır. Dönüşüm ekonomilerine uygun ticari ilişkiler geliştirmeleri için Nisan 1993-Nisan 1995 tarihleri arasında etkili olarak kullanılmıştır. Geri ödemesi 4.5-10 yıl arasındadır.⁸⁶

cb) Telafi Edici Ve Olağanüstü Finansman Kolaylığı (Compensatory And Contingency Financing Facility:CCFF):Bir ülkenin ihracatındaki azalış geçici ve de özel bir duruma dayanıyorsa bu imkandan yararlanabilir. Bu araç genelde beklenmeyen durum veya şartlar nedeniyle ülke zor duruma düşüp beklenen ödemelerini yapamaması ihtimaline karşı kullanılmaktadır. Ancak şartları stand-by veya Genişletilmiş Fon Kolaylığı gibi olmadığı için IMF bu imkanı çok özel durumlarda vermeyi yeğlemektedir.⁸⁷ Geri ödemeleri 3 ¼-5 yıldır.

III-KÜRESEL YÖNELİMLİ BİR ULUSLARARASI KURULUŞ OLARAK DÜNYA BANKASI

1-KURULUŞU,ÜYELERİ VE AMAÇLARI

II.Dünya Savaşının başlarından itibaren ekonomistler savaşın getirdiği sorunların ve ülkelerin yeniden inşası için uluslararası sermaye temin edecek bir banka kurulması yönünde fikirler ileri sürmüşlerdir.⁸⁸Savaşın bitimiyle beraber Bretton Woods Konferansı'nda IMF'le birlikte Dünya Bankası,diğer adıyla Uluslararası İmar ve

⁸⁵ Aynı

⁸⁶ The IMF at a Glance...

⁸⁷ ERÇEL, a.g.m.,s.63

⁸⁸ Dünya Bankası kurulmasına yönelik düşünce ve çalışmaları anlatan kapsamlı bir çalışma için bkz;Robert W.OLİVER,Early Plans for a World Bank,Princoton Üniversitesi,New Jersey,1971

Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development: IBRD) da kurulmuştur. Temmuz 1944 yılında 44 ülke temsilcisinin imzasıyla kurulan Dünya Bankası, Haziran 1946'da faaliyetlerine başlamıştır.

Dünya Bankası'na IMF'e üye ülkeler katılabilir. Banka'nın kuruluş amacı; sermayenin üretime yönelik alanlara yatırımını kolaylaştıracak üye ülkelerin yeniden inşa ve gelişmesine katkıda bulunmak, uluslararası yatırımı teşvik ederek uluslararası ticaretin uzun vadeli ve dengeli bir şekilde büyümesini sağlamak, böylelikle üretkenlik seviyesini, yaşam standartlarını ve emek koşullarını yükseltmek olarak belirlenmişti. Anlaşma koşullarına göre; Dünya Bankası bu amaçları gerçekleştirmek için yalnızca spesifik projelere yönelik kredi sağlayacaktı. Dahası, Banka sağladığı kredilerin onaylanan projelerin gerçekleştirilmesi yönünde kullanılmasını da güvenceye alacaktı.⁸⁹

Kuruluşunun ilk yıllarında Banka'nın çalışmaları daha çok savaşta yıkıma uğramış Batı Avrupa ülkelerine yönelik olmuş bu durum 1948'de Marshall Planı'nın yürürlüğe girmesinden sonra önemini yitirmiştir. 1950'den sonra ise, Banka'nın faaliyetleri GOÜ'e kaymıştır. Günümüzde Banka daha çok GOÜ'e yönelik faaliyet göstermekte ve bu ülkelerin ekonomik durumlarıyla ilgilenen finansal kuruluşlar içinde önemli bir yere sahiptir.⁹⁰

2-SERMAYESİ ,YAPISI VE YÖNETİMİ

Üyelerin Dünya Bankası'nın sermayesine katılımları, her ülkenin IMF'teki kotasına göre saptanmaktadır. Banka kaynakları bu sermaye paylarından oluşur. Ancak bu paylar ödenmemiştir; gerektiğinde çağırılır. Banka sermaye tabanını ulusal ve uluslararası sermaye piyasalarına girmek için kullanır. Dolayısıyla Banka, faaliyetlerini finanse etmek için dünya finans piyasalarına büyük ölçüde bağımlıdır.⁹¹

⁸⁹Ayşe TATAR-PEKER, "Dünya Bankası: Büyüme Söyleminden İyi Yönetme Söylemine", *Toplum ve Bilim* 69, (Bahar 1996), s.9

⁹⁰ TEKİN ,a.g.e,s.234

⁹¹PEKER,a.g.m,S.10'dan; Ayres,Robert L.,1983,Banking on The Poor,Cambridge,Mass:The MIT Press,s.18

Banka sermayesinin ve oy dağılımının yaklaşık %40'ı ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere'ye aittir. G-10 ülkelerinin payı ise %50'yi aşmaktadır.

Dünya Bankası'nın 3 önemli organı vardır. Bunlar Governörler Kurulu, Yönetim Kurulu ve Başkan'dır. Governörler Kurulu, her üyenin kendisinin atadığı bir guvernör ve yardımcısından oluşur. Her üye kendi ülkesini temsil eder. Bütün önemli yetkiler bu kurulda toplanmıştır. Yıllık raporu ve Banka hesaplarını onaylar, üye alımı veya ihracına karar verir, sermaye artırımını ve esas anlaşma üzerinde değişiklik yapma yetkisi bu kuruldadır.

Yönetim Kurulu 22 üyeden oluşur ve gündelik işlerin yürütülmesinden sorumludur. Governörler Kurulu tarafından verilen yetkiler çerçevesinde Banka politikalarını uygular ve denetler. Borçlanma ve kredi önerilerini inceleyerek karara bağlar. Bütçeyi hazırlar, teknik yardımları belirler.

Başkan seçme yetkisi de bu kurulda olmakla birlikte esasen başkanı seçen ABD Hazine Bakanlığı'dır. Bütün Dünya Bankası Başkanları ABD vatandaşlarıdır. Başkan Dünya Bankası grubu içindeki tüm kuruluşların başkanlığını yapar ve bunların genel yönetiminden sorumludur. IMF ve WTO başkanı ile aynı statüdedir.

3-FİNANSMAN FAALİYETLERİ

A-Finansman Kaynakları

Banka üyelerine kredi verirken 5 temel kaynaktan faydalanmaktadır. Bunlar şunlardır⁹²:

-Üye ülkelerin sermayeye katkı payları ile sağlanan fonlar,

-Uluslararası sermaye piyasalarından yapılan borçlanmalar yoluyla sağlanan fonlar,

⁹² KARLUK, a.g.e, s. 199

-Daha önce açılan kredilerin geri dönmesi yoluyla sağlanan fonlar,

-Kredi portföyünde bulunan çeşitli menkul kıymetlerin dünyanın belli başlı finansal kurumlarına satılması yoluyla elde edilen fonlar,

-Banka yatırımları,alacaklara yürütülen faizler,borç satışlarından....vs. sağlanan diğer fonlar.

B-Kredi Politikasının İlkeleri ve Kredi Politikasının Gelişimi

Banka temelde 3 tür kredi vermektedir. Bunlardan ilki tek bir yatırım projesine yönelik kredilerdir. İkincisi ekonomide belli başlı bir sektörü geliştirecek yöndeki yatırımlar için verilen kredilerdir. Üçüncüsü ise GOÜ üyelerinin yapısal uyum sorunlarını halletmeleri için verilen yapısal uyum kredileridir. Krediler belli bir yatırım projesine dönük ise "proje kredileri",belli bir ekonomik programın uygulanmasına dönük ise "program kredileri" olarak isimlendirilirler. 1980'li yıllara kadar daha çok proje kredileri verilmekte iken 1980'li yıllarda yapısal uyum kredileri ile program kredileri gittikçe ağırlık kazanmaya başlamıştır.

Banka tarafından açılacak olan kredilere nasıl ve hangi koşullarda karar verildiği-yani borç vermek için gereken önceliklerin tespiti-karışık ve sezinmesi zor olan bir işlemdir. Bunun bir nedeni,Bankanın ticari bir kuruluş olduğu kadar bir kalkınma örgütü olmasına dayanır. Bundan dolayı da borç alacak ülkelerin düşündükleri,kaynakları sağlayan ülkelerin koşulları ve organizasyonun kendi bürokrasisi ve yönetimi arasındaki her olay için ayrı bir denge sağlanması söz konusu olmaktadır.⁹³

Bununla birlikte Banka, üyelerine kredi verirken belli ilkeleri de göz önüne alarak hareket etmektedir. Krediler yalnızca devletlere verilmekte,özel işletmelere açılan krediler için devlet garantisi istenmektedir. Verilen krediler genellikle orta ve uzun vadeli olup,faizler değişkendir. Kredi proje kredisi ise,projenin karlılığı,kendisini

⁹³ Hilary F. FRENCH, "Dünya Bankasının Yeniden Yapılandırılması",**Dünyanın Durumu 1994**,WORLDWATCH ENSTITÜSÜ RAPORU ,Türkiye Erozyonla Mücadele ,Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları 10, s.190.

kısa dönemde finanse edip edemeyeceğini analiz etmektedir. Ayrıca kredi talep eden ülkenin makroekonomik durumu, ödemeler dengesindeki gelişmeler ve politik istikrarsızlık durumları gibi faktörler dikkate alınır. Banka prensip olarak ekonomide devletin etkinliğini azaltıcı ve özel kesimi geliştirici proje ve programlara kredi vermektedir. Yapısal uyum kredilerinde uygulanacak politikaları değerlendirip sonuçlandıran ise IMF'tir.

Banka kuruluşundan itibaren yaklaşık elli yıllık süreçte, 140 ülkede 6000'den fazla gelişme projesi için 300 milyar dolardan fazla destek sağlamıştır. Özellikle 1970'li belirgin bir artış söz konusudur. Ayrıca, 1950'li yıllarda verilen krediler daha çok altyapı projelerine dönük iken 1990'lı yıllara gelindiğinde insan kaynakları, tarım, endüstri ve finansman gibi sektörlere ayrılan krediler daha bir önem kazanmaya başlamıştır.⁹⁴

⁹⁴ The World Bank, **The World Bank : :A Development Institution**, World Bank Brief

İkinci Kısım

ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

I-GATT (WTO)'IN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Dünya ekonomisi 1980'li yıllardan itibaren hızla küreselleşmektedir. Ekonomik küreselleşmenin en önemli göstergesi de dünya ticaretindeki artışın, dünya üretimindeki artıştan daha hızlı olmasıdır. Dünya ticareti GATT (WTO) kuralları çerçevesinde şekillenmektedir. GATT aracılığıyla uluslararası ticaretin tamamen libere edilmesi hedeflenmektedir. GATT'ın kuruluşundan bu yana ulaştığı sonuçlar da bu yolda önemli bir mesafe kat edildiğini göstermektedir. Uluslararası ticareti kısıtlayan tarife ve tarife dışı engellerin kaldırılması ve gerekli düzenlemelerin yürürlüğe konulması ile günümüzde uluslararası ticaret önemli oranda libere edilmiştir.

Özellikle Uruguay Turu ile WTO'nun kurulması yanında daha önceden GATT kapsamında olmayan Fikri Mülkiyet Hakları ve Hizmetler gibi günümüz ekonomik yaşamında daha bir ağırlığı olan bazı alanların GATT kapsamına alınması ile küreselleşmenin daha da ileri boyutlara taşınması mümkün olabilecektir.

1-TARİFELER ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

GATT sayesinde tarifeler düşürülerek dünya ticaretinin hızla büyümesi sağlanmıştır. Tarifeler gelişmiş ülkelerde 1950'lerde ithalatın % 40'ından bugün % 3-4'ü civarına düşürülmüştür. Aynı şekilde GOÜ'de de tarifeler dramatik olarak düşürülmüştür. Günümüzde bu ülkelerde de tarifeler;Latin Amerika'da % 15 civarına;Sahara Altı Afrika ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da % 25-30;geleneksel olarak yüksek tarifelere sahip olan Güney Asya'da % 45'e düşürülmüştür. Uruguay Turu Anlaşmaları altında ülkeler tarife dışı engelleri de adım adım kaldırmaktadırlar.¹

Tablo:2.1'de görüldüğü gibi Uruguay Turu sonrasında sanayi ürünlerinde gelinen son durum ticaretin serbestleştiğini açıkça ortaya koymaktadır. Uruguay Turu sonrasında sanayi ürünlerinde ortalama %34 tarife indirim yapılmıştır. İndirim oranı gelişmiş ülkelerde %40 ,GOÜ'de ise %30 civarında olmuştur. Böylece sanayi ürünlerinde tarifeler ortalama olarak ithalatın %6.5'ine kadar gerilemiştir. Gelişmiş ülkelerde bu oran % 3.7'iken GOÜ'de % 14.4'e kadar gerilemiştir. GOÜ' in özel konumları nedeniyle bu oranları normal karşılamak gerekir. Aynı şekilde gelişmiş ülkelerin Uruguay Turunda tarımsal ürünlerdeki tarife azaltımları %37, tropikal ürünlerdeki tarife azaltımları da %43 olmuştur.²

2-TARİFE DIŞI ENGELLER (TDE) ALANINDA YAŞANAN GELİŞMELER

GATT'in kuruluşundan bu yana gümrük tarifelerinde önemli azalmalar sağlanmıştır. Bununla birlikte ülkeler özellikle 1980'li yıllardan itibaren GATT sisteminin zayıf tarafları ve yaptırım gücü eksikliğinden yararlanarak yoğun bir biçimde tarife dışı engelleri kullanmaya başlamışlardır.

¹ The World Bank, **World Development Indicators 1997**, The World Bank, Washington D.C., 1997, s.128.

² **Developing Countries and The Uruguay Raund: An Overview**, http://www.WTO.org/WTO/legal/ldc_wpf.htm

**Tablo 2.1: URUGUAY TURU SONRASINDA SANAYİ ÜRÜNLERİNDE
ORTALAMA TARİFE AZALTIMLARI**

	Uruguay Turu Öncesi	Uruguay Turu Sonrası	Fark
Dünya	9.9	6.5	-34
Gelişmiş Ülkeler	6.2	3.7	-40
GOÜ	20.5	14.4	-30
Dönüşüm Ülkeleri	8.6	6.0	-30

Kaynak : WTO, *Developing Countries and The Uruguay Round: An Overview*, WTO Home Page ,http://www.WTO.org/WTO/legal/lcd_wpf.htm

Özellikle kalkınma hızları yavaşlayan ve 1970'lerdeki petrol krizlerinden etkilenerek işsizliğin arttığı gelişmiş ülkelerde tıpkı II. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi korumacılık rüzgarları esmeye başlamıştır. Mamul mallarda gümrük vergileri düşük seviyelere indirilmiş ve bu indirimler GATT çerçevesinde “bağlanmış” olduğundan TDE'ler sandıktan çıkarılmış,bunlara yenileri eklenmiştir. 1970 ve 1980'li yıllarda bu engellerin yoğunluğu özellikle GOÜ'in mallarına karşı birkaç kat artmıştır. GATT'ın kurulduğu yıllarda ülkelerin gümrük duvarlarından taviz vermelerini mümkün kılmak için bir güvence olarak devreye sokulmuş olan “geçici vergiler(safeguards)” ,antidamping ve benzeri uygulamalar bu yeni korumacılık döneminde popüler hale gelmiştir. İthalatın belli bir sektörde “ciddi hasar(serious injury)” meydana getirmesi ,ithal fiyatlarının “adil(fair price)” olması gibi içeriği muğlak kavramlarla kaleme alınan bu kurallar ticaret hukukçularının ve hakimlerin yorumlarıyla,ekonomik mülahalardan uzak bir şekilde uygulanmaktadır.³

³ Refik ERZAN, “Uluslararası Ticaret Politika ve Uygulamalarında Kalite”,*Kalite Kongresi 97*'de sunulan tebliğ,<http://www.gural.tr/kp/kongre/kongre97/1997/bildiri/71.htm>

Tablo:2.2’de seçilmiş bazı gelişmiş ülkelerde TDE’in ithalatı kapsama oranları gösterilmiştir. “İthalatı Kapsama Oranı(İmport Coverege Ratio)” TDE’e maruz kalan ithalatın toplam ithalat içindeki payını göstermektedir. TDE en çok giyim, taşıt araçları, demir çelik ve gıda alanlarında kullanılmaktadır. Tüm TDE ithalatın 1988 yılında %17.4’ünü; 1990’da ise % 18.4’ünü kapsamaktadır. TDE içinde miktar kısıtlamaları ve gönüllü ihracat kısıtlamaları da önemli bir yer edinmektedir. Miktar kısıtlamaları daha çok giyim eşyası, tekstil, demir çelik, gıda ve canlı hayvan ithalinde kullanılırken; gönüllü ihracat kısıtlamaları daha çok giyim eşyası , tekstil , ulaştırma araçları ile maden ve metal ithalatında kullanılmaktadır.

**Tablo2.2: SEÇİLMİŞ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE TARİFE DIŞI
ENGELLERİN İTHALATI KAPSAMA ORANI**

MAL GRUBU	TÜM TDE		KOTALAR		GİK	
	1988	1990	1988	1990	1988	1990
Gıda	35,4	35,9	26,5	25,3	2,8	1,5
Gıda ve Canlı Hayvanlar	38,8	39,3	29,8	28,4	3,4	1,7
Bitkisel Yağlar	7,4	7,4	5,8	5,8		
Hayvansal Yağlar	10,1	10	4,3	4,2		
Tarımsal Hammaddeler	4,3	4,3	2,4	2,4		
Madenler ve Metaller	19	17,9	12,7	11,5	10,4	10,3
Demir ve Çelik	56,2	52,9	38,9	35,3		
Demir Dışı Metaller	0,8	0,8	0,2	0,2		
Yakıtlar	17,9	17,9	12,7	12,7		
Kimyasallar	10,7	10,8	5,5	5,4		
Kimyasal. Dışı Sanayi İmalatı	16	17,8	10,4	10,3	8,7	8,8
Deri	9,3	13,2	1,3	1,3	0,2	0,2
Tekstil	38,6	38,7	34,1	34,1	24,6	24,6
Giyim Eşyası	63,7	63,1	57,1	56,6	53,6	53
Ayakkabı	19,7	19,7	1,9	8	0,9	7,6
Ulaştırma Araçları		54,9		28,4		28
Yakıt Dışı Tüm Mallar	17,3	18,5	11,5	1,3	7,2	7,1
Tüm Mallar	17,4	18,4	11,6	11,4	6,3	6,2

Kaynak:DPT,Küreselleşme.....,s.37'den;Margaret Kelly et al. "Issues and Developments in International Trade Policy",IMF,1992

Tablo 2.3 göstermektedir ki son yıllarda uygulamaya konan gönüllü ihracat kısıtlamaları Başta AB ve ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler pazarlarını korumak amacıyla Japonya ve GOÜ ekonomilerine karşı uygulanmaktadır. Gönüllü ihracat kısıtlamaları toplam olarak da gittikçe artış göstermektedir.

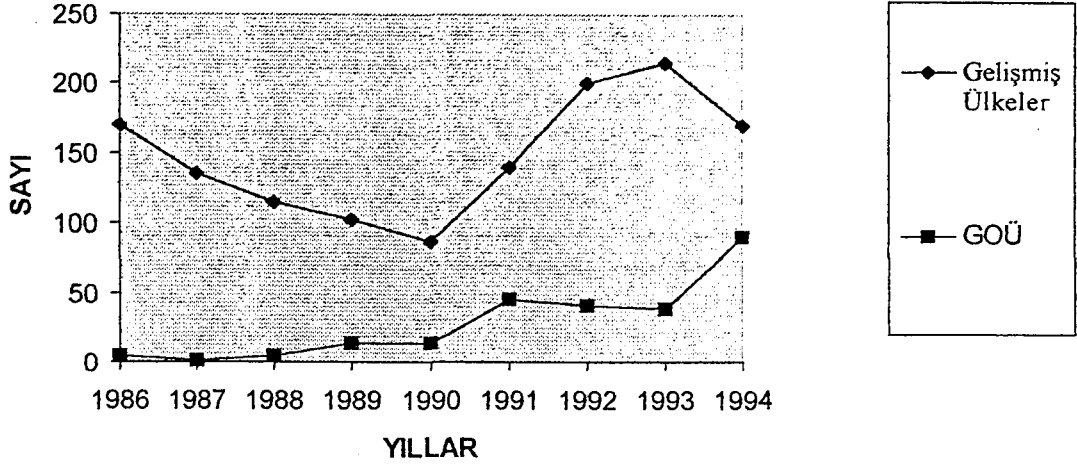
Son yıllarda ticareti kısıtlayan bir diğer TDE de dumping ve antidumping uygulamalarıdır. GATT(WTO) kuralları doğrultusunda son yıllarda dumpinge karşı başlatılan antidumping vergisi uygulamalarında da bir artış gözlenmektedir.

Tablo 2.3: 1987-1990 DÖNEMİ GÖNÜLLÜ İHRACAT KISITLAMALARI (GİK)

	<u>Evl.87</u>	<u>Mav.88</u>	<u>Mar.89</u>	<u>Ara.90</u>
<i>Toplam GİK</i>	135	261	289	284
Sektörel Dağılım				
Çelik	38	52	50	39
Tarım ve Gıda	20	55	51	59
Otomobil ve Ulaşım Araçları	14	17	20	23
Tekstil ve Giyim	28	72	66	51
Elektronik Eşyalar	11	19	28	37
Ayakkabı	8	14	18	21
Makine Aletleri	7	7	14	15
Diğer	9	25	42	39
Korunan Piyasalara Göre Dağılımı				
AT	69	138	173	
ABD	48	62	69	
Japonya	6	13	13	
Diğer Gelişmiş Ülkeler	12	47	33	
Doğu Avrupa		1	1	
Kısıtlanan İhracatçılara Göre Dağılım				
Japonya	25	28	70	
Doğu Avrupa	20	45	41	
Kore	24	25	38	
Gelişmiş Ülkeler	23	59	57	

KAYNAK: DPT, a.g.e., s.32'den; KELLY, Aynı.

**Grafik :2.1 GATT SEKRETARYASINA RAPORLANMIŞ
ANTİDAMPİNG UYGULAMALARI (1986-1994)**

KAYNAK: The World Bank, *Global Economic Prospects and The Developing Countries 1996*, The World Bank, Washington D.C., 1996, s.38.

1980'li yıllarda antidamping genelde gelişmiş ülkelerin başvurduğu bir yöntemken Grafik 2.1'den de görüleceği üzere 1990'lı yıllardan itibaren GOÜ'de artan bir şekilde antidamping önlemlerine başvurumaktadırlar. Fakat yine de antidampingi daha çok gelişmiş ülkeler uygulamaktadır.

1980-1985 yılları arasında GATT'a raporlanmış 1.029 antidamping olayından yalnızca 34'ünü GOÜ başlatmıştır. Bu yıllarda toplam antidamping uygulamaları içinde yalnızca % 3 olan GOÜ' in antidamping uygulaması 1990'lı yıllarda hızlı bir şekilde artarak 1994 yılında % 35'i geçmiştir.⁴

Anlaşıldığı gibi TDE daha çok gelişmiş ülkeler tarafından GOÜ'e karşı uygulanmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre 1985 yılı itibarıyla gelişmiş ülkeler birbirlerinden yaptıkları ithalata ortalama %10.5 TDE uygularken, GOÜ'den yaptıkları

⁴The World Bank, *Global Economic Prospects and The Developing Countries 1996*, The World Bank, Washington D.C., 1996, s.38-39.

ithalata ortalama %19.8 TDE uygulamaktadırlar.⁵ 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren bu eğilimin artarak devam ettiği ortadadır.

TDE'lerdeki bu eğilim son yıllarda küresel ticareti köstekleyen önemli bir unsur olmuştur. Tarife indirimlerinde ulaşılan başarı bu alanda yetersiz kalmıştır. Oysa bazı mallar için tarifeler TDE'lerden daha az önemdedir. Buna en güzel örnek tekstil ve hazır giyimdir. Ayrıca kimya,deri,ayakkabı ve çelik buna örnek verilebilir (Dikkat edilirse gelişmiş ülkelerin uyguladığı TDE daha çok bu alanlarda yoğunlaşmaktadır).

Uruguay Turu ile TDE uygulaması konusunda da sınırlamalara gidilmiştir. Tur öncesi OECD ülkelerinin petrol ihracatçıları dışında kalan ihracatçı GOÜ' e uyguladıkları TDE'in toplam ithalatın %18'inden Tur sonrasında %5.5'e düşeceği tahmin edilmektedir.⁶

3-GATT (WTO) VE KÜRESELLEŞME

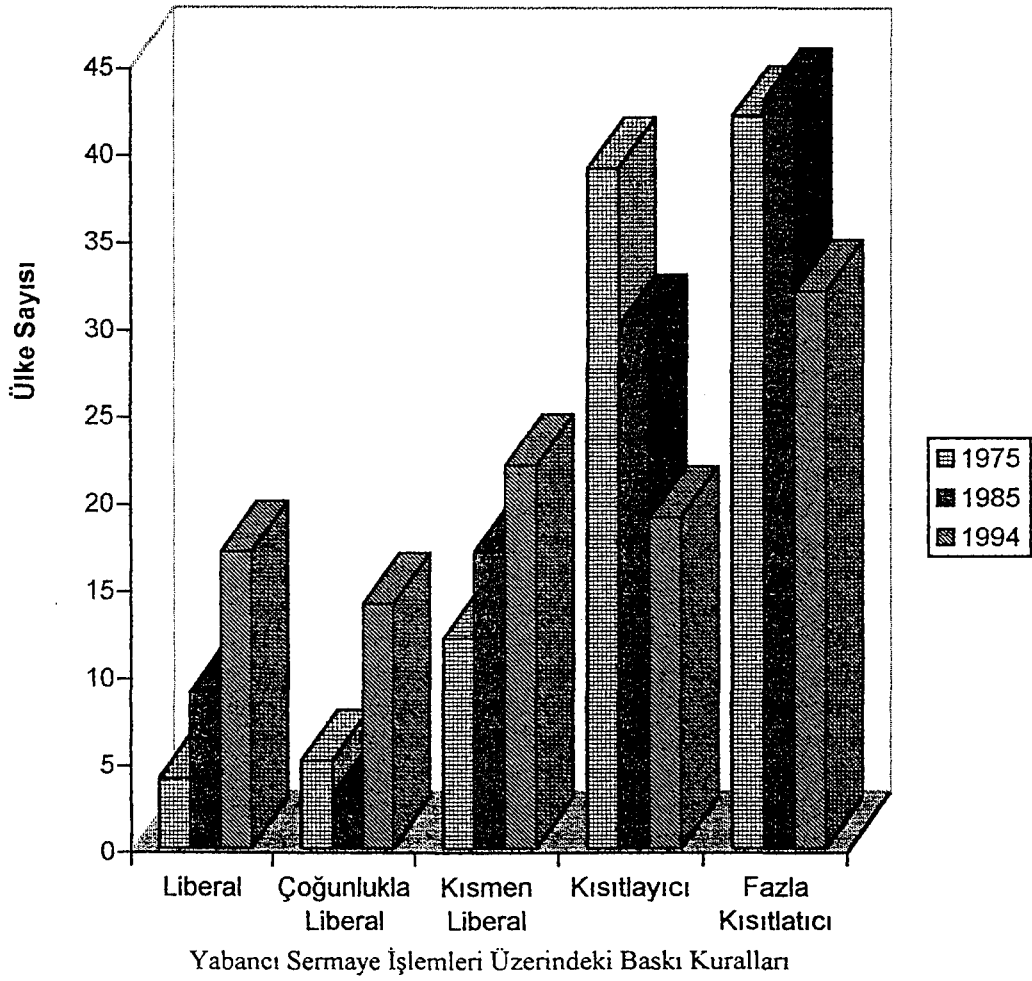
GATT süreci ile tarife ve TDE'lerdeki düşüşler dünya ticaretinin daha liberal olmasını sağlamıştır. GATT ülkelerin serbest piyasa koşullarına dayana açık ekonomiler olma sürecine katkıda bulunmuştur. Ülkelerin açık ekonomik sisteme geçme eğilimlerinin bir göstergesi olan konvertibiliteye geçen ülke sayısı 1970'te 35 iken 1997'de 137'ye yükselmiştir.⁷

⁵ World Bank, **World Development Report 1985**, World Bank, Washington D.C., 1985, s.40.

⁶The World Bank, **Global Economic Prospects and The Developing Countries 1995**, The World Bank, Washington D.C., 1995, s.31.

⁷Işın ÇELEBİ, "Küreselleşen ve Değişen Dünyada Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası", **Kalite Kongresi 1997**, http://www.gural.tr/kp/kongre/kongre_97/1997/bildiri/78.htm

Grafik 2.2: LİBERAL VE BASKICI REJİMLER (1975-1994)

Not: Grafik 102 Gelişmiş ve GOÜ ülke verisine dayanmaktadır.

Kaynak: World Bank, *World Development Report 1997*, World Bank, Washington D.C., 1997, s.135.

Serbest ticaret ve küresel pazarın genişlemesinde artarak sağlanan küresel konsensüs GATT'a artan bir şekilde üyelikten ortaya çıkmaktadır. Serbest ticarete yönelik olarak yapılan Çok Taraflı Görüşmeler özellikle de GOÜ arasında tarife ve TDE alanlarında azalmalara yol açmıştır. Şu anda sınırlarla ilgili bariyerlerin azalması küresel ticarete aktif olarak katılmanın koşullarından biridir. Bunun yanında rekabetçi döviz kurları ve uygun kambiyo sistemleri ile ticareti geliştirici ulaşım ve iletişim altyapısının oluşturulması gerekir. Sonuçta ticari serbestleşme yaygınlaşmakta fakat GOÜ'de GSYİH'da ticaretin payı düşmektedir. 1980-1990'lı yılların ortaları arasında 93 gelişmekte olan ülkenin 44'ünde GSYİH içinde ticaretin payı azalmıştır. Bu, ülkelerin küreselleşme hızlarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Örneğin, Doğu Asya son birkaç on yılda sürekli bir ticaret genişlemesi ile karşı karşıya kalırken, Sahara Altı Afrika gerçekte düşüş yaşamaktadır.

Ticaretin serbestleşmesi yanında ülkeler daha çok tedrici olarak karşılıklı bir şekilde veya bölgesel aktivite olarak sermayenin sınırlar arası dolaşımına yönelik kısıtlamaları kaldırmaya çalışmaktadırlar. 1970'li yıllardan bu yana tamamen liberal veya çoğunlukla liberal yapıya sahip ülke sayısında sürekli bir artış gözlenmektedir (Grafik 2.2). Tamamen liberal veya çoğunlukla liberal yapıya sahip rejimler son yirmi yıl içinde 9'dan 30'a çıkmıştır. Buna karşın kısıtlayıcı kurallara sahip rejimler hızlı bir şekilde azalarak 73'ten 53'e düşmüştür.⁸

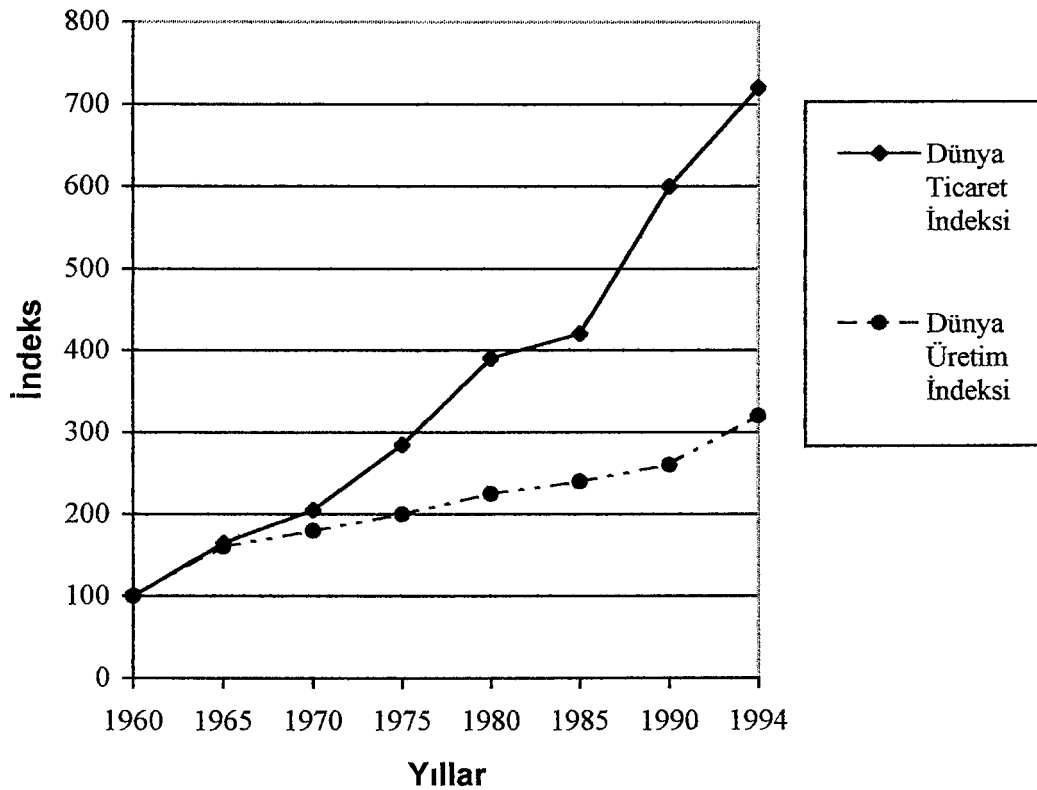
GATT uluslararası ticaretle ilgili kural ve politikaların oluşturulması ve uygulanması ile ilgili bir kuruluştur. Böylece ticari akımları etkilemektedir. Nitekim Uruguay Turu sonrasında kabul edilen "Küresel Ekonomik Politika Yapımında Daha Fazla Tutarlılığı Başarmada WTO'nun Mükellefiyeti Üzerine Deklârasyon (Declaration on the Contribution of the WTO to Achieving Greater Coherence in Global Economic Policymaking)" ile WTO'nun daha güçlü bir dünya ekonomisi için IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği yaparak daha serbest bir ekonomik yapı oluşturulması benimsenmiştir.⁹

⁸ World Bank, *World Development Report 1997*, World Bank, Washington D.C., 1997, s.34.

⁹ *Declaration on the Contribution of the WTO to Achieving Greater Coherence in Global Economic Policymaking*, http://ra.irv.uit.no/trade_law/documents/freetrade/wta-94/art/iii2.html

Sonuç olarak GATT sisteminde ulaşılan başarılar neticesinde Grafik 2.3'te görüldüğü gibi ticaretin küreselleşmesi hız kazanmıştır. GATT'ın kuruluşundan bu yana dünya ticareti önemli oranda küreselleşmiştir. 1960 yılında 100 olan dünya ticareti (hacim) indeksi 1975'te yaklaşık olarak 300 1985'te 400 ve 1994'te ise 700'ü aşarken ;yine 1960'ta 100 olan dünya üretimi(hacim) indeksi 1975'te 200'e ulaşabilmiş,1994'te ise ancak 300'ü aşabilmiştir. GATT sayesinde dünya ticareti dünya üretiminden daha hızlı artmıştır.

Grafik 2.3: DÜNYA TİCARETİNDE VE ÜRETİMİNDEKİ BÜYÜME:1960-1994 (1960=100)

KAYNAK:Shigeru OUTSUBO,*Globalization-A New Role for Developing Countries in an Integrating World*, World Bank Policy Research Working Paper 1628,1996,s.1.

GATT (WTO)'ın küreselleşme süreci üzerindeki etkisi IMF ve Dünya Bankası gözetiminde uygulanan Yapısal Uyum Politikaları ile birlikte ele alındığında daha bir anlam kazanacaktır. Yapısal Uyum Programlarının çeşitli hükümleri,yeni kurulan WTO'nun kuruluş esasları içinde kalıcı bir yer edinmektedir. WTO'nun görevi,dünya ticaretini uluslararası bankalar ile uluslararası işletmelerin yararına düzenlemenin yanı sıra,ulusal ticaret politikalarının yürütülmesini (IMF ve Dünya Bankası ile sıkı işbirliği içinde) “gözetim” altında tutmaktan ibarettir.¹⁰

GATT anlaşmalarından beklenen olumlu sonuçların alınabilmesi için ülkelerin yapısal sorunlarını çözerek dünya ekonomisine entegrasyon için gerekli kurumsal düzenlemeleri yapmaları şart koşulmaktadır. Bu ise ülkelerin IMF ve Dünya Bankası nezaretinde Yapısal Uyum Politikalarını yürürlüğe koymaları anlamına gelmektedir.

II-IMF VE DÜNYA BANKASI'NIN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

1-IMF VE DÜNYA BANKASI'NIN KÜRESELLEŞME POLİTİKASI :YAPISAL UYUM POLİTİKALARI

Birçok ülke 1980'lere gelinceye kadar –özellikle 1970'li yıllarda –IMF ve Dünya Bankası gözetiminde ekonomik istikrar politikaları uygulamışlardır. Ortodoks nitelikli bu politikaların başarısızlığı ve 1980'li yılların başında patlak veren GOÜ'lerin borç krizi ve dünya ekonomisindeki küresel bütünleşmenin hızlanması... gibi bazı nedenlerle bu kuruluşlar üye ülkeleri “Yapısal Uyum”adı verilen ekonomik politika reçetesini yaşama geçirmeye yönlendirmişlerdir. Dolayısıyla yapısal uyum politikaları aslında o zamana kadar uygulana gelen ortodoks nitelikli istikrar politikalarının yenilenmiş ve gözden geçirilmiş bir versiyonudur. Yani daha önceki istikrar politikalarının bir devamıdır. Yalnızca kapsam yönünden biraz daha geniştir.

¹⁰ Temel DEMİRER, *Yeni Dünya Düzeni ya da Düzensizliği*, Pelikan Yayınevi, İstanbul, 1996, s.88.

A-Yapısal Uyum Kavramı ve Kapsamı

Belirli bir konuda,arzulanan bir durumun yaratılması ve devam ettirilmesi o konuda istikrarın sağlandığını gösterir. Tersi durumda istikrarsızlık söz konusu olur. Böylece istikrardan söz edilirken statik bir durumdan değil,bir süreçten bahsedildiği anlaşılmalıdır. Buradan ekonomik istikrar kavramına ulaşabiliriz. **Ekonomik İstikrar**,bir ekonomide belirli hedeflere ulaşılması ve böylece bir dengenin sağlanması ve gerçekleşen bu durumun önemli dalgalanmalara meydan vermeden devam ettirilmesidir. Bu geniş anlamda ekonomik istikrar tanımıdır. Dar anlamda ise ekonomik istikrar,GSMH'daki düzenli büyümeyi ifade eder¹¹.Bu politiklardan hareketle,karar alıcılar tarafından ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla alınan önlemler bütünü de "istikrar programı"ya da "istikrar paketi"adını alırlar.

Yapısal uyum politikaları,resmen 1980' li yıllardan itibaren uygulanan,geniş kapsamlı istikrar politikalarıdır. Yapısal uyum kısaca ,daha fazla piyasa güçlerine dayanma ve devletin ekonomi yönetimindeki rolünün azalması olarak tanımlanır.¹²Bu şekilde tanımlanan yapısal uyum,1981 yılında John Hopkins Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan ve 1960'lardan beri neoliberal bir politikayı savunan Amerikalı bir iktisatçı **Bela BALASSA** tarafından ortaya atılmıştır¹³.Dünya Bankası. için hazırladığı bir raporda Balassa'ya göre yapısal uyum politikaları,ulusal politikaların daha önceki büyüme trendlerini kazanabilmeleri için dış şoklara cevap verme amacına yönelik bir politikadır¹⁴.

Yapısal uyum programlarının yaygın olarak dayatılması her ne kadar 1980'li yıllar da başladıysa da ,kökleri 1973 yılına kadar gider. Dünya Bankası 1973 yılındaki ilk petrol krizinden sonra üç Afrika ülkesine ,proje kredilerinin ötesinde ,iç politikalara ilişkin koşullar da içeren hızlı kredilendirme programları önermişti. Dönemin yöneticilerine göre

¹¹ Süleyman ÖZMUCUR. **İstikrar Politikaları**,Avcıol Basım Yayını,İstanbul,1991,s.1

¹²Dharam GHAI (çev.İdil ESER),"Yapısal Uyum,Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi",**Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**,(ed. Rence PRENDERGAST,Frances STEWART),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1995,s.39

¹³Taner TİMUR,**Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**,İmge Kitabevi,Ankara,1996 s.14

¹⁴TİMUR,A.g.e.,s.14'ten Bela BALASSA,"Structural Adjustment Policies in Developing Economies",**Wold Bank Staff Working Paper**,Temmuz 1981

yapısal uyum, uluslararası konjonktürden kaynaklanan geçici bir sıkıntı nedeniyle gerekliydi. Fakat 1979'daki ikinci petrol krizinin ardından, Banka bu kredilerin "istisnai" olarak tanımlanmasını sorgulamaya başladı. Böylece, kredilendirme politikalarında programların ağırlık kazanmasından yana savlar ortaya çıkmaya başladı.¹⁵

Buradan çıkan sonuç yapısal uyum politikalarının 1970'li yıllarda yaşanan petrol şokları gibi dış şoklar karşısında ekonomilerin istikrarsızlığa düşmelerini engelleyici bir politika olduğudur. Bununla birlikte bu politikaların kapsamı iyi incelendiğinde bu amacı da aşan bir kapsama sahip olduğu görülür. Yapısal uyum politikalarının içeriği ve kapsamı bu politikaların daha çok serbest piyasa düzenine dayalı liberal bir küresel ekonomi yaratma amacı taşıdığı anlaşılacaktır. Bu politikalar bağlamında devlet teorisinden demokratik haklara, sağlıktan eğitime, konuttan işgücü piyasasına, özelleştirmeden dış ticarete ve daha birçok konuda düzenlemelere gidilmiştir. Bu anlamda yalnızca ekonomik değil politik düzenlemeler de yapısal uyum politikaları kapsamına girmiştir.

B-Yapısal Uyum Politikaları'nın Kökenleri ve Altında Yatan Güçler

Yapısal uyum süreci ilk olarak gelişmiş ülkelerde başlatılmış, daha sonra GOÜ'e ithal edilmiştir. 1980'li yıllardan önce "uyum sağlama" terimi, hem gelişmiş hem de GOÜ açısından aynı anlama geliyordu. Dünya Bankası'nın **1980 Dünya Gelişme Raporu'**nda da belirtildiği üzere 1970'li yıllarda yaşanan bunalım karşısında dünya ekonomisinin genel bir uyumlaştırılması gerektiği ve bu amaçla "çok daha fazla işbirliğine ihtiyaç" duyulduğu vurgulanıyordu.¹⁶ Az gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarını belirleyen "anahtar etken" sanayileşmiş ülkelerin makro ekonomik performansında aranıyordu. Dolayısıyla dünya ekonomisi açısından uyum sağlama gereken başta sanayileşmiş ülkelerdi.¹⁷ 1980'den sonra ise yapısal uyum gelişmiş ülkelerin gündeminden çıkarılarak yalnızca GOÜ'e özgü bir politika demeti haline getirilmiştir.

¹⁵ Ayşe PEKER, a.g.m., s.36

¹⁶ World Bank, **World Development Report 1980**, Newyork: Oxford University Press, 1980, s.12

¹⁷ Ayşe PEKER, a.g.m., s.34

Gelişmiş ülkelerde bu süreç toplum içi ve konjonktürel güçlerin bir sonucu iken GOÜ’de bu bileşime daha etkili bir güç olarak dışsal güçler de önemli katkı sağlamıştır. Konjonktürel güçler,ilk olarak 1973 sonrasında gelişmiş ülkelerde yaşanan ekonomik krizde kendisini gösterirken,toplum içi güçler ise savaş sonrası dönemde yükselen küresel ekonomik bütünleşme ile temsil edilmekteydi¹⁸. Bununla birlikte,”yapısal uyum” başlığı altında gelişmiş ve GOÜ’e sunulan önlemlerin hedefleri farklıydı. GOÜ’de “niyet mektuplarının” başlıca hedefini,her ne şekilde olursa olsun “devlet müdahaleciliği ve işletmeciliği” teşkil ederken,gelişmiş ülkelerde bu hedefi “Refah Devleti” çerçevesindeki toplumsal güvenceler oluşturuyordu¹⁹.GOÜ’de yapısal uyum süreci üzerinde UEK’nın önemli etkisi nedeniyle toplum içi ve konjonktürel güçlere ek olarak uyum süreci altında yatan bir üçüncü güç olarak dışsal güçleri de eklemek gerekecektir.

a) Konjonktürel Güçler

Yapısal Uyum sürecinin altında yatan konjonktürel güçler gerek gelişmiş gerekse GOÜ’de 1970’li yıllar boyunca yaşanan ekonomik krizdir.20 yılı aşkın yaşanan hızlı büyüme süreci 1970’li yıllarda yerini durgunluğa ve petrol şoklarının etkisiyle durgunlukla birlikte yüksek enflasyona bırakmıştır. O zamana kadar genel kabul gören politikalar Keynesyen kökenliydi. Ancak yeni krize çözüm getirememesi Keynesyen teoriyi gözden düşürdü. Bu yıllarda Monetarist politikalar kendisini kabul ettirdi.

Klasik ekonomistler ekonomi de sürekli bir istikrarsızlığın olamayacağını bu nedenle ekonomiye müdahale edilmemesi gerektiğini savunmaktaydı.1929’da başlayan Büyük Buhran bu tezinin geçerliliğini sarsmış ve Keynesyen tezinin ekonomide kalıcı istikrarsızlıkların yaşanabileceğini ve bu nedenle ekonomiye istikrar kazandırıcı müdahalelerin yapılabileceği önerisi genel kabul görmüştür. Nitekim bu nedenle istikrar politikalarının kökeni Keynesyen teoriye dayandırılmaktadır.

¹⁸ Dharam GHAI,*a.g.m.*,s.41

¹⁹ Taner TİMUR,*a.g.e.*,s.14’ten T.Coutrot ve M.Husson,Les destins du tiers monde (Nathan,Paris 1993),s.173

1970'li yıllarda yaşanan ve ön plana çıkan Monetarist teori krizin nedeni olarak ekonomiye yapılan müdahaleleri görmektedir. Çünkü onlara göre reel ekonomi doğası gereği istikrarlıdır. Bu yüzden ekonomiye yapılan müdahaleler krizin ana kaynağıdır. **Dışlama Etkisi** nedeniyle maliye politikasının bir etkinliği yoktur. Parasal müdahaleler ise ekonomik krizin baş sorumlusudur. Bu nedenle en iyi politika devletin ekonomiden elini çekmesi yani ekonomik liberalizmdir²⁰. Yapısal uyum politikaları altında yatan konjonktürel güçlere dayalı bir diğer olgu bu yıllarda gelişmiş ülkelerde yaşanan kriz sonucu bu ülkelerin uyguladıkları politikalar sonucu gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan uzun süreli ekonomik krizdir. Kriz GOÜ'ü bir dış borç batağına sürüklemiştir. GOÜ'ün birçoğu 1980'li yılların başında bir dış borç krizine sürüklenmişlerdir. Fakat aynı dönemde Uzakdoğu da dışa açık büyüme yönelimli ekonomi politikası uygulayan ülkelerin başarısı GOÜ'ün uyguladığı ithal ikameli(korumacı)büyüme yönelimli politikaların terk edilmesine yol açmıştır. Yapısal uyum politikalarının hızla yaygınlaşmasının ana nedenlerinden birisi de budur.

b) Toplum İçi Güçler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızlanan küresel bütünleşme ve bu sürecin etkilediği toplum içi güçler yapısal uyum politikalarının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Gelişmiş ülkelerde vergi indirimi sözü mükelleflerin uyum politikalarının destekçisi olmasına yetmiştir. GOÜ'de ise, ülkelere göre bir kısım farklılıklar bulunsa da genelde,devletin küçülmesi bağlamında ortaya çıkan özelleştirme fırsatlarından yararlanma,serbest piyasa kurallarının geçerli kılınmasıyla ortaya çıkacak girişim fırsatlarından yararlanma amacı taşıyan girişimci ve sermayedar güçler yapısal uyum politikalarının itici gücünü oluşturmuşlardır.

c) Dışsal Güçler

Konjonktürel ve toplum içi unsurların bu uygun bileşiminin sunduğu fırsatı değerlendiren muhafazakar güçler,dengeli bütçe,sosyal güvenlik,refah ve aşamalı

²⁰ Monetarizm hakkında geniş bilgi için bkz; M.İlker PARASIZ, **Friedmancı Monetarizm**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1991

vergilendirmede indirim ve ekonomik yönetimde ,devletin daha az rol alması gibi konulardan oluşan gündemleri lehine baskı oluşturdular.²¹ Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar,kredi veren ülke ve bankalar,çok uluslu işletmeler ve uluslararası finans kuruluşlarından oluşan IMF ve Dünya Bankası'nın başını çektiği bu muhafazakar grubun baskısı özellikle GOÜ üzerinde etkili olmuştur. Bu ülkelerde yapısal uyum süreci üzerinde UEK'nın oluşturduğu dışsal güçlerin etkisinin konjonktürel ve toplum içi güçlerin etkisinden daha fazla olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır.

C-Yapısal Uyum Programlarının Gerçekçiliği

Yapısal uyum programları uygulayan farklı ülkelerde bu programlardan elde edilen başarı da farklı olmuştur. Birçok ülkede önemli başarılar elde edilirken bir çok ülkede de programlardan hedeflenen başarı sağlanamamıştır. Bu nedenle bir kesimin uyum programlarının temelde GOÜ'in sorunlarını çözmekten uzak olduğunu öne sürmelerine yol açmıştır. Diğer yanda ise,karşıt görüşte olanlar uyum politikalarının gerekli olduğunu,bununla birlikte bu politikaların başarısında ortaya konan programların gerçekçiliğinin önem taşıdığını ileri sürmektedirler. Gerçekçiliği az olan bir programın başarı şansı da az olacaktır.

Uyum programlarının gerçekçiliğini etkileyen iki temel unsur vardır. Bunlardan birincisi,başlangıçta en yükseklerde olan,uyum maliyetlerinin büyüklüğü ve bunun dağılımıdır. İkincisi ise,sonradan çoğalan uyumun yararlarının büyüklüğü ve dağılımıdır²².

Özellikle uyum programını finanse eden ülke ve kuruluşlar uyum programının gerçekçiliğini göz önüne alacaklardır. Ayrıca ülke içinde de programa destek sağlanması ve direnmelerin en aza indirilmesi için programın gerçekçiliğinin inandırıcı olması gerekecektir.

²¹ Dharam GHAI, a.g.e., s.43.

²² The World Bank, **Adjustment Lending-How It Has Worked,How It Lan Be Improved**, (Editörs; Vinod THOMAS and Ajay CHHISBER), World Bank, Washington D.C., 1989, s.26

a) Uyum Maliyetlerinin Büyüklüğü ve Dağılımı

Reel harcamaları kesme ihtiyacı kaçınılmaz bir maliyet yükler. Uygun bir makaslama politikası ya da reel faktör fiyatları içsel dengeyi sürdürmek için yeterli iken bile, bu birincil uyum maliyeti ortaya çıkar. İkincil uyum maliyeti, örneğin; makaslama mekanizmaları başarısız ya da reel ücretler rijit ise bu bütün istihdamda bir azalma ya da kapasitenin eksik kullanımına yol açarken ortaya çıkar. Birincil maliyet kaçınılmaz bir minimumdur. İkincil maliyet yapısal uyumda randıman düşüklüğünü yansıtır. Uyum politikalarının hedefi bu maliyetin mümkün olduğunca düşük olmasını sağlamaktır²³.

Kısaca söylemek gerekirse birincil uyum maliyetleri yapısal uyumun bir unsuru olarak reel harcamaların kesilmesi nedeniyle ortaya çıkan maliyetlerdir. İkincil uyum maliyetleri ise yapısal uyum politikaları nedeniyle ortaya çıkacak randıman düşüklüğü ile ortaya çıkan maliyetlerdir. Aynı şekilde kısa dönemde yapısal uyum sürecinin gürültülü ve düzensiz olması nedeniyle ortaya çıkacak etkinlik kaybı da ikincil uyum maliyetlerinin bir parçası olarak kabul edilir²⁴.

Yapısal uyum programlarının inandırıcılığının yüksek olması için uyum maliyetlerinin büyüklüğünün inandırıcı ve uygulanabilir olması gerekir. Yeterli uyumun sağlanabilmesi için katlanılması gereken maliyetler doğru şekilde tespit edilmelidir. Uyum maliyetlerinin aşırı olması kadar, oluşacak bu maliyetlerin dağılımında da belirli kesimlere fazla yüklenmek de uyum programının gerçekçiliğini ve uygulanabilirliğini azaltacaktır. Aynı şekilde özellikle kredi veren ülke ve kuruluşlar nezdinde uyum maliyetlerinin çok düşük gösterilmesi de gerçekliği sarsacaktır.

b) Uyumun Yararlarının Büyüklüğü Ve Dağılımı

Uyum sürecinden beklenen yararlar çok çeşitli olmakla beraber, temelde bunlar ekonomik büyümeyi hızlandırmak, dış dengeyi sağlamak, enflasyonu düşürmek, verimliliği arttırmak, istihdam düzeyini yükseltmek... gibi özellikle uzun dönemde ortaya çıkması

²³ W. Max CORDEN, "Macroeconomic Adjustment in Developing Countries", *The World Bank Research Observer*, V.4 N.1, (January 1989), s.52.

²⁴ Aynı, s.55.

beklenen yararlardır. Yapısal uyum sürecinin özellikle ilk aşamalarında bu yararlar küçük iken giderek çoğalacaktır. Yalnız şunu belirtmek gerekir ki bu yararların çok abartılı sunulması ya da çok küçük olması uyum programının inandırıcılığını azaltacaktır. Aynı şekilde uyum sürecinden beklenen yararların dağılımı da programın inandırıcılığını etkileyecektir. Gerek programı destekleyen ülke ve kuruluşlar, gerekse ülke içindeki çeşitli gruplar nezdinde programın uygulanabilir görülebilmesi için uyum sürecinden beklenen yararlar ve bunların dağılımı tatmin edici olmalıdır.

Elbette ki, uyum programlarının gerçekçiliğini belirleyen yalnızca uyum maliyetleri ya da uyumun yararları değildir. Gerçekçiliği belirleyen ,maliyetler ve beklenen yararların karşılaştırmalı avantajıdır. Uyumdan beklenen yararlar uyum maliyetlerinin toplamından fazla olmalıdır. Maliyetlerin ve yararların karşılıklı dağılımında da bir denge olmalıdır. Oluşacak maliyetlerin büyük çoğunluğunu yalnızca belirli bir kesime yüklerken, bu kesimlerin beklenen yararlardan yeterince yararlandırılmaması programın uygulanabilirlik ve başarı şansını azaltacaktır.

D-Yapısal Uyum Politikalarının Unsurları

Yapısal uyum politikası ekonomi, kurumsal yapı, kanunlar, kurallar ve düzenlemelerdeki değişikliklerdir.²⁵ Bu değişikliklerin ana amacı, ülke ekonomisinin küresel dünya ekonomisine uyumunu sağlamaktır. Bunun için uyum politikaları ile ülkede serbest piyasa ekonomisinin tüm kuralları ile oluşturulması hedeflenir. Dolayısıyla uyum programlarının kapsamı klasik istikrar programlarının kapsamını aşmaktadır.

İstikrar politikaları temelde ekonomideki mevcut sorunları ortadan kaldırma amacına yöneliktir. Bu nedenle içerikleri de temelde ekonomiktir. Oysa ,uyum politikaları bu yönleri de içermekle birlikte, politik unsurları da içermektedirler. Örneğin; devletin kapsam ve fonksiyonlarının sınırlandırılması, temsili demokrasiye işlerlik kazandırılması... gibi unsurlar uyum politikalarının kapsamına girerler.

²⁵ Rifat ESEN, "IMF and World Bank Conditionality : A Comparative Study" , **Yapı Kredi Economic Review**, Vol. IV ,No : 2, January 1990, s.8.

Yapısal uyum politikaları temelde piyasa ekonomisinin ana unsurlarını yaşama geçirici politikalardır. Piyasa ekonomisinin temel unsurları ise şunlardır²⁶:

-Özel teşebbüsün esas alınması ve bunun bir parçası olarak özel yabancı sermaye girişinin serbest bırakılması,

-Serbest rekabet ve piyasanın şeffaf olması,

-Devletin müdahale , üretim ve yatırım alanlarının asgariye indirilmesi,

-Sonuç olarak kamu sektörünün GSMH içindeki payının, toplam sabit yatırımlar içinde yine kamu yatırımlarının payının uzun vadede küçülerek asgariye indirilmesi. Bir tedbir olarak “özelleştirme” programının yürürlüğe konması,

-Kaynakların dağılımında esas itibarıyla fiyat mekanizmasının hakim kılınması. Bu çerçevede fiyat kontrolleri ve sübvansiyonların kaldırılması,

-Dış ticarete ve döviz işlemlerinde serbesti, “aşırı değerlenmiş para politikası” yerine “denge” döviz kuru uygulaması; ithalatta liberasyon; gümrük vergilerinin düşürülmesi; ihracatta teşvik ve sübvansiyonların kaldırılması,

1970' li yıllarda öne çıkan ve 1980'li yıllarda egemenliğini ilan eden yeni ekonomi akımları yapısal uyum politikalarını ekonomik istikrar için şart görmeye başlamışlardır. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar da üyelerine tavsiye ettikleri politikalar arasında yapısal uyuma yönelik politikalara özel bir önem atfetmişlerdir. her ne kadar her iki kuruluşda yapısal uyum politikaları için yeni borçlanma enstrümanları oluşturmuşlarsa da hemen her tür istikrar önlemi için uyum politikalarını şart koşmaya başlamışlardır. Bu nedenle günümüzde ekonomik istikrar ve yapısal uyum eş anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Bu tür politikalara da “Yapısal Uyum ve Ekonomik İstikrar Politikaları” denilmektedir.

²⁶Mükerrem HİÇ, “Gelişme Stratejileri ve Makro Ekonomik Politikalar-Piyasa Ekonomisi,Felsefesi,Temel Kuralları ve Uygulaması” ,3. İzmir İktisat Kongresi,Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar,DPT,1993, s.141-142.

John WILLAMSON, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların düşüncelerini yansıtan bu tür politikaları **Washington Konsensusu** olarak adlandırmaktadır.²⁷ WILLIAMSON bu politikaları on başlık altında toplamaktadır²⁸:

- Ticari liberalizasyon,
- Mali disiplin,
- Kamu harcamalarında öncelikleri tayin etmek,
- Vergi reformu,
- Finansal liberalizasyon,
- Özelleştirme,
- Kamu sektöründe yeniden yapılanma
- Mülkiyet haklarının güvence altına alınması,
- İçsel doğrudan yatırımların artırılması,
- İhracatı arttırıcı rekabetçi bir kur sisteminin oluşturulması.

Washington Konsensusu politikaları olarak bilinen bu politikaları dört temel başlık altında toparlamak mümkündür. Bunlar:

- Kamu kesimi reformu,
- Para ve finansal piyasa reformu,
- Dış ticaret ve döviz işlemleri,
- Diğer uyum önlemleri'dir.

²⁷ Jahangir AZIZ and Robert F. WESCOTT, **Policy Complementarities and the Washington Consensus**, IMF Working Paper , WP/97/118,September,1997, s.1.

²⁸ Aynı,s.5

Amerikalı Ekonomist J. Williamson'a göre, yapısal uyum "Washington Konsensus"unun çıkarlarına cevap verecektir-Bir yanda Kongre ve Beyaz Saray'ın oluşturduğu "Siyasi Washington",öte yanda uluslararası mali kuruluşlar, ABD Maliye Bakanlığı ve araştırma merkezlerinin oluşturduğu "Teknokrat Washington" arasındaki bir koalisyon.²⁹

a)Kamu Kesimi Reformu

Yapısal Uyum Politikalarının kamu kesimi üzerindeki düzenlemelerini 3 ana başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar; a) Vergi reformu, b)Harcama reformu ,c)KİT reformudur.

aa)Vergi Reformu

Yapısal uyum politikaları temelde serbest piyasa ekonomisinin tüm kurallarını yaşama geçirme hedefi taşıdığından,devletin ekonomideki payının özel kesim lehine kısılmasını gündeme getirmektedir. Bunun ilk ve en kolay yolu da özel sektörden kamuya akan kaynakları kısılmaktır. Bu ise vergilerin kısılması anlamına gelmektedir.

Bu politika teorik temellerini "Arz Yönlü Ekonomi" okulundan almaktadır. 1980'li yıllarda ABD'de R. REAGAN başkanlığında uygulanan Arz Yönlü Ekonomi görüşünün uygulama fırsatı bulması, **1978 Kaliforniya Vergi İsyanı**'na dayanır. Temel politik aracı vergi oranlarının düşürülmesi olan bu teori ABD'de büyük ilgiyle karşılanmış,1980'de başkanlığa seçilen R. REAGAN'ın seçim progandasının temelini oluşturmuş ve bu nedenle de **Reaganomics** olarak adlandırılmıştır.³⁰

Arz Yönlü Ekonomi Teorisi 1970'li yılların sonlarında Profesör Arthur LAFFER'in çalışmalarına dayanır. **Haldun-Laffer Etkisi** olarak bilinen teorik savunmaya göre;

²⁹ Michel CHOSSUDOVSKY(çev. Melek FIRAT), "Yapısal Uyum'dan Yoksulluğa Karşı Mücadeleye: Uluslararası Para Fonu'nun Yıkıcı İnatçılığı",**Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, (Ekim 1992),S.148,C.XVI,s.8'den ;John Williamson,What Washington Means by Policy Reform,Institute for International Economics,Washington,novembre1989.

³⁰Vural SAVAŞ,**Keynesyen İktisat Yıkılırken**,Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,İstanbul,1986,s.171.

marjinal vergi oranlarındaki değişiklikler görece fiyatları pozitif (negatif) olarak etkiler ve sonuç olarak toplam piyasa üretimi ve toplam vergi hasılatı artar (azalır).³¹

Bu teorinin ABD'deki başarısına ilişkin tarihsel bulguların yanı sıra akademisyenlerce bu teoriyi destekleyen çeşitli ampirik çalışmaların ortaya konulması bu politikanın pek çok ülkede ilgi çekmesine neden olmuştur. 1980 sonrasında ABD dışında İngiltere,Almanya,Japonya ve diğer bazı gelişmiş ülkelerde vergi indirimleri politikasına ağırlık verilmiştir. gelişmiş ülkeler yanı sıra gelişmekte olan ülke hükümetleri de bazı Uluslararası Mali Kurumların etkisiyle vergi indirimleri politikasını cazip bulmuşlar ve bu konuda uygulamalar yapmışlardır.³²

Uyum politikaları ile bir yandan vergi oranlarının azaltılması öngörülürken diğer yandan da,bu politikaları uygulayan GOÜ'in hemen hepsinde görülen kronik mali açıkları kapatmak için verginin toplanmasında etkinliği artıracak düzenlemeler önerilmiştir. Yapısal uyum politikaları küçük ama etkin bir devlet hedeflemektedir. Bu amaçla vergi idaresinde reform ve iyileştirmelere gidilmesi uyum politikalarının kapsamı dahiline alınmıştır.

ab)Harcama Reformu

Gerek gelişmiş,gerek gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları hem mutlak olarak hem de GSMH'nin yüzdesi olarak sürekli artış göstermektedir. Bu eğilimi ilk tespit eden Alman yazar **Adolph WAGNER**'den dolayı bu olgu **Wagner Kanunu** diye anılmaktadır. Kamu sektörünün özel sektör aleyhine bu şekilde büyümesi piyasa ekonomisi felsefesine aykırıdır. Ayrıca kamu gelirleri,kamu harcamaları kadar hızlı artmadığından özellikle GOÜ'ler sürekli artan bir mali açıkla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu ise GOÜ'lerin ekonomik sorunlarının neredeyse temel nedeni haline gelmiştir. İşte bu nedenle Yapısal uyum programları ile kamu harcamalarının kısılması hedeflenmektedir.Dünya Bankası'nın **Değişen Dünyada Devlet** ismiyle yayımladığı 1997

³¹ C. Can AKTAN,**Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**,Takav Matbaası,Ankara,1994, s.87.

³²Aynı ., s.95.

Dünya Kalkınma Raporu'nda da belirtildiği gibi³³ gerek gelişmiş,gerek gelişmekte olan ülkelerde 1970'lerden itibaren toplam kamu harcamaları önemli artışlar göstermiştir. Grafik 2.4'te de görüldüğü gibi OECD ülkelerinde 1960 yılında GSYİH'nın % 20'si civarında olan toplam kamu harcamaları 1995 yılında GSYİH'nın yaklaşık % 50'si civarına çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise 1960'ta GSYİH'nın yaklaşık %15'i kadar olan merkezi hükümet harcamaları 1985'te % 30'a çıkmış 1990'da ise % 25 civarına inmiştir. Elbette ki 1980'li yılların ikinci yarısında görülen bu düşüşte bu ülkelerde yoğun olarak uygulanan yapısal uyum politikalarının önemli etkisi olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde uygulanan uyum politikaları ekonomik istikrarı sağlamak ve piyasa ekonomisini yerleştirmek için kamu harcamalarının kısılmasını şart koşmuştur. Bu çerçevede kamu harcamalarına getirilen kısıtlamalar çok yönlüdür. Her ülkede farklı ağırlıklı uygulanmakla beraber uyum politikaları ile kamu harcamalarını azaltmak için uygulanan yöntemler birkaç ana başlık altında toplanabilir:

-Maaş ve ücret harcamalarının azaltılması için personel sayısının azaltılması ücret artışlarının dondurulması,azaltılması,ertelenmesi ve istihdam politikasında değişiklikler,

-Mal ve hizmet harcamalarında kısıntıya gidilmesi,

-Sübvansiyonlarda azaltmalara gidilmesi,

-Yatırım harcamalarının kısılması,ertelenmesi.

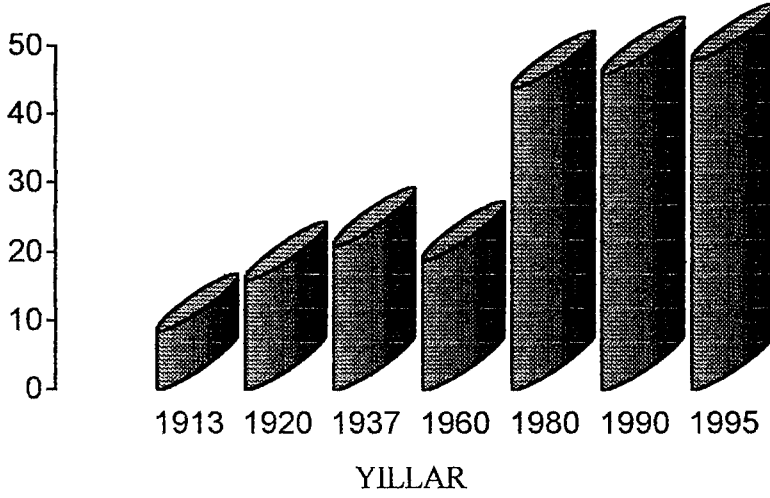
Ekonomik istikrarın sağlanması için talep kısılmasını öngören uyum programları –özellikle IMF'inkiler- bütçe açıklarını azaltmak için vergilerin arttırılmasından daha çok harcamaların kısılması üzerinde durmaktadırlar.³⁴ Tablo 2.4 bu durumu net biçimde

³³ The World Bank, **The State in a Changing World,World Development Report 1997**, World Bank, Washington D.C., 1997, s.2.

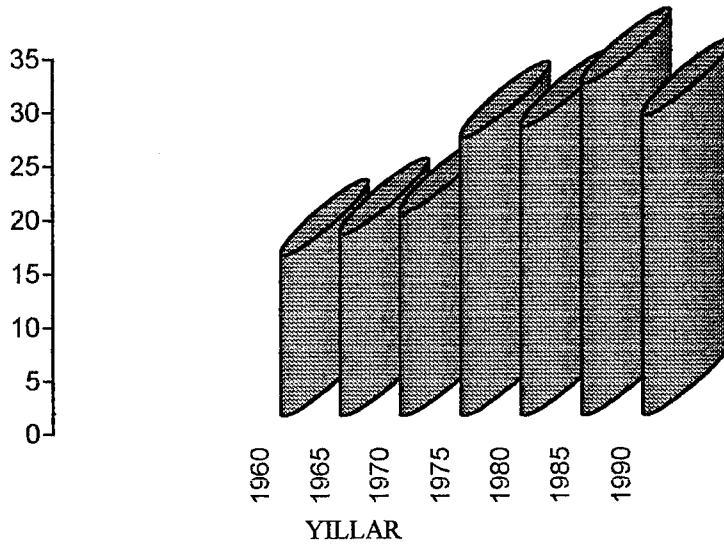
³⁴ Frances STEWART, "Eğitim ve Uyum : 1980'lerin Deneyimi ve 1990'lar İçin Bazı Dersler", **Piyasa Güçleri Ve Küresel Kalkınma** (Editörler:Renee PRENDERGAST,Frances STEWART),çev.:İdil ESER,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s.179.

Grafik 2.4: GSYİH'NİN YÜZDESİ OLARAK KAMU HARCAMALARI

GSYİH'NİN YÜZDESİ OLARAK TOPLAM KAMU HARCAMALARI
(OECD ÜLKELERİ)

GSMH'NİN YÜZDESİ OLARAK TOPLAM MERKEZİ HÜKÜMET HARCAMALARI(GOÜ)

TABLO 2.4: GSMH'NİN YÜZDESİ OLARAK KAMU HARCAMALARININ DEĞİŞİMİ

ERKEN YOĞUN UYUMCULAR	1981	1989	FARK
Sahara Altı Afrikası			
Fildişi Sahili	32,2	22,1	-11.1
Gana	10,1	14	+3.9
Kenya	28,4	28	- 0.4
Madagaskar	*	18,9	*
Malavi	35,3	29,5	- 5.8
Moritanya	35,8	42	+6.2
Moritus	33	24,2	- 8.8
Nijerya	25,4	28,1	+2.7
Senegal	29,3	22,3	- 7
Tanzanya	33,3	20	-13.3
Togo	35,3	32,5	- 2.8
Zambiya	39,9	20	-19.9
Latin Amerika			
Bolivya	12,7	16,8	+ 4.1
Brezilya	19,5	30,6	+11.1
Jamaika	44,9	42,1	- 2.8
Kolombiya	*	*	*
Kosta Rika	23,7	27,8	+4.1
Meksika	20,8	21,2	+ 0.2
Şili	31	32,5	+1.5
Diğer Yoğun Uyumcular			
Fas	39,8	29,1	- 10.7
Filipinler	12,8	17,1	+ 4.3
Kore	19	18,5	- 0.5
Pakistan	17,7	21,5	+3.8
Tayland	18,5	15,1	-3.4
Türkiye	23,3	23,7	+0.4
Diğer Uyumcular			
Burkina Faso	14,6	11,2	-3.4
Burundi	21,2	18,1	-3.1
Kongo	54,6	20	-30.6
Mali	25,9	28,9	+3
Nijer	25,9	17,5	-8.4
Orta Afrika Cumhuriyeti	23,5	31,5	+8
Sierra Leone	27,2	16,6	-10.6
Zaire	33,8	18,4	-15.4
Zimbabve	31,3	40,8	+9.5
Arjantin	23,6	15,5	-8.1
Ekvator	17,1	14,2	-2.9
Peru	36,1	31,7	-4.4
Uruguay	24,9	25,8	+0.9

KAYNAK: Frances STEWART, a.g.m, s.180-181.

göstermektedir. 1980'li yıllarda uyum programları uygulayan 38 ülkeden(4 tanesinin verileri karşılaştırmaya elverişli olmamakla beraber) 21 tanesinde kamu harcamalarının GSMH'ya oranı düşüş göstermiştir. 4 ülkede(Uruguay,Türkiye,Şili,Meksika) ise bu oran önemsiz bir artışla neredeyse sabit kalmıştır;dokuz ülkede oran belirgin bir biçimde yükselmiştir.

ac)KİT Reformu

Uyum programlarının kamu kesimi reformu içinde değerlendirilecek bir diğer unsuru da KİT reformudur. KİT'ler bilindiği gibi kişisel mal üreten,sermayesinin % 50'den fazlasına kamunun sahip olduğu ve sosyal fayda amacına göre faaliyette bulunan işletmelerdir.³⁵Bunlar bir yandan çalışma ve fiyatlama sistemleri nedeniyle piyasa ekonomisi felsefesine aykırılık oluştururken,diğer yandan da piyasa ekonomisi felsefesine uygun çalışmadıkları için zarar ederek kamu bütçesi üzerinde önemli bir yük teşkil etmektedirler. Bu nedenle uyum politikalarında piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve KİT'lerin kamu bütçesi üzerindeki yükünü azaltmak gerekçesiyle KİT reformuna yer verilir.

KİT reformu başta özelleştirme olmak üzere özerkleştirme ve KİT'lerin rehabilitasyonunu içerir. Ancak uyum programlarında özellikle özelleştirmeye ayrı bir önem verilir. Özelleştirme neredeyse bütün yapısal uyum programlarının vazgeçilmez unsurudur. 1980'li yıllardan itibaren yapısal uyum altında Dünya Bankası ve IMF programları güdümünde özelleştirme uygulanması şart koşulmuştur. Böylece özelleştirme ekonomilerdeki yapısal sorunları aşmak,yapısal dönüşümü sağlamak için yeni bir yöntem olarak gündeme oturmuştur. Artan kamu finansman açıklarından kurtulmanın tek yolu olarak gösterilen özelleştirme,gelişmekte olan ülkelerde bir kurtarıcı olarak görüldü ya da gösterildi. Böylece özelleştirme tek kutuplu dünyanın en etkin ve "inandırıcı" söylemi haline geldi.³⁶

³⁵ Güneri AKALIN,**Kamu Ekonomisi**,Ankara Üniversitesi S.B.F., Y.a. No.:486,Ankara,1981, s.336.

³⁶3D,“Satıp Savmak Değil; Özelleştirme”,**Demokrasi,Değişim,Dayanışma Dergisi**,S.1,(Ekim 1994), s.26.

Özelleştirmenin bu derece bir fetiş haline gelmesinin bir nedeni de KİT'lerin rehabilitasyonu ya da özerkleştirilmesi çabalarından genelde başarısız sonuçlar alınması ve ekonomiye devlet müdahalesi ile kişi hak ve özgürlükleri arasında tersine bir ilişki bulunduğunu ileri süren ,M. FRIEDMAN ve F. A. von HAYEK'in çalışmalarına dayanan görüşlerin³⁷ yaygınlık kazanmasıdır. Ayrıca özelleştirme batıda biriken sermayeye GOÜ'ü yeniden satın alma imkanı sunması ve GOÜ'ü'e de bu yolla dış borçtan kurtulma ve ekonomik istikrarı sağlama olanağı sunması nedeniyle bu denli gündemde kalmıştır.

Yapısal uyum politikalarında bu denli önemli bir yere sahip bulunan özelleştirme ile ulaşılmak istenen amaçları ise şu şekilde sıralayabiliriz³⁸:

- Mülkiyeti tabana yayarak gelir dağılımını iyileştirmek,
- Sermaye piyasasının gelişmesini sağlamak,
- Yabancı sermaye çekerek dış kaynak sıkıntısını gidermek,
- Dış borçları azaltmak,
- Kamu açıklarını azaltarak enflasyonist etkilerini ortadan kaldırmak,
- Verimlilik artışı ile üretimin artmasını sağlamak,
- Piyasa ekonomisini güçlendirmek,

³⁷ Bkz.:Milton FRIEDMAN(çev. Doğan BERK),**Kapitalizm ve Özgürlük**,Altın Kitaplar Yayınevi,İstanbul,1988 ve Friedrich A. Von HAYEK(çev. Turhan FEYZİOĞLU,Yıldırım ARSAN),**Kölelik Yolu**,Liberal Düşünce Topluluğu,Ankara,1995.

³⁸Ahmet ATILGAN,**Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Piyasa Ekonomisi ile Bütünleşmesi Sorunu**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi),Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü,Konya,1990, s.60.

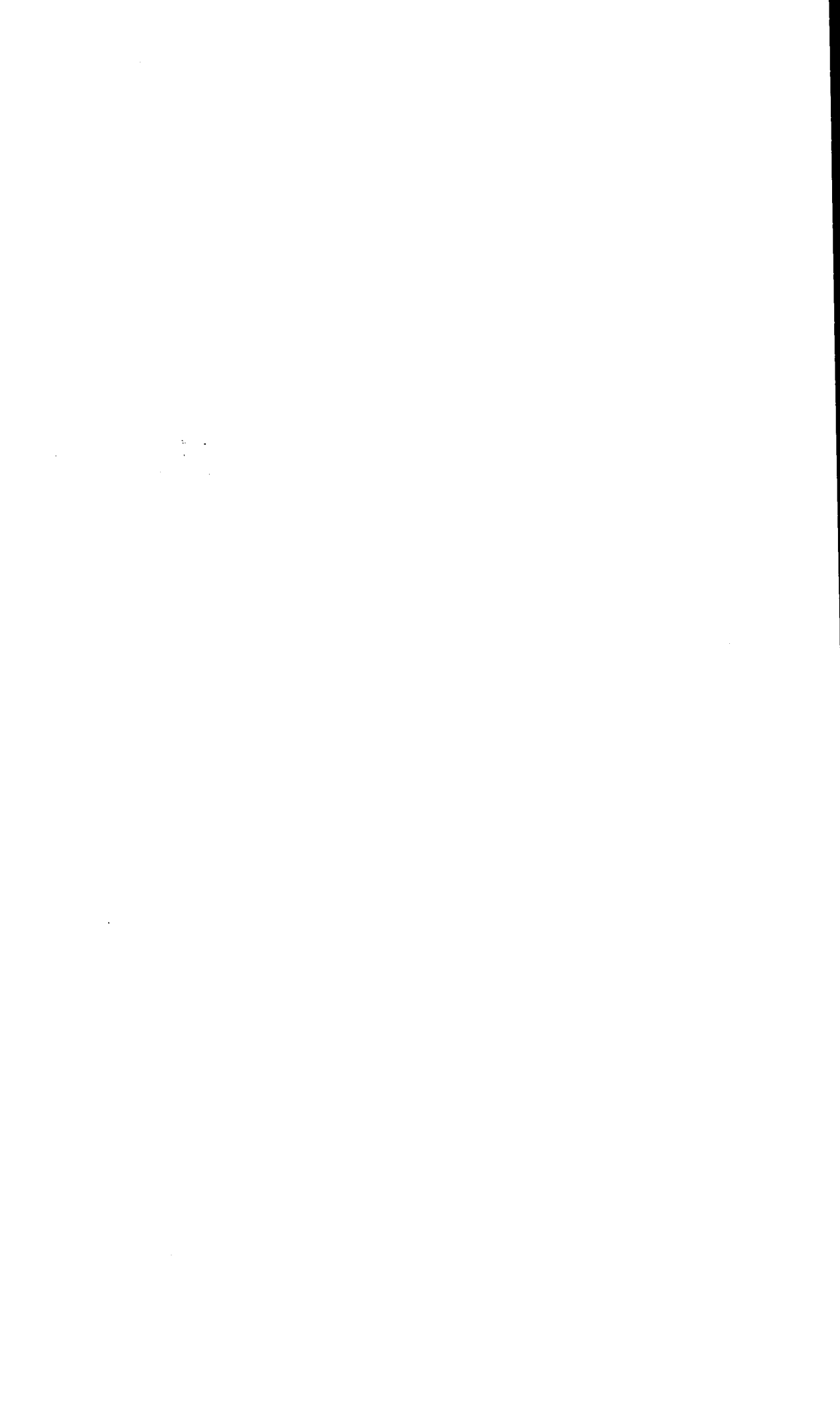
Özelleştirme ile hedeflenen bu sonuçların ortaya çıkış sürecini Şekil 2.1'den daha kolay izleyebiliriz. Şekil 2.1 özelleştirme sürecinin ortaya çıkaracağı zincirleme reaksiyonlar yoluyla bu hedeflere nasıl ulaşılabileceğini ayrıntılı olarak göstermektedir.

Hemen her uyum programında özelleştirmeye yer verilmesinin temelinde 4 büyük baskı/etki vardır. Bunlar, pragmatik, ideolojik, ticari ve popülist baskılardır. Pragmatik baskı, özelleştirmenin daha iyi bir yönetime yol açacağını ileri sürerken ideolojik baskı, özelleştirme yoluyla devletin küçülmesinin kişi hak ve özgürlükleri ve demokrasiyi geliştireceğini savunmaktadır. Özel sektörün kaynakları daha rantabl kullanacağı ve bu nedenle özelleştirmenin iş hacmini arttıracığı yönündeki düşünceler ticari baskıyı doğurmaktadır. Popülist baskı ise özelleştirme ile daha iyi bir toplum yaratılacağını öne sürmektedir.³⁹

Tüm bu baskılarla desteklenen özelleştirme faaliyetleri yapısal uyum programlarında gittikçe daha fazla yer almaktadır. İngiltere'deki Manchester Üniversitesi'nin Kalkınma Politikaları Enstitüsü Başkanı Paul MOLEY'in araştırmalarına göre 1986 yılı başlarına kadar 21 en az gelişmiş ülkeye verilen yapısal uyum kredilerinin yüzde altmış çeşitli serbestleştirme önlemleri gerektirirken, yalnızca % 13'ü özel olarak devlet mülkiyetindeki sanayilerin ya da tarımsal pazarlama kuruluşlarının elden çıkartılması koşuluna bağlanmışken, 1992 başlarına gelindiğinde Dünya Bankasının rakamlarıyla her 4 yapısal uyum kredisinden 3'ü özel sektöre devir koşuluna bağlıydı.⁴⁰

³⁹ Bkz.: Rıza AŞIKOĞLU, "Privatization in the Developing World", Anadolu Üniv. Kütahya İ.İ.B.F. 15. Yıl Armağanı, Eskişehir, 1989, s.49-53..

⁴⁰ Brendan MARTIN (çev. Osman Ç. Deniztekin), *Özelleştirme Kimin Çıkarına?*, Cep Kitapları A.Ş., İstanbul, 1995, s.118.

b)Finansal Piyasa Reformu

Gelişmekte olan ülkelerde finans sistemleri yoğun bir biçimde mali baskı altında tutulmuş ve finansal piyasalar önemli ölçüde kamu müdahalelerine sahne olmuştur. Bu müdahaleler ,bazı idari kural ve düzenlemeler şeklinde yapılmış ve ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Bu durum ,her ülkenin farklı yapısal ve kurumsal özelliklere sahip bulunan finans sistemlerinin mevcut olmasından kaynaklanmıştır. Nominal faiz oranına,piyasada oluşan denge faiz oranının altında bir tavan belirlenmesi şeklinde ortaya çıkan mali baskıya son verilerek faiz oranlarının serbestleştirilmesine ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasına dayanan finansal liberalizasyon politikaları,istikrar ve yapısal uyum sürecinin önemli bir parçası olmuştur.⁴¹

WILLIAMSON'un **Washington Konsensüs** olarak adlandırdığı yaklaşımı temsil eden ekonomistler, çalışmalarında,faiz oranındaki serbestleşmenin tasarrufları arttıracığını,sermaye kaçışını engelleyeceğini ve büyüme için gerekli kaynakları arttıracığını öne sürmektedirler.⁴²Çünkü mali baskı düşük ve çoğunlukla negatif faize yol açarak,bir yanda tasarrufların altın,gayrimenkul gibi atıl hale gelmesine neden olurken diğer yanda sıkı kambiyo denetimlerine rağmen sermayenin yurtdışına kaçışına neden olmaktadır.Finansal piyasalarda serbestleşmenin tüm bu olumsuzlukları gidermesi,tasarrufları özendirilmenin yanı sıra,finansal araçlarda çeşitlenme sağlayarak ekonomide mali derinleşme (financial deeping) yaratması bekleniyor. Serbestçe oluşacak faiz oranı ve finansal derinleşmenin kaynak tahsisinde etkinlik ve istikrarın yanı sıra,ekonomik gelişmeye de olumlu katkılar sağlaması finansal serbestleşmeden beklenen bir başka faydadır.⁴³

⁴¹Kadir ESER, "Finansal Liberalizasyon Politikalarının Makroekonomik Performans Üzerindeki Etkileri",**Hazine Dergisi**,(Ocak 1996),S.1,s.21.

⁴²Nurhan YENTÜRK, "Finansal Serbestlik ve Makroekonomik Dengeler Üzerindeki Etkiler",**İktisat Dergisi**,(Nisan-Mayıs'97),s.55.

⁴³ Taner BERKSOY, "Kur,Faiz Kısıkaçı",**Görüş**,(Mart 1993),s.54.

Yapısal Uyum Programlarında öngörülen finansal piyasa reformunun bir diğer ayağı da dış finansal serbestliktir. Bir yanda iç finansal serbestlik sağlanırken, diğer yanda da yabancı sermaye hareketlerine serbestlik kazandırılması uyum politikalarının temel felsefesine uygun düşmektedir.

Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi (dış finansal serbestlik) tasarrufların sermaye darboğazı çeken ülkelere akmasına neden olacaktır. G.Ö.Ü.'de mali baskının ortadan kalkması faiz oranlarını yükselteceğinden bu ülkelere sermaye akışı –dış finansal serbestliğin sağlanması ile- kaçınılmaz olacaktır. Bu süreç küresel düzeyde faiz oranlarının eşitlenmesine kadar devam edecektir.

Bu bağlamda, uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ulusal düzeyde gerçekleştirilen ticari ve mali serbestleşmenin adeta doğal bir sonucudur. Kaldı ki piyasa dostu serbestleşme tezinin altında yatan neoklasik düşüncenin dünya ölçeğinde etkinliğin peşinde olduğu ve bunun için serbestleşmenin tüm alanlara yayılmasını hedeflediği de biliniyor.⁴⁴

Dış finansal serbestleşmenin en belirgin faydası, tasarrufların küresel düzeyde etkin dağılımının gerçekleşmesidir. Bu dağılım kaynakların üretken kullanımını sağlar, ekonomik büyümeyi hızlandırır. Hükümetler ve yerli özel işletmeler elde ettikleri kaynakları yatırım ve ticaret amacıyla kullanarak, çokuluslu işletmelerde doğrudan yatırımlar gerçekleştirerek ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmektedir. Uluslararası ekonomi çerçevesinde ise portföy dağılımı ve risk yönetimi açısından daha fazla olanaklar ortaya çıkmaktadır. Diğer yanda finansal liberalleşmenin getirdiği iki önemli risk bulunmaktadır. Bunlardan ilki, uluslararası sermaye hareketlerinin makroekonomik politikalara, bankacılık sistemine ve beklenmedik ekonomik, politik gelişmelere aşırı duyarlı olmasıdır. Bu faktörlerdeki olumsuz gelişmeler sermaye kaçışına, olumlu gelişmeler ise sermaye akımına neden olmaktadır. Yani doğru politikalar ödüllendirilirken yanlış politikalar da cezalandırılmaktadır. Sermaye kaçışı yerli paranın aşırı değer kaybına neden olarak finansal krizleri ortaya çıkarıyor. İkinci risk ise, özellikle yanlış politikalara tepkinin aşırı

⁴⁴ BERKSOY, a.g.m., s.54.

boyutlara ulaşması ve bazen gereğinden çok uzun sürmesidir. Bunun bir uzantısı da bir piyasa ya da ülkedeki tepkinin bulaşıcı etkiler (contagion effects) yoluyla diğer piyasa ve ülkelere yayılmasıdır.⁴⁵

Aynı şekilde iç finansal serbestleşmenin de bir takım riskleri bulunmaktadır. Bunları da şu şekilde sıralayabiliriz⁴⁶ :

-Öncelikle iç finansal serbestlikten beklenen faydanın ortaya çıkması için öncelikle ikame etkisinin (gelecekteki tüketimin şimdiki tüketimi ikame etmesi) gelir etkisini (gelecekteki gelirin şimdiki tüketimi arttırması) bastırması gerekir.

-Faiz oranının yükselmesi kamu borcunun yüksek olduğu GOÜ’de özel kesim tasarruflarını yükseltirken,kamu tasarruflarını azaltacağından ortalama tasarrufların artmasını beklemek yersizdir.

-Faiz oranının yükselmesi ile birlikte ortaya çıkacak olan değişme fonların enformel sektörden formel sektöre kaymasıdır. Bu ise toplam tasarrufların artması demek değildir.

-Yüksek faizler,şirketlerden (tasarruf eğilimi yüksek kesimlerden) rantiyelere (tasarruf eğilimi düşük kesimlere) bir gelir transferi yaratarak ortalama tasarruflarda bir düşmeye neden olacaktır.

-GOÜ’de enflasyonda artış ve gelirden hızlı düşmelerin yaşandığı yapısal uyum programlarının başlangıç dönemlerinde faiz oranının yükselmesi,parasal yarılgı nedeniyle reel (hatta nominal) faiz gelirin tüketilmesine neden olabilmekte ve toplam tasarrufların azalması gibi bir sonucu ortaya çıkarabilmektedir.

İç ve dış finansal serbestleştirme döviz işlemlerinin serbestleştirilmesi ile birlikte **Sıcak Para** ,1980-1990’lı yıllara damgasını vurmuştur. Yapısal uyum politikası,finansal serbestleşmenin kaynak sıkıntısı çeken ülkelere dış kaynak akışı ile bu ülkelerde döviz

⁴⁵ Erhan ASLANOĞLU, “Finansal Liberalleşme ve IMF”,Ad Business-Notebook,(Ocak 1998),s.30.

⁴⁶ YENTÜRK,a.g.m., s.55.

darboğazının giderileceği, büyümenin hızlanacağı ,yatırımların artacağı gibi faydalar sağlayacağını öngörmektedir. Halbu ki, bu tür faydalar da sağlamakla birlikte finansal serbestleşme döviz işlemlerinin serbestleşmesiyle sermaye hareketlerinin daha çok kısa vadeli ve spekülatif amaçlı olduğu görülmektedir. **Sıcak para** ya da **Serseri Para** da denen bu sermaye 1990'lı yıllarda kendisi de bir tür istikrarsızlık kaynağı haline gelmiştir.

c)Dış Ticaretin Liberalleştirilmesi ve Döviz İşlemleri

Yapısal uyum ve ekonomik istikrar politikalarının bir diğer önemli unsuru da dış ticaretin ve döviz işlemlerinin serbestleştirilmesidir. Bunlar ithalat ve ihracata konan engellerin kaldırılarak daha kolay hale getirilmesi,ihracatın teşvik edilmesi ,döviz işlemlerinin serbestleştirilerek döviz kurunun piyasa koşullarına göre oluşturulmasına yönelik önlemleri kapsar.

Dış ticaretin serbestleştirilmesinde iki politika ölçütü ticarete konu olan ve ihraç edilebilir kaynaklarda bir artış ve kaynakların değişimini uyarması bakımından önemlidir. Bunlardan birincisi,gerçekçi ve uygun bir döviz kuruyla yola çıkan bir makroekonomik politikanın benimsenmesidir. İkincisi ise,ihracatla ithalat arasında,ticarete konu olan ve olmayan mallar arasında,iç ve dış piyasalar için üretim arasında tarafsız olan uygun bir teşvik yapısının yaratılmasıdır. Böyle bir teşvik yapısı en azından birçok ülkede yaygın olarak süregelen ihracat karşıtı eğilimleri elimine etmeyi kapsamalıdır.⁴⁷

Yapısal uyum politikaları GATT normlarına paralel olarak dünya ölçeğinde ticaretin serbestleştirilmesini öngörmektedir. 1970'li yıllara gelinceye değin birçok GOÜ'de uygulanan ithal ikameci politikaların terk edilerek,ithalatın serbestleştirilmesi ve ihracatın-GATT normları içinde-teşvik edilmesine yönelik politika önlemleri bu politikaların ana unsurlarından birisini oluşturmuştur. Bu nitelikleri ile uyum politikaları,ithal ikameci ekonomik yapıdan,ihracata dayalı dışa dönük yapıya dönüşüm politikalarıdır.

⁴⁷ Cüneyt SEL, "Basic Principles of Structural Adjustment", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, (Mart 1992/1), s.88.

Uyum politikalarının dış ticaretin serbestleştirilmesine yönelik önerilerinin bir diğer unsuru da rekabetçi ve gerçekçi döviz kurunun oluşturulmasıdır. Burada da yapısal uyum felsefesine uygun olarak döviz işlemlerinin serbestleştirilmesi ve döviz kurunun tamamen piyasa koşullarında arz ve talebe bağlı olarak oluşması temel öngörüdür.

Ülkeler ödemeler bilançosu açıklarını giderme, sermaye ihracını kontrol altına alma, yerli sanayii koruma, devlete gelir sağlama ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme gibi amaçlarla, döviz kontrolü uygulamalarına başvurabilmektedir. Bu ise konvertibiliteden uzaklaşma, parasal gelirden yeniden dağılım, yasal olmayan işlerde artış, uluslararası ihtisaslaşmadan uzaklaşma ve ticaret hadlerinde diğer ülkeler aleyhine iyileşme gibi birtakım sonuçlar doğurur.

İşte bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması, ticari ve finansal serbestleşmenin doğal tamamlayıcısı olarak uyum programlarında, iç ekonomi politikaları ile döviz fiyatlarının ayarlanması, döviz alış ve satış primleri, görünmeyen işlemlere getirilen kısıtlamalar, dövize sahip olma hakkının devlete bırakılması ile birlikte blokaj ve ödeme anlaşmalarını kapsayan döviz kontrollerinin kaldırılarak, döviz işlemlerinin büyük oranda serbestleştirilmesi hedeflenir. Döviz işlemlerinin serbestleştirilmesinin doğal bir sonucu olarak döviz kurunun da piyasa koşullarında oluşması şart koşulur.

Uyum programlarında döviz kuru, ticarete konu mallar piyasası, para piyasası ve yerli mallar piyasasında denge fiyatlara ulaşılmasında temel değişken sayılmaktadır. Bu nedenle uyum programlarında döviz kuru politikalarına özel bir önem atfedilir. Özellikle, ekonomik istikrarın sağlanmasında döviz kurunun önemli bir rol oynayacağı ileri sürülür. Bu düşünce temelde üç nedene dayanır⁴⁸:

-İlk olarak, gelişmekte olan ülkelerde döviz kurunun aşırı değerli (overvaluation) olması bu ülkelerin uluslararası piyasalarda rekabet gücünün azalmasına yol açmaktadır.

⁴⁸ Sudi APAK, *Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s.34.

-İkincisi,döviz kuru hem harcama kaydırıcı(expenditure-switching) hem de harcama kısıtlayıcı (expenditure-reducing) bir politika olduğu için hem yurtiçi emisyonu hem de arz ve talebi etkilemektedir,

-Son olarak,devalüasyon,cari dengeyi düzeltmediği gibi ülkede stagflasyona yol açtığı gerekçesiyle ödemeler dengesini iyileştirici alternatif politikalarla kıyaslandığında daha maliyetli bir politikadır,

İşte tüm bu gerekçelerle,hem ekonomik istikrarın sağlanması hem de dışa dönük rekabetçi bir ekonomi için uyum programlarında ülkelerin gerçekçi kur uygulamaları ve bu kurun da piyasa koşullarına göre arz ve talebin sonucu olarak oluşturulması hedeflenir.

d)Diğer Uyum Önlemleri

Tüm bunlardan ayrı olarak uyum politikaları uygulandıkları ülkelerde piyasa ekonomisini geliştirici daha başka önlemleri de içerebilmektedir. Bu bağlamda,uygulandığı ülkelerin özel durumuna göre farklı önlemlere yer verilebilmektedir. Hatta bu öneriler içinde ülkenin sosyo-politikkokusunu değiştirecek unsurlar da çoğunlukla bulunmaktadır. Bunların başında mülkiyet haklarının ve diğer demokratik hakların güvence altına alınması,yabancıların mülkiyet edinebilmesinin kolaylaştırılması,belli sektörlerin teşvik edilmesi...gibi önlemler gelmektedir. Bunlara ek olarak son yıllarda uyum politikalarına karşı belli kesimlerin gösterdiği tepkiler ve uyum politikalarının toplumu rahatsız edici sonuçlarının giderilmesi amacıyla yönelik önlemler de uyum programlarının kapsamına dahil edilmeye başlanmıştır.

1980'li yıllarda yaygın olarak uygulanan uyum politikaları 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz: Birincisi,daralmacı para ve maliye politikaları,gelişmekte olan ülkelerin büyüme hızlarını olumsuz etkilemişti. İkincisi,temel girdi fiyatlarının döviz kuru ve faiz oranlarının serbestleştirilmesi gibi arz yönlü politikalar enflasyonun patlamasına,belirsizliğin artmasına ve yatırımların azalmasına böylece,azgelişmiş ülkelerin uzun dönemli büyüme şanslarının ipotek altına alınmasına yol açmıştı. Üçüncüsü,gerek mevcut yerli endüstrileri zayıflatan ticareti serbestleştirme politikaları,gerekse kamu sektörü reformları işsizliği arttırmıştı. Son olarak,bu reformlar,gelir dağılımıyla kötü beslenme ve bebek ölüm oranları

gibi sosyal göstergeler üzerindeki olumsuz etkileri düşünülmezsizin tasarlanıp uygulandığından sosyal hizmetlerin kötüleşerek,yoksul halkın yaşam koşullarının geriye gitmesine neden olmuştur.⁴⁹

Uyum programlarının toplumsal etkileri,her şeyden önce reformcu hükümetlerin yoğun toplumsal muhalefetle karşılaşması,dolayısıyla bu ülkelerin politik istikrarsızlık riski taşıması anlamına gelmekteydi. Bu ise uyum programlarına destek veren IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ve onların arkalarındaki kreditor ülkeler için hiç istenmeyen bir durumdu.

İşte bu nedenle 1990'lı yıllarla birlikte uyum programlarına uyumun bu tür olumsuz sonuçlarını azaltıcı,elimine edici önlemler dahil edilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda "İnsancıl Yüzlü Uyum","Yapısal Uyumun Sosyal Boyutları" gibi yeni kavramlar sık duyulmaya başlanmıştır. Yoksulluğa duyarlı bir stratejinin benimsendiği Dünya Bankası'nın 1990 Dünya Gelişme Raporu'nda resmen ilan edilmiştir.⁵⁰

⁴⁹ Ayşe TATAR-PEKER, "Dünya Bankası : Büyüme Söyleminden İyi Yönetme Söylemine" ,**Toplum ve Bilim**,S.69,(Bahar 1996),s.39.

⁵⁰ Bkz:World Bank,**World Development Report 1990: Poverty**,New York,Oxford University Press,1990.

Tablo 2.5 :UYUM PROGRAMLARININ UNSURLARI (1980-84)

POLİTİKA ÖNLEMİ	Uygulanan Programlar İçindeki Yüzdesi
I-Parasal ve finansal politikalar	
-Krediler için üst sınırlar	98
-Likidite büyümesinin azaltılması	30
-Faiz reformu	27
-Kredilerden özel kesime yeterli pay	23
-Yurtiçi tasarrufların arttırılması	54
-Net dış rezervler üzerine hedefler	19
-Diğerleri (selektif kredi uygulaması)	
II-Kamu kesimi politikaları	
-Merkezi hükümet harcamaları üzerine kısıtlamalar	91
-maaş ve ücretler	63
-mal ve hizmetler	54
-transferler ve sübvansiyonlar	61
-sermaye harcamaları ve net borçlanma	60
-harcamaların yönetimi	43
-Vergi sistemi	
-gelir vergileri	46
-kurumlar vergisi	34
-servet vergileri	11
-dahildeki mal ve hizmetlerden alınan vergiler	73
-ithal vergileri	57
-ihracat vergileri	24
-diğer vergiler ve gelirler	51
-vergi idaresinde reform ve iyileşmeler	55
-Finansal olmayan kamu işletmeleri	
-Genel olarak bütçe	
III-Dış borç politikaları	91
-Dış borç düzeyinin kontrolü	85
-Diğer borç yönetimi	59
IV-Döviz kuru ve dış ticaret	
-Döviz kurunda reformlar ve liberasyon	55
-Dış ticaret rejiminde reformlar ve serbestlik	
-Diğer	
V-Ücretler ve fiyatlar	88
-Kısmi veya genel ücret kısıtlamaları	38
-Ücret reform politikaları	46
-Esnek fiyat sistemi	38
-Fiyat/maliyet sapmalarının azaltılması	32
-Sektör fiyatlarının incelenmesi ve arttırılması	34
-Enerji fiyatlarının arttırılması	46
-Fiyat denetim sisteminin gözden geçirilmesi	29
VI-Diğer yapısal uyum önlemleri	74
-Bir sektörün geliştirilmesi veya yeniden yapılandırılması	67
-Top yekün yönetimin iyileştirilmesi	16
-Kaynakların kamudan özele kaydırılması	29
-Yatırım planlaması ve uygulama yöntemleri	37
-Diğerleri	
VII-Diğer	

KAYNAK: Süleyman ÖZMUCUR, İstikrar Politikaları, Avcıol Basım-Yayım, İstanbul, 1991, s.32-35 ten; IMF(1986), Fund Supported Programs, Fiscal Policy and Income Distribution, Occasional Paper No:46, Washington, D.C.

Uyum programlarına yoksulluk karşıtı politikaların dahil edilmesi uyum politikalarının temel mantığını değiştirmemiştir. Bu önlemler uyum programlarından sapmaya neden olmadığı gibi, yoksulların da meta ekonomisine katılmasına olanak vererek bu politikaları destekleyecek tarzda tasarlanmıştır. Bunlar geçiş dönemine özgü sorunlardı. Dahası, bu olumsuz etkiler doğrudan uyum programlarından değil, programların uygulandığı ülkelerin ekonomik yapılarının çarpıklığından ve programlara karşı oluşan toplumsal dirençten kaynaklanmaktaydı. Dünya Bankası'na göre direncin kaynağı, bu ülkelere uzun süredir hakim olan grupların "yerleşik çıkarlarının" uyum programları çerçevesinde tehdit ediliyor olmasıydı. Dolayısıyla, uyum politikalarının ruhuna uygun geçici ve kısa vadeli önlemlerin alınması, bu sorunları aşmak için yeterli olacaktır.⁵¹

Farklı ağırlıkta da olsa uyum programlarında yapısal uyum politikalarının unsurlarına yer verilmektedir. Özellikle 1986 yılında IMF tarafından yaptırılan bir çalışmada⁵², 1980-84 döneminde 68 ülkede uygulanan 94 yapısal uyum programı uygulamasında hangi politika önlemlerine ağırlık verildiği detaylı olarak gösterilmiştir (bkz. Tablo 2.5). Uygulanan uyum programlarında en önemli politika araçları yurt içi kredilerin ve kamu harcamalarının kısıtlanmasıdır. Kredilerin kısıtlanması programların yüzde 98'inde görülürken, kamu harcamalarının kısıtlanması programların yüzde 91'inde ortaya çıkmaktadır. Bunların da daha çok maaş ve ücretlerin kısıtlanması ile gerçekleştirildiği tablo da görülmektedir. Maaş ve ücretleri sermaye harcamaları (özellikle yatırımlardaki kısıntılar) takip etmektedir.

Dış borç politikaları programların yüzde 91'inde ortaya çıkarken ücret ve fiyat politikaları %88 civarında görülüyor. Döviz kuru ve dış ticaretin serbestleştirilmesine yönelik reformlar programların %55'inde devreye girmiştir. Vergi idaresindeki reform ve iyileştirmeler %55 oranında programlarda yer alırken, diğer yapısal uyum önlemleri programların %74'ünde uygulamaya konulmuştur. Diğer uyum önlemleri bir sektörün

⁵¹ TATAR-PEKER, a.g.m., s.41-42

⁵² IMF, Fund Support Programs, Fiscal Policy and Income Distribution, Occasional Paper No:46, Washington D.C., 1986.

geliştirilmesi,yatırım planlaması ve uygulama yöntemleri,kaynakların kamudan özele aktarılması ve topyekün yönetimin iyileştirilmesini kapsamaktadır.

E-Uyum Programlarında Koşulluluk

Dünya Bankası memurları tarafından yapısal uyum politikalarının her ülkenin özel durumlarına göre düzenlendiği özellikle vurgulanır. Özel ülkelerin farklı durumlarına rağmen,en çok uyum borçlanmasında iki temel farklı unsur vardır: İlki,mali sistem ve kamu sektörü reformu,koruma düzeylerinin azaltılması,teşvik sisteminde ihracata yönelik ön yargıları ortadan kaldırma,özel yatırımlar için teşvikler geliştirme,tarımsal çıktıyı ve geleneksel olmayan ihracatı artırma, vb gibi, spesifik yapısal amaçların ifade edilmesine çalışma. İkincisi,bu amaçları 5 ile 7 yıllık dönemde tamamlamaktır. Program düzenlenmesindeki temel vurgu uygun bir politika demetinin belirlenmesi ve karşılıklı olarak takviye edilen politikaları tamamlayarak a) uygulanabilir bir ödemeler dengesi pozisyonu ve b)daha yüksek büyüme oranlarını gerçekleştirmektir.⁵³

IMF de 1980'li yıllardan itibaren üyelerine uyum politikaları uygulamalarını şart koşmuştur. Bir yandan Dünya Bankası diğer yandan IMF borç verdikleri ülkelere ekonomik istikrar için uyum politikalarının temel şart olduğunu dayanışmalı olarak öne sürmüşlerdir. Stand –by anlaşması için gelen ülkelere dahi yapısal reformlar tavsiye eden IMF Mart 1986'da Yapısal Uyum Kolaylığı,1987 yılı Aralık ayında Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Kolaylığı'nı oluşturmuştur. Her iki kolaylığın da amacı, en düşük gelirli GOÜ'e, ödemeler dengesi sorunlarını gidermek için düşük faizli kredi vermektir. Ülkeler bu kolaylıklardan yararlanabilmek için IMF ve Dünya Bankası ile işbirliğiyle hazırladıkları orta vadeli yapısal uyum programlarını IMF'e kabul ettirmelidirler. Ayrıca ülkeler programın uygulanması konusunda IMF ile bir anlaşma imzalayarak IMF'in performans kriterlerine uymalıdır. Performans kriterlerine uyulursa ancak o zaman her yıla düşen kredi kullanılabilir. Kredinin miktarı Yapısal Uyum Borçlanması (SAF)'nda üye ülkenin kotasının ancak yüzde 63.5'i,iken bu oran Güçlendirilmiş Yapısal Uyum Borçlanması

⁵³ Rıfat ESEN,A.g.m,s.9

(ESAF)'nda ülkenin ödemeler dengesi açığına ve bu açığı kapatması için uygulayacağı programa bağlı olarak kotasının yüzde 350'sine kadar çıkabilmektedir.⁵⁴

Dünya Bankası'nın ülkeleri yapısal uyum borçlanması nedeniyle koşulluluğa tabi tutması iki temel nedene dayanır. İlki ve önde olanı, borçlanmanın bu kolaylığın kurulmasının temel amaçlarına göre kullanılmasını sağlamaktır. İkincisi, yapısal uyum birçok ülkede yeni bir olgudur. Bu nedenle, ilkel mal üreten bir ülke tarafından böyle bir programın düzenlenmesi, ülkenin teknik bilgi ve tecrübe eksikliği nedeniyle sıkıntı doğurur. Bir kalkınma kuruluşu olarak Dünya Bankası, diğer yandan da daha fazla teknik bilgi ve tecrübeye sahiptir. Bu şartlar altında, Dünya Bankası'nın kullandığı politika tavsiyeleri politika amaçlarını tamamlamaya yardım edecektir.⁵⁵

Dünya Bankası uyum kredileri için daha çok harcama kaydırıcı politikalar öne sürerken, IMF'in koşulluluğu daha çok harcama kısıcı politikalara bağlanmaktadır. Koşulların yerine getirilme durumu incelendiğinde ülkelerin koşulları yerine getirmede kredi koşullarına tam riayet edemediği görülmektedir. Bununla birlikte yine de koşulların ağırlıklı olarak yerine getirildiği görülmektedir(bkz Tablo 2.6).

Uyum dönemi süresince, tüm koşullar %60 civarında yerine getirilmiştir. Bu ticaret politikası; maliye politikası, sanayi politikası ve tarım politikalarında %57 ve daha altında olurken, KİT reformunda koşulların ancak yüzde 61.3'ü yerine getirilmiştir. Döviz kuru, enerji politikası ve kamu harcamalarında koşulların %68 ve daha yukarısı yerine getirilmiştir. Tüm koşulların %60'ı yerine getirilirken bu oran uyum borçlanmalarında %68.3, sektör uyum borçlanmalarında ise %50.9 olmuştur. Yüksek borçlu ülkeler koşulları daha çok yürürlüğe koyarken Sahara Altı Afrika ve diğer ülkelerde daha az koşullar yerine getirilmiştir.

⁵⁴ Bkz; **Financial Organization and Operations of the IMF...**;

IMF Concessional Financing Through ESAF...;

IMF, "IMF's Executive Board Completes Internal Review of ESAF", New rief No.97/14 July 28, 1997

⁵⁵ ESEN, **a.g.m.**, s.11

Tablo 2.6: KOŞULLUĞUN YERİNE GETİRİLMESİ

POLİTİKA	UYUM DÖNEMİ		MEVCUT DURUM	
	Gerçekleşme	Ek ilerleme	Gerçekleşme	Ek ilerleme
Döviz kuru	70	90	62,5	87,5
Ticaret politikası	54,9	84,2	63,4	89,3
Maliye politikası	53,2	78,3	69,8	95,3
Bütçe ve kamu harcaması	68	78	71,7	84,8
KİT reformu	61,3	86,7	70	90
Finansal sektör reformu	71,4	85,7	73,5	89,8
Sanayi politikası	53,3	93,3	42,9	85,7
Enerji politikası	79,2	83,3	83,3	88,9
Tarım politikası	57,1	81,6	58,1	83,7
Ortalama gerçekleşme				
Tüm koşullar	60,3	83,7	67,5	89
Yapısal Uyum Borçlanmaları	68,3	84,1	73,5	92,4
Sektörel Uyum Borçlanmaları	50,9	83,2	60	84,9
Sahara Altı Afrika	52,4	84,6	62,2	86,7
Yüksek borçlu ülkeler	66,9	88,6	73,2	91,4
Diğer ülkeler	52,8	79,7	56	84

Fon ve Banka'nın öne sürdüğü koşullara ek olarak bir de Fon'un ortaya koyduğu performans kriterleri vardır. Buna göre programların uygulanması değerlendirilir. Bu kriterler daha çok parasal,mali ve dış borç idaresi konusunda yoğunlaşır. Ayrıntılı olarak belirlenen bu kriterler çok sayıdadır. Örneğin IMF,1980-84 arasında 67 ülke ile yaptığı anlaşmalarda toplam 83 konuda performans kriteri belirlemiştir. Bu şekilde yapılan anlaşmalar ile öngörülen performans kriterleri arasındaki ilişkiler konusunda IMF'ce öngörülen prensipler şu şekilde sıralanabilir ⁵⁶:

-Fon'un üye ülkeye sağlayacağı finansman da bu ülkenin uygulayacağı istikrar programının başlama tarihi ile anlaşmanın İcra Direktörleri Kurulu'nda görüşme tarihi arasındaki sürenin mümkün olduğu kadar kısaltılmasına çalışılacaktır.

-Performans kriterlerine ilişkin dataların ait olduğu tarihten en geç 2 ay içinde elde edilmesi için çaba sarfedilecektir. Bu konuda zorlukları olan ülkelere teknik yardım yapılması da bir çözüm olarak ortaya atılmıştır.

-İstikrar programının Fon idaresince kabulü ile programın Kurulda görüşme tarihi arasında 3 aydan fazla bir zaman geçmemesine dikkat edilecektir.

-Bir yıllık bir anlaşma süresi içinde çekiş sayısı 4'den az olmayacak,bu sayı bazı durumlarda 5'e çıkarılabilecektir. Çekişler mümkün olduğu kadar anlaşma süresine eşit bir şekilde yayılmaya çalışılacaktır. Birinci ve ikinci çekiş arasındaki süre iki aydan daha az,son çekiş tarihi ile anlaşmanın sona eriş tarihi arasındaki süre ise 2 aydan daha fazla olmayacaktır.

-Performans kriterlerinin test tarihlerinin anlaşma süresi içine eşit şekilde dağıtılması prensip olarak benimsenmiştir. Normal olarak,ilk test tarihi anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden önce olmayacak,son test tarihi de anlaşmanın sona eriş tarihinden önceki 3 aydan daha uzun bir süre içinde tespit edilmeyecektir.

-Performans kriterlerinin,başlangıçta ,12 aylık bir dönemi içine alacak şekilde belirlenmesine çalışılacaktır. Ancak,bu konudaki zorluklar göz önüne alınarak,kriterlerin

⁵⁶ Gazi ERÇEL, "IMF,O Eski IMF Değil",Görüş,(Haziran 1994),s.64-65.

normal olarak asgari altı aylık bir süre için belirlenmesine çaba sarf edilecektir. Bu minimum süreye uyulmadığı takdirde, staff nedenlerini detaylı şekilde açıklayacaktır.

-Genel bir kural olarak,12 aylık anlaşmalarla endikatif program hedefleri (ki performans kriteri değildir) anlaşmanın son ayını da içine alacak biçimde başlangıçta belirlenecektir.

-Bir yıldan daha uzun süreli yapılan anlaşmalarda müteakip yıl program üzerinde ilgili ülke ve Fon'un anlaşmaya varması şeklindeki kural,her yılın son performans kriteri içinde yer alacaktır.

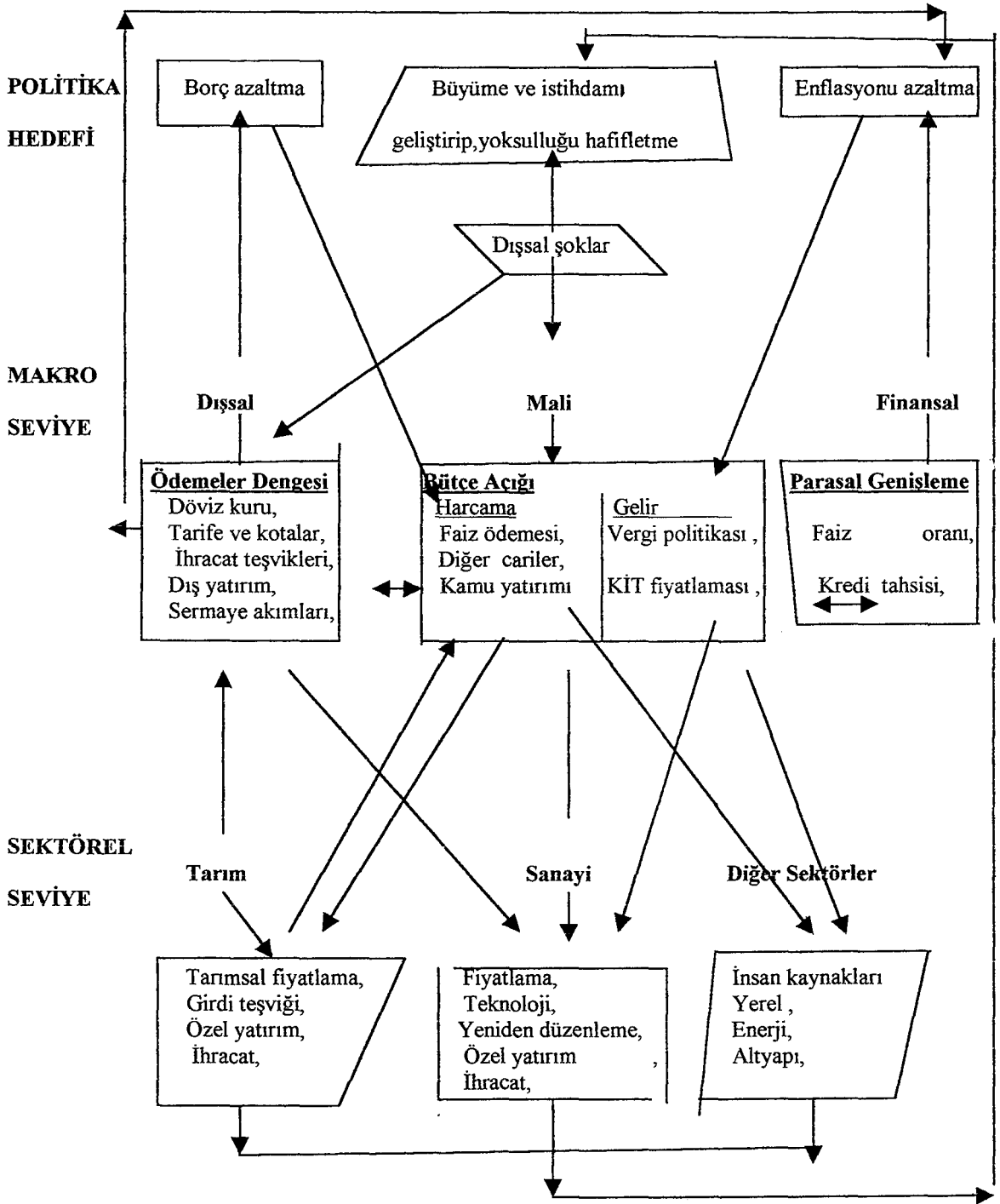
-İki yıl veya daha uzun süreli EFF ve stand-by anlaşmalarında,normal olarak performans kriterleri her yıl için tespit edilecektir. Her program yılı sonunda öngörülen çekilişin (bir önceki yılın son çekişi veya o yılın ilk çekişi) yapılabilmesi için Fon ile gelecek yıl programı üzerinde anlaşmaya varılması ve önceki yılın son performans kriterlerine uyulması veya uyulmamışsa İcra Direktörleri Kurulundan waiver kararı alınmış olması gereklidir.

F-Uyum Politikalarının Etki Mekanizması ve Değerlendirmesi

Uyum programlarında yer alan politika hedefleri ve önlemleri kompleks ve çözümü zor bir mekanizma oluşturmaktadır(Şekil 2.2). Politika hedefleri doğrultusunda önerilen makro ve sektörel önlemler birbiriyle çelişebilmektedir. Örneğin,döviz kurunun devaüle edilmesi dışsal hesapları düzeltecektir fakat,ülke net dış döviz alımcısı ise bütçe açığını arttıracaktır. Aynı şekilde tarife oranlarının düşürülmesi ekonomik etkinliği erttirirken kamu gelirlerini yada istihdamı azaltabilir. Enflasyonu azaltmak için daraltıcı bir maliye politikasının uygulanması ekonomik büyümeyi sınırlandırabileceği gibi,çeşitli sektörlerle ve istihdam artışı ,yoksulluğun azaltılması gibi hedeflere de darbe vurabilecektir.

Uyum politikalarıyla birlikte dışsal büyüme teorileri de gözden düşmüştür. Bu nedenle uyum programlarında hedef değişken büyüme değildir. Uyum ile hedeflenen kısa vadede düşük oranlı bir büyüme ,orta ve uzun vadede ise piyasa ekonomisi temelinde ekonomik etkinliğin arttırılarak istikrarlı ve daha hızlı bir büyüme oranının

Şekil 2.2: UYUM POLİTİKALARININ ETKİ MEKANİZMASI

KAYNAK :The World Bank, *Adjustment Lending*, (ed. Vinod THOMAS and Ajay CHIBBER), The World Bank, Washington D.C., 1989, s.6.

gerçekleştirilmesidir. Bu temelde 1980'li yıllarda içsel büyüme teorilerinin ön plana çıkması da ilgi çekici bir olgudur.

Uyum politikaları bütün ayrıntılarıyla değerlendirildiğinde genelde dışsal uyumun hızlı,içsel uyumun çoğunlukla desteksiz,kurumsal reformların ise yavaş olduğu görülmektedir. Uygulanan politikalar bir hayli önemli olmakla birlikte politikalar arasındaki sınırlamalar dolayısıyla düzenlemelerde bazı çelişmeler olmaktadır. Özel politikalara yönelik reformlar değerlendirildiğinde,ticaret,tarım ve sanayi politikalarında,önemli gelişmelerin yaşandığı,maliye politikasında önemli sınırlamalar nedeniyle sınırlı bir başarı elde edildiği, finansal sektör politikalarında ise önemli bir başlangıç yapıldığı görülür.⁵⁷Dünya Bankası değerlendirmeyi uyum borçlanmasının etkisini değerlendiren 9 göstergeye dayandırmaktadır. Bunlar;GSYİH'daki artış,ihracat artışı,reel döviz kuru,enflasyon,yatırımın GSYİH'ya oranı,cari dengenin GSYİH'ya oranı,bütçe dengesinin GSYİH'ya oranı,dış borcun ihracata oranı ve borç servisinin ihracata oranı'dır.Uyum kredisi verilen ve uyuma bağlı olmayan kredi verilen ülkelerde bu göstergelerdeki değişim karşılaştırıldığında;sonuç,1985 öncesi uyum kredisi alan 30 ülke ortalaması incelenen uyum kredisi almayan ülkelere göre çok gösterişli olmadan daha iyi olduğuydu. Bu ılımlı düzelmeye nispeten daha az elverişli çevreye rağmen olmuştu. Üstelik,12 yoğun uyumcu (3 ya da daha fazla uyum kredisi alan) ülkenin performansı,yoğun uyumcu ülkelerin daha fazla dışsal şokla karşı karşıya kalmalarına rağmen uyumcu ülkelerin tamamından bile çok daha iyidir(bkz.Tablo 2.7).⁵⁸

Uyumcu ülkelerde uyumla birlikte kamu açıkları önce hızlı bir şekilde azalmış,daha sonra ise yapısal sorunlarını halledemedikleri için tekrar yükselmiştir(bkz Grafik 2.5). Bu ülkelerin daha sonra tekrar uyum kredisi istemelerine neden olmuştur. Bu nedenle yapısal uyumu gerçekleştiremeyen ülkeler son yıllarda daha hızlı bir uyum sürecine girmektedirler. Uyum sorunlarını nispeten halleden ülkeler de-özellikle Uzak Asya -ise reformların hızı yavaşlamıştır (bkz.Grafik 2.6).

⁵⁷ The World Bank,Adjustment Lending -How It Has Worked,How It Can Be Improved, (ed.Vinod THOMAS, Ajay CHIBBER),The World Bank,Washington .DC.,1989,s.16-17

⁵⁸ Aynı,s.10.

Tablo 2.7 :DIŞSAL ŞOKLAR VE UYUM ALTINDA PERFORMANS

ÜLKE GRUPLARI	Düşük Gelirli Ül.		Orta Gelirli Ül		Tüm Ülkeler	
	U.Ö.	N.Ö.	U.Ö.	N.Ö.	U.Ö.	N.Ö.
30 Uyumcu Ülke						
Dışsal Şoklar(GSYİH' %'si)*	4.6	3.8	5.2	1.4	5.0	2.4
Düzelen Performans Ölçüleri (%) **	53	47	55	45	54	46
12Yoğun Uyumcu Ülke***						
Dışsal Şoklar(GSYİH'nin %'si)*	10.3	3.8	7.0	1.4	8.4	2.4
Düzelen Performans Ölçüleri (%) **	62	38	63	37	63	37

*:1981-86 döneminde ticaret koşulları ve faiz oranı şoklarının toplamı

** :Uyum ödemesi ve uyumsuz ödemeler sütunlarına 100 ekle

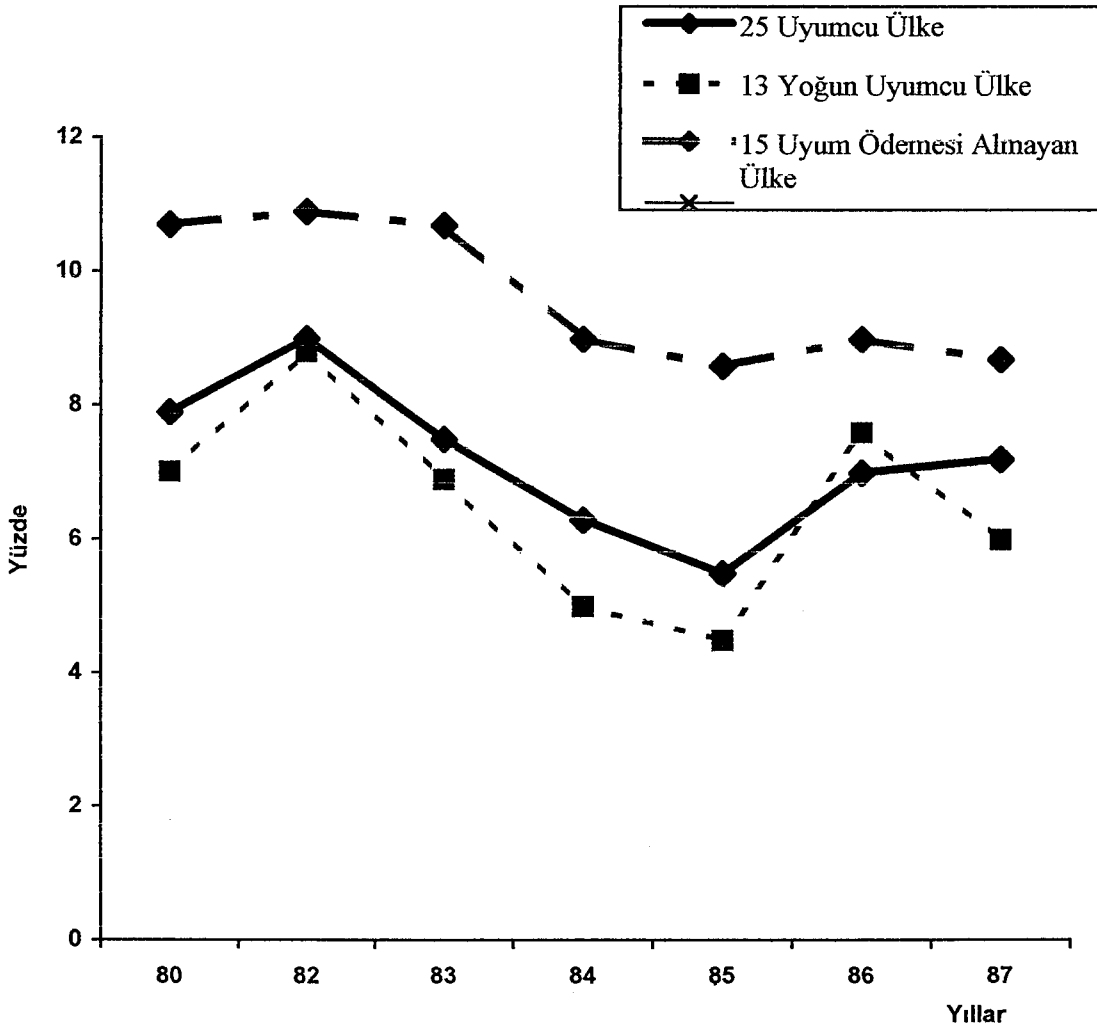
***: Üç ya da daha çok uyum borçlanması alanlar Yoğun uyumcu ülkeler olarak kabul edilir.

NOT: U.Ö. :Uyum Ödemesi

N.Ö. :Uyumsuz Ödeme

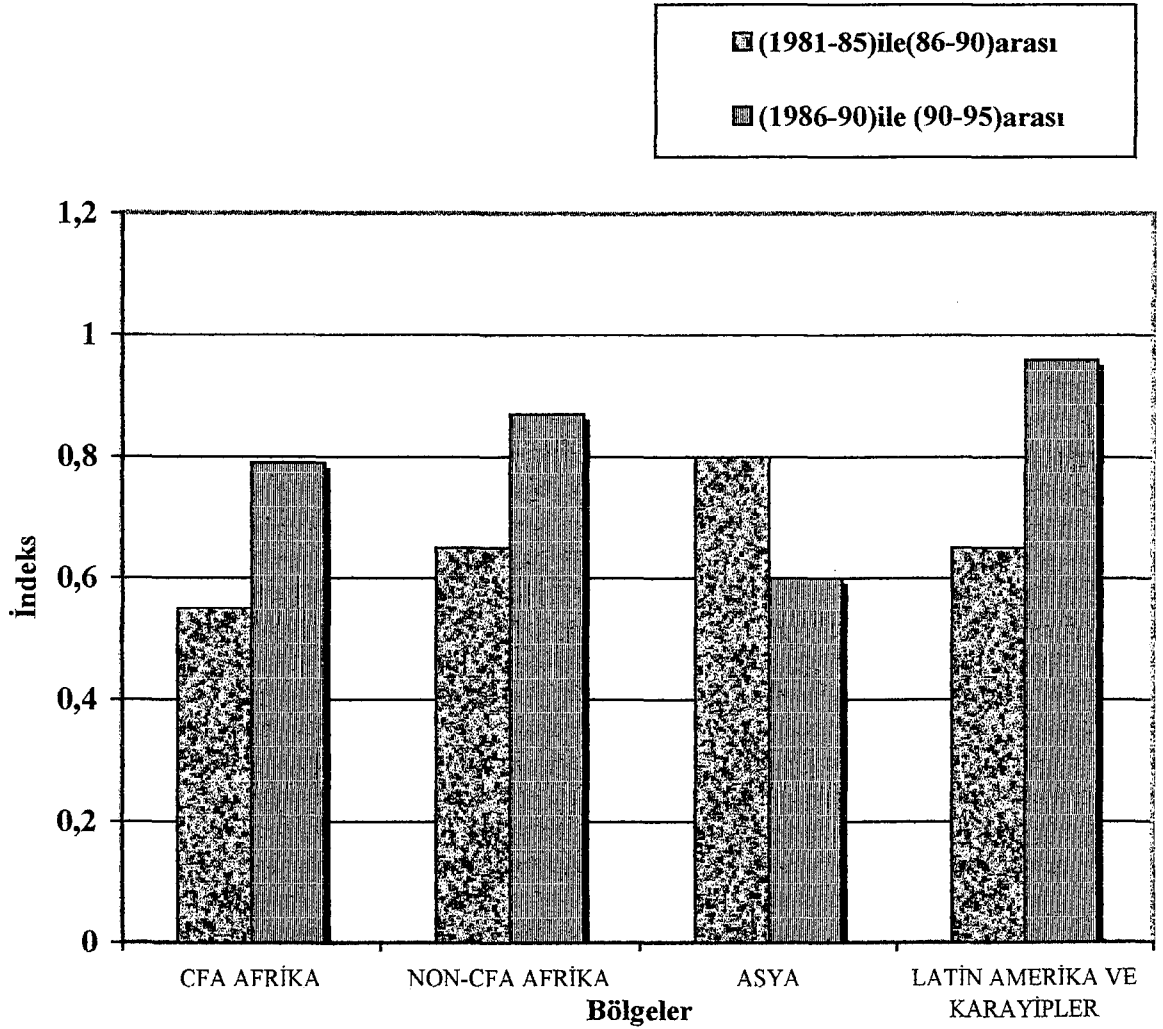
KAYNAK :The World Bank,Adjustment Lending,(ed. Vinod THOMAS and Ajay CHIBBER),The World Bank,Washington D.C.,1989,s.11.

**Grafik 2.5 : UYUM KREDİSİ ALAN VE UYUM KREDİSİ
ALMAYAN ÜLKELERDE KAMU AÇIKLARI
(GSYİH'NİN %): 1980-87**

KAYNAK: The World Bank, **Adjustment Lending**, (ed. Vinod THOMAS and Ajay CHIBBER), The World Bank, Washington D.C., 1989, s.20.

Grafik 2.6: IMF UYUM KREDİSİ ALAN ÜLKELERDE YAPISAL REFORMUN HIZI

Not: Reform İndeksi, fiyat kontrolleri ve pazarlama, döviz sistemi, ticaret sistemi, finansal sektör ve KİT sektörünü kapsayacak şekilde hesaplanmıştır.

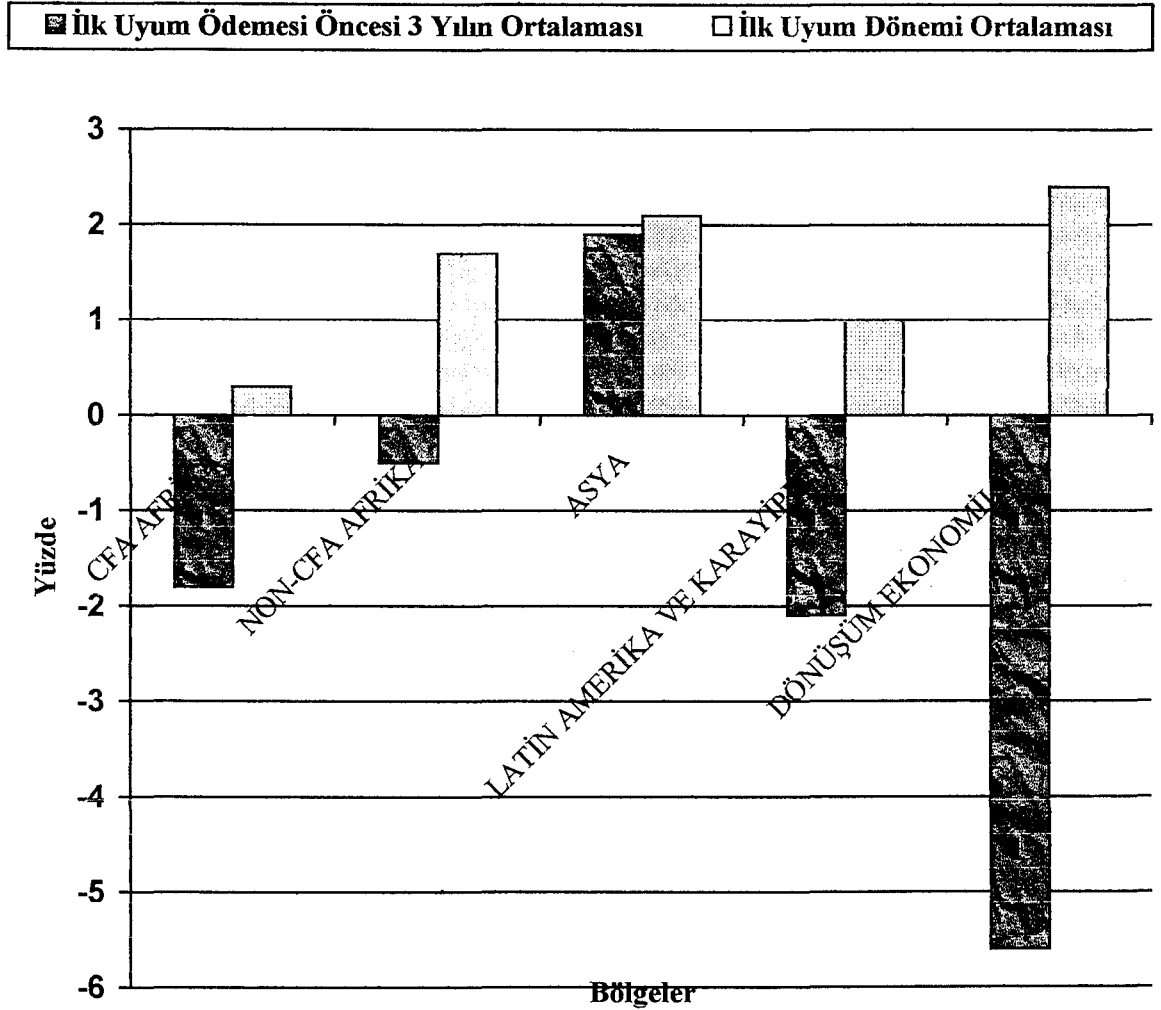
KAYNAK: The World Bank, **World Economy in Transition :Experience Under the IMF's Enhanced Structural Adjustment Facility**, IMF Policy and Review Department, The World Bank Home Page , <http://www.worldbank.org/fandd/english/0997/articles/0150997.htm>

Tecrübeler göstermiştir ki;uyum-on yıl önceki beklentilerin aksine –daha derinlemesine,daha kompleks ve daha uzun vadeli bir süreçtir.⁵⁹ Tüm bunlara rağmen uyum politikalarının ülkelerin ekonomilerinde belirli bir düzelme meydana getirdiği de göz ardı edilemez. Grafik 2.7’ de görüldüğü gibi ilk uyum önerili programlar öncesi ve program süresince reel kişi başına GSYİH artışı hemen her bölgede önemli boyutlarda olmuştur. Yalnız Uzakdoğu ülkelerinin 1980’ler öncesinde zaten uyumu büyük oranda gerçekleştirmiş olmaları dolayısıyla Asya bölgesindeki artış oranı düşük kalmıştır.

1978-1989 yılları arasında Dünya Bankası uyum kredisi alan farklı bölgelerden dokuz ülkenin verileri incelendiğinde ,ülkeler arasında farklılıklar olmakla birlikte uyumla birlikte cari denge, mali denge ve reel GSYİH artışında belirgin düzelmeler yaşandığı görülür (bkz Tablo 2.8). Tablodan da görüleceği üzere uyum öncesinde ülkeler genelde yüksek mali ve cari açıklar yardımıyla büyümelerini sürdürebilirken uyum sonrasında daha hızlı bir büyümeyi daha düşük mali ve cari açıklarla gerçekleştirebilmişlerdir.

⁵⁹ The World Bank Group, **The World Bank Group-Learning from the Past, Embracing the Future**, Washington D.C.,1994,,s.19.

Grafik 2.7 : İLK UYUM ÖNERİLİ PROGRAMLAR ÖNCESİ VE PROGRAM SÜRESİNCE REEL KİŞİ BAŞINA GSYİH BÜYÜMESİ

KAYNAK: The World Bank, *World Economy in Transition: Experience Under the IMF's Enhanced Structural Adjustment Facility*, IMF Policy Development and Review Department, The World Bank Home Page , <http://www.worldbank.org/fandd/english/0997/articles/0150997.htm>

Tablo 2.8 :DÜNYA BANKASI TİCARİ UYUM KREDİSİ ALAN ÜLKELERDE TİCARİ REFORMUN ETKİSİ (1978-89)

Dönem	Kolombiya	Fildişi Sahili	Çin	Endonezya	Jamaika	Meksika	Fas	Pakistan	Türkiye	Ortalama
Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)										
Önce(1978-82)	4,2	4,4	-0,2	5,8	-3,1	6,8	4,6	7,3	2,1	3,6
Esnasınca(1983-85)	2,8	1,2	3	3,9	3	0,7	3,5	6,4	4,9	3,3
Sonra(1986-89)	4,6	-1,7	5,4	7,7	3,2	0,5	4,9	6,3	5,1	4
Mali Denge(GSYİH'nın Yüzdesi)										
Önce(1978-82)	-3,6	-13,9	-9,4	2,3	-13,5	10,4	-11,4	-6,9	-7	-8,7
Esnasınca(1983-85)	-5,8	-3,8	2,2	-2	-14,4	8,9	-9,8	-6,9	6,1	-6,7
Sonra(1986-89)	-1,3	-6,4	0,3	-3,2	-10,1	12,6	-4	-7,8	-6,3	-5,7
Cari Denge (GSYİH'nın Yüzdesi)										
Önce(1978-82)	-5,9	-9,6	-2,1	-0,6	-8	-4,1	-10,4	-4,5	-3,1	-5,4
Esnasınca(1983-85)	-7,8	-4,9	-2,7	-4,1	-13,3	2,2	-6,9	-3,5	-2,8	-4,9
Sonra(1986-89)	0,3	-2,9	-2,9	-3,4	-1,4	-0,6	0,4	-3,5	-0,6	-1,6

KAYNAK:The World Bank, *Global Economic Prospects and the Developing Countries 1996*,The World Bank, Washington D.C.,1996,s.36.

2-IMF VE DÜNYA BANKASININ KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Küreselleşme ve uyum politikaları arasında bir ilişki olduğu –uyum politikalarının içerikleri de göz önüne alındığında –kolaylıkla söylenebilir. Önemli olan bu ilişkinin yönüdür. Şunu söyleyebiliriz ki uyum ve küreselleşme süreçleri karşılıklı bağımlı ve birbirini etkileyen bir süreçtir. Küreselleşme sürecinin ,dünyadaki ekonomik krize tepki olarak uyum politikalarını dayatmasına karşılık; yapısal uyum politikaları da küreselleşmeye yönelik eğilimleri arttırmış ve güçlendirmiştir.⁶⁰Bu “küreselleşme/yapısal uyum sarmalı”nda WTO,IMF ve Dünya Bankası da katalizör görevi yapmaktadırlar.

A-IMF ve Dünya Bankası'nın Yardımlarının Boyutu

Tablo 2.9’da IMF’in kuruluşundan bu yana imzalamış olduğu anlaşma sayıları ve verdiği kredilerin toplamı gösterilmiştir. 1970’li yıllara kadar IMF’in imzaladığı yardım anlaşmalarının sayısı hızla artarken 1970’lerden itibaren hızla azalmaya başlamıştır. 1980’li yıllarda ise tekrar artmaya başlamıştır. İmzalanan anlaşmaların büyük çoğunluğunu stand –by oluştururken son yıllarda yapısal uyuma yönelik SAF ve ESAF anlaşmaları da hızla artmıştır. Bununla birlikte IMF üyelerine 1980’li yıllardan itibaren stand –by anlaşmalarında dahi yapısal uyum politikalarını uygulamalarını şart koştuğu için 1980’li yıllardan itibaren verilen kredilerin büyük çoğunluğu uyum politikalarının uygulanmasına bağlanmıştır. Bu nedenle 1980 sonrası uyuma yönelik kredilerin hızla arttığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Grafik 2.8’de ise ,Dünya Bankası’nın kuruluşundan itibaren verdiği kredilerin miktarı gösterilmiştir. Görüleceği üzere 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren Banka’nın verdiği krediler hızla artmıştır. Bu yıllardan itibaren verilen krediler içinde yapısal uyuma yönelik program kredilerinin oranı gittikçe artmıştır.

1980’li yıllarda toplam 31 ülke 5 ve daha çok yılı kapsayan uyum politikaları uygulamıştır. Bunun 23’ü IMF ,8’i ise Banka kaynaklıdır. Yine aynı dönemde 68 ülke 2-4 yıllık uyum programları uygulamışlardır. Bunun da 32’si IMF, 36’sı Dünya Bankası

⁶⁰ Dharam GHAI, a.g.m., s.52.

**Tablo 2.9: 1953-97 MALİ YIL SONLARINDA ONAYLANMIŞ IMF
ANLAŞMALARI**

<i>Anlaşma Sayısı</i>						<i>Anlaşmalarla Ödenen Tutarlar (milyon SDR)</i>				
<i>Yıl</i>	<i>Stand-by</i>	<i>EFF</i>	<i>SAF</i>	<i>ESAF</i>	<i>Toplam</i>	<i>Stand-by</i>	<i>EFF</i>	<i>SAF</i>	<i>ESAF</i>	<i>Toplam</i>
1953	2				2	55				55
1954	2				2	63				63
1955	2				2	40				40
1956	2				2	48				48
1957	9				9	1162				1162
1958	11				11	1044				1044
1959	15				15	1057				1057
1960	14				14	364				364
1961	15				15	460				460
1962	24				24	1633				1633
1963	19				19	1531				1531
1964	19				19	2160				2160
1965	24				24	2159				2159
1966	24				24	575				575
1967	25				25	591				591
1968	32				32	2352				2352
1969	26				26	541				541

**Tablo 2.9: 1953-97 MALİ YIL SONLARINDA ONAYLANMIŞ IMF
ANLAŞMALARI**

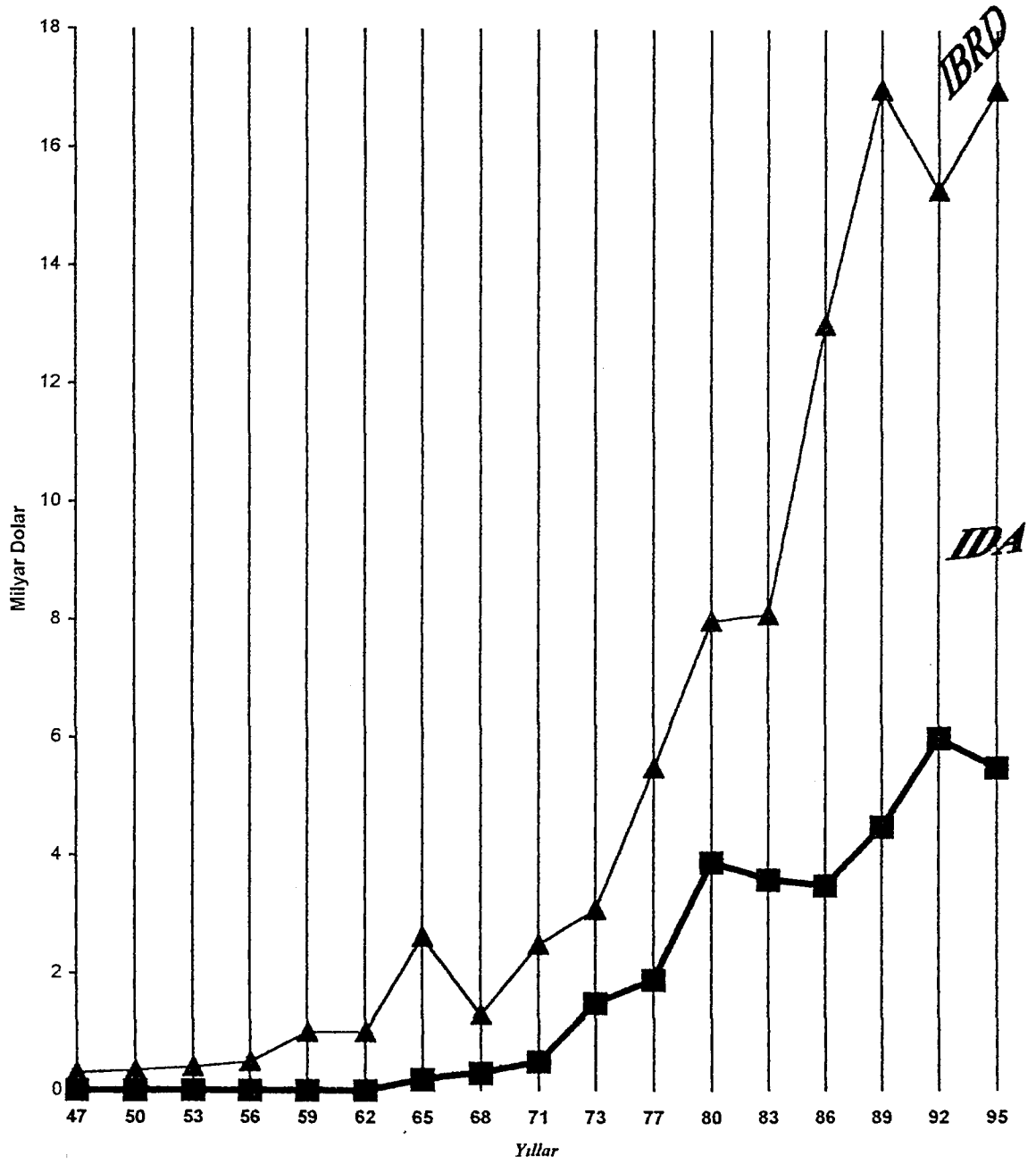
<i>Anlaşma Sayısı</i>					<i>Anlaşmalarla Ödenen Tutarlar (milyon SDR)</i>					
<i>Yıl</i>	<i>Stand-by</i>	<i>EFF</i>	<i>SAF</i>	<i>ESAF</i>	<i>Toplam</i>	<i>Stand-by</i>	<i>EFF</i>	<i>SAF</i>	<i>ESAF</i>	<i>Toplam</i>
1970	23				23	2381				2381
1971	18				18	502				502
1972	13				13	314				314
1973	13				13	322				322
1974	15				15	1394				1394
1975	14				14	390				390
1976	18	2			20	1188	284			1472
1977	19	1			20	4680	518			5198
1978	18				18	1285				1285
1979	14	4			18	508	1093			1600
1980	24	4			28	2479	797			3277
1981	21	11			32	5198	5221			10419
1982	19	5			24	3106	7908			11014
1983	27	4			31	5450	8671			14121
1984	25	2			27	4287	95			4382
1985	24				24	3218				3218
1986	18	1			19	2123	825			2948

Tablo 2.9: 1953-97 MALİ YIL SONLARINDA ONAYLANMIŞ IMF ANLAŞMALARI

<i>Anlaşma Sayısı</i>						<i>Anlaşmalarla Ödenen Tutarlar (milyon SDR)</i>				
<i>Yıl</i>	<i>Stand-by</i>	<i>EFF</i>	<i>SAF</i>	<i>ESAF</i>	<i>Toplam</i>	<i>Stand-by</i>	<i>EFF</i>	<i>SAF</i>	<i>ESAF</i>	<i>Toplam</i>
1987	22		10		32	4118		358		4476
1988	14	1	15		30	1702	245	670		2617
1989	12	1	4	7	24	2956	207	427	955	4545
1990	16	3	3	4	26	3249	7627	37	415	11328
1991	13	2	2	3	20	2786	2338	15	454	5593
1992	21	2	1	5	29	5587	2493	2	743	8826
1993	11	3	1	8	23	1971	1242	49	527	3789
1994	18	2	1	7	28	1381	779	27	1170	3357
1995	17	3		11	31	13055	2335		1197	16587
1996	19	4	1	8	32	9645	8381	182	1476	19684
1997	11	5		12	28	3183	1193		911	5287

KAYNAK: IMF, Annual Report 1997, IMF, Washington D.C., 1997, s.162-163.

**GRAFİK 2.8 : DÜNYA BANKASI ÖDEMELERİ
1947-1995(IBRD+IDA)**

KAYNAK: The World Bank Group, *The World Bank: A Development Institution*, World Bank Bre

kaynaklıdır. Toplam olarak bu yıllarda ,55'i IMF ;44'ü Banka kaynaklı olmak üzere 99 ülke yapısal uyum politikası uygulamışlardır.⁶¹

B-Uyum Politikalarının Küreselleşme Sürecine Etkisi

Yapısal uyum kredisi alan ülkelerin hemen tamamını G O Ü oluşturmaktadır. Yine 1980'li yıllarda 93 GOÜ'yi kapsayan bir çalışmada 23 ülke hızlı,23 ülke vasat,24 ülke ılımlı ,23 ülke ise yavaş küreselleşmiştir(bkz. Grafik 2.9). Çalışmada incelenen ülkelerden 51 tanesinin (yaklaşık % 53)Afrika ülkesi olması ve bu ülkelerin özgün konumu nedeniyle uyum ve küreselleşme sürecinin tam işlememesi nedeniyle bu ilkelere küreselleşme hızı düşük kalmıştır. Bu ise toplam olarak hızlı ve vasat küreselleşen ülkelerin oranının düşük görünmesine neden olmuştur.

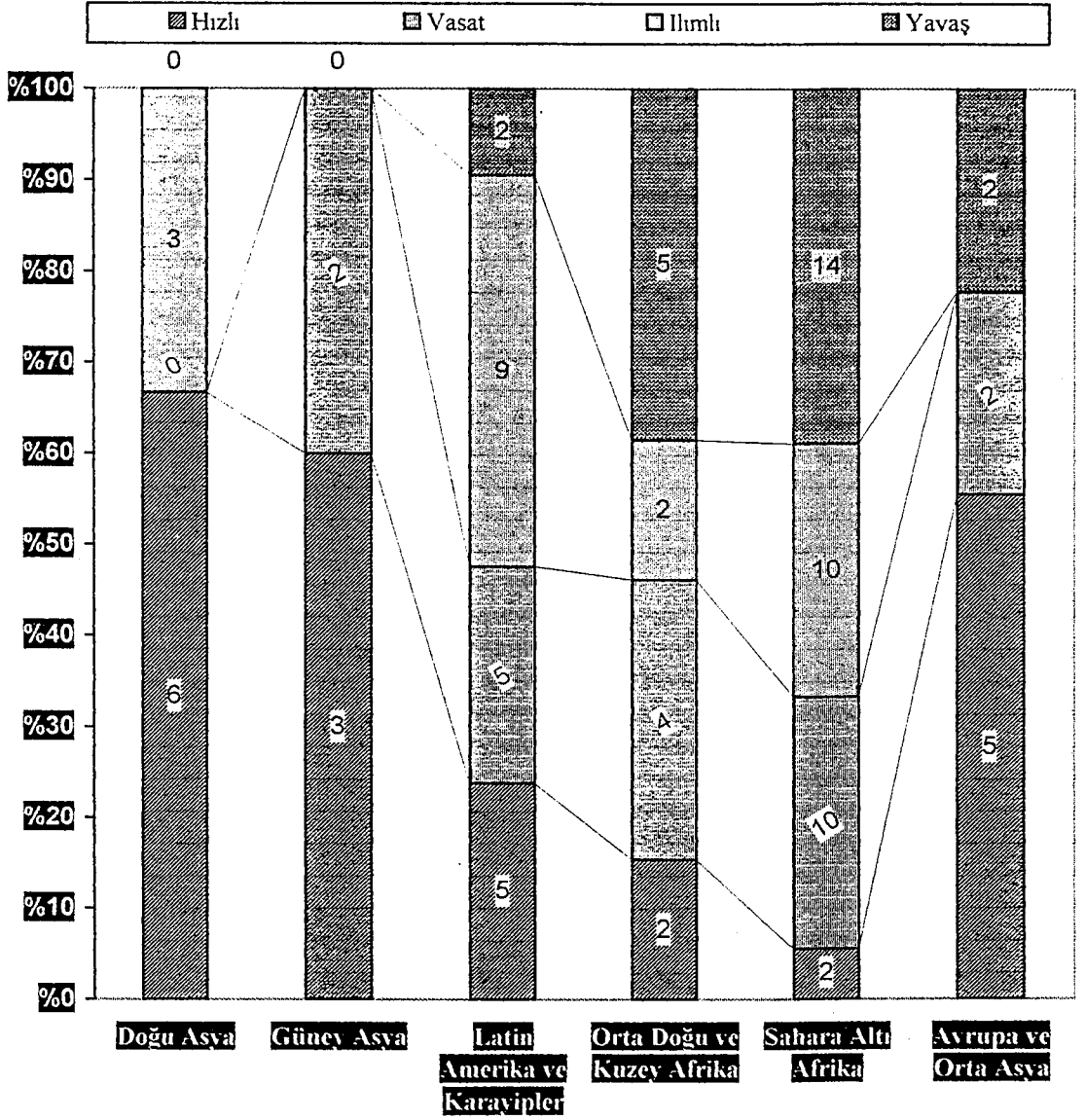
Grafikte de görüldüğü gibi yine aynı yıllarda uyum programı uygulamış bulunan Doğu ve Güney Asya ülkelerinin yaklaşık % 70'i hızlı ,geri kalanı ise vasat ve ılımlı küreselleşmiştir. Aynı şekilde Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde de yüksek küreselleşme hızlarına ulaşılmıştır. Latin Amerika ve Karayipler'de toplam 21 ülkeden 10 tanesi hızlı ve vasat, 9 tanesi ılımlı, 2tanesi ise yavaş küreselleşme hızına ulaşmıştır. Buradan şu sonuca ulaşabiliriz: 1980'lerde uyum politikaları uygulayan GOÜ' in büyük çoğunluğunda hızlı bir küreselleşme süreci yaşanmıştır. Uyum politikalarının içeriği dikkate alındığında bu doğrusal korelasyonun nedeni daha iyi anlaşılacaktır.

Dünya ekonomisinin artan küreselleşmesi ve süregelen teknolojik ilerleme, üretim yeri ve modelleri,ülke içi ve ülkelerarası kaynak dağılımı üzerinde uzun dönemli etkiler yaratacaktır. Söz konusu değişimin ulusal ve uluslararası güç dağılımı ve dolayısıyla sosyal yapılar ve politik süreçler üzerinde etkili olması beklenmelidir.⁶² Nitekim bu etkileri günümüzde de kendisini hissettirmeye başlamıştır. Ekonomi teorisindeki,sosyal,kültürel ve politik düşünce ve pratiğindeki ve uluslararası ilişkilerdeki birçok oluşum bu değişimi hissettirmektedir. Hızlı küreselleşme hızına ulaşan Asya ülkelerinin uluslararası arenadaki

⁶¹ STEWART,a.g.m.,s.170.

⁶² Dharam GHAI,a.g.m,s.55.

GRAFİK 2.9 :1980'LERDEN 1990'LARA GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KÜRESELLEŞME HIZI

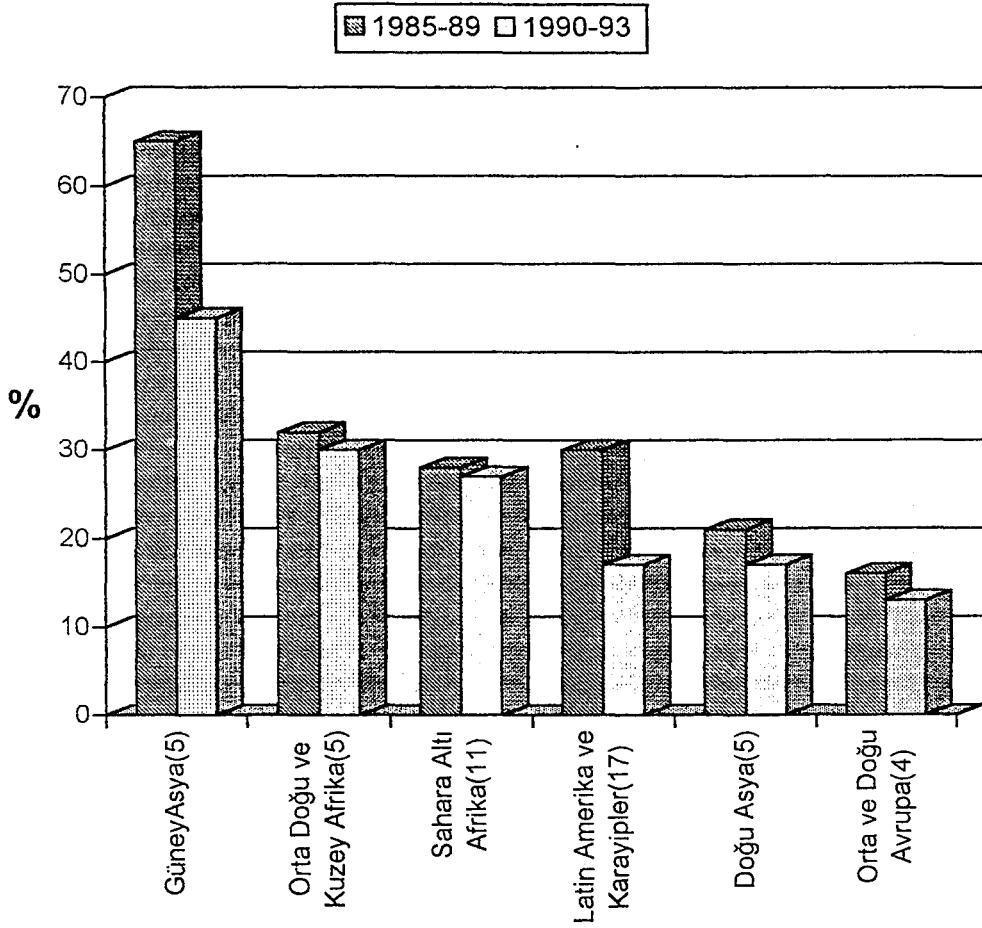
KAYNAK: The World Bank, Global Economic Prospects and the Developing Countries 1996, The World Bank, Washington D.C., 1996, s.25.

ağırlığı artmışken bu ülkelerde baş gösteren ve halen devam eden –temelinde küreselleşmenin yattığı- ekonomik ve politik kriz bu ülkeleri tekrar IMF, Dünya Bankası ve yapısal uyum politikalarına döndürmüştür. Böylece bu **ülkelerde Küreselleşme-Yapısal Uyum Sarmalı** iyice açığa çıkmıştır.

Grafik 2.10'dan da görüldüğü üzere dünya genelinde ticaretin küreselleşmesi 1975-84 yıllarında 1960-74 dönemine göre daha düşük kalmış iken 1985-94 yılları arasında büyük bir ivme kazanmıştır. Erken küreselleşen Asya ülkelerinde **reel ticaret /GSYİH**'daki yüzdelik değişiklikler özellikle 1975-84 döneminde artmış,daha sonra da bu artış devam etmiştir. 1980'li yıllar boyunca yapısal uyuma maruz kalan düşük ve orta gelirli ülkeler;Avrupa ve Orta Asya ülkeleri,Latin Amerika ve Karayip ülkeleri ve Afrika ülkelerinde ise ticaretin küreselleşmesi 1975-84 döneminde daha önceki döneme göre düşük olmuş 1985'li yıllardan itibaren ise hızla yükselmiştir. Dolayısıyla yapısal uyuma maruz kalan GOÜ'de ticaretin küreselleşmesi uyum politikalarından sonra hızlanmıştır. Erken uyumcu Asya ülkelerinde ise küreselleşme de erken başlamıştır.

GOÜ'de yapısal uyumla birlikte ticaretin hızla küreselleşmesinin bir nedeni de uyum politikaları nedeniyle bu ülkelerde dış ticaretin libere edilmesine yönelik olarak tarife kotaların düşürülmesidir. Grafik 2.11'de görüldüğü gibi geleneksel olarak tarifelerin yüksek olduğu Güney Asya ülkelerinde ortalama olarak tarife oranları 1985-89'dan 90-93'e kadar %65'ten %40'lara düşürülmüştür. Latin Amerika ve Karayipler'de ise aynı dönemde %30'dan %15'e düşmüştür. Diğer GOÜ'de aşırı olmasa da belirgin düşüşler yaşanmıştır. Böylece uyum programları uygulayan GOÜ'de ticaretin küreselleşmesi hız kazanabilmiştir. GOÜ'e olan özel sermaye akımlarında 1980'li yılların ilk yarısında 1980'lere göre azalma göstermiş 80'lerin sonlarından itibaren ise hızla artarak 1980'de 88.403 milyon dolardan 1988'de 75.185 milyon dolara 1990'da 101.917 milyon dolara 1995'te ise 231.437 milyar dolara yükselmiştir. 1980'lerin ilk yarısındaki azalma borç krizi nedeniyle daha önceleri çoğunlukla verilen özel borçlanmalara fazla itibar edilmemesinden kaynaklanmıştır. Bu yıllarda uygulanan uyum politikalarında yabancı sermayeye yönelik sınırlamaların ortadan kaldırılması nedeniyle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren bu ülkelere yönelik özel sermaye akımları biçim değiştirerek portföy yatırımları ve doğrudan dış sermaye haline dönüşmüştür. Bu yıllarda gerçekleşen sermaye akımlarının büyük

Grafik 2.11: SEÇİLMİŞ GELİŞMEKTE OLAN BÖLGELER İÇİN ORTALAMA AĞIRLIKSIZ TARİFE ORANLARI(1985-1993)

NOT: Her Bölgeden Parantez içindeki kadar ülke alınmış olup, Çin Doğu Asya Bölgesi içine alınmamıştır.

KAYNAK, The World Bank, **Global Economic Prospects and the Developing Countries 1996**, The World Bank, Washington D.C., 1996, s.22.

çoğunluğu doğrudan dış yatırım ve portföy yatırımı şeklindedir. Bilindiği gibi sermayenin küreselleşmesinin en önemli göstergesi uluslararası özel sermaye hareketlerinin ve özel olarak ta doğrudan dış yatırım ve portföy akımlarının artmış olmasıdır. Dolayısıyla 1980’li yıllarda GOÜ’de uygulanan uyum politikaları sermaye hareketlerinin önündeki engelleri kaldırarak sermayenin küreselleşmesi üzerinde önemli bir rol oynamıştır.

3-KÜRESELLEŞME HIZI VE EKONOMİK İSTİKRAR

Uyum politikalarının temelinde ülkelerin küreselleşme sürecine uyum sağlayarak daha istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşturulmaları yatmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı sorunlar uyum politikalarına zemin oluşturmaktadır. Hızlı küreselleşen ülkelerin daha istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşacakları ileri sürülmektedir.

Dünya Bankası kaynaklarına göre bu sürece ayak uyduran ülkelerin gerçekten daha istikrarlı bir ekonomik yapıya ulaştıkları görülmektedir. 1984-93 döneminde GOÜ arasında daha hızlı küreselleşen ülkelerin daha istikrarlı bir yapı sergiledikleri tespit edilmiştir. Bu dönemde daha hızlı küreselleşen ülkelerde enflasyon oranları daha düşük, enflasyondaki değişim ve enflasyon değişkenliği daha az olmuştur. Aynı şekilde bu ülkelerde reel döviz kuru değişkenliği ve GSYİH değişkenliği de daha azdır. Bütçe dengesi/GSYİH oranı genel olarak daha hızlı küreselleşenlerde daha düşük açık verirken bütçe açığındaki değişim daha fazla, bütçe dengesi değişkenliği ise daha düşük olmuştur.

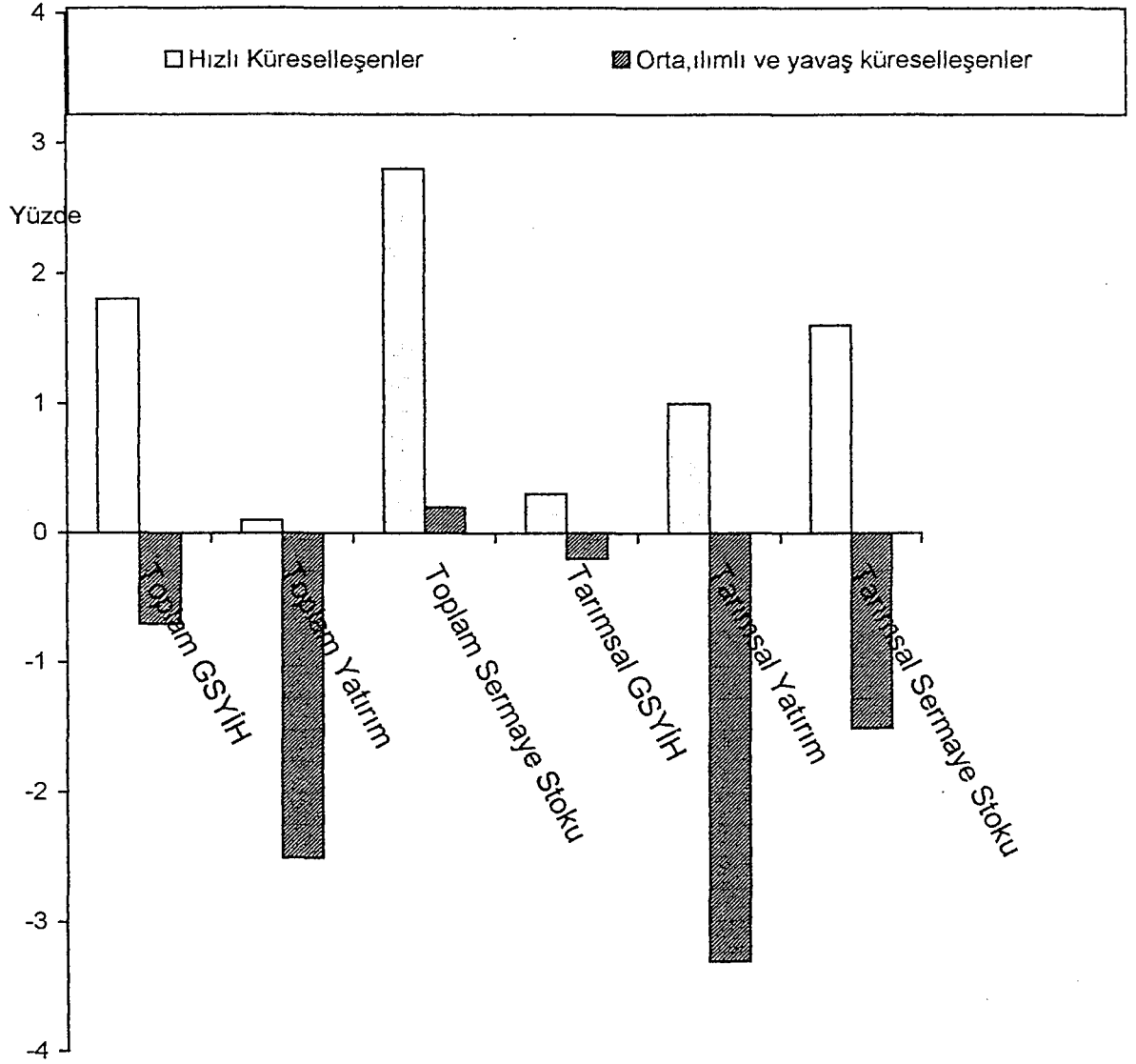
Hızlı küreselleşen ülkelerde aynı zamanda çıktı, sermaye ve yatırımdaki yıllık büyüme belirgin bir şekilde büyük olmuştur. Grafik 2.12’de görüldüğü üzere, toplam GSYİH büyümesi hızlı küreselleşen ülkelerde yaklaşık yıllık % 2 iken, daha az küreselleşenlerde ortalama yıllık % (-0.7) olmuştur. Toplam yatırım büyümesi hızlı küreselleşenlerde %(0.1), daha az küreselleşenlerde %(-2.5) olmuştur. Toplam yatırımlar hızlı küreselleşenlerde %2.8 büyürken, diğerlerinde %0.2 büyümüştür. Tarımsal GSYİH, tarımsal yatırım ve tarımsal sermaye stokunda da benzer eğilimler yaşanmıştır.

Ürün bağımlı GOÜ’de küreselleşmenin ekonomik performansı üzerindeki etkisi ise Tablo 2.10.’da görülmektedir. Hızlı küreselleşen ürün bağımlı ülkeler ürün bağımsız ülkelere yaklaşık bir performans sergilemişlerdir. Bütçe açıkları hızlı küreselleşen

lkelerde -4.29 ,yavaş kreselleşenler de ise -7.09 olmuştur. Bütçe açığı değişkenliği de hızlı küreselleşen ülkelerde daha az olmuştur. Hızlı küreselleşen ülkelerde ortalama enflasyon daha yüksek iken enflasyon değişkenliği daha az olmuştur. Kişi başına reel GSYİH büyümesi ve kişi başına yatırım büyümesi de hızlı küreselleşen ülkelerde belirgin bir şekilde daha yüksektir. Kişi başına reel GSYİH büyümesi hızlı küreselleşen ülkelerde 2.09 iken daha yavaş küreselleşen ülkelerde -1.80 olmuştur. Kişi başına yatırım büyümesi de hızlı küreselleşenlerde 3.35 yavaş küreselleşenlerde ise -7.2 olmuştur.

Sonuç olarak hızlı küreselleşen ürün bağımlı GO,daha yavaş küreselleşen ürün bağımlı ülkelerden daha iyi bir performans sergilemişlerdir. Hızlı küreselleşme bu ülkelerin ürün bağımlılığından kaynaklanan dezavantajlarını bertaraf etmiştir.

**GRAFİK 2.12 :BAĞIMLI ÜRÜN İHRACATÇILARI İÇİN
ÇIKTI,SERMAYE VE YATIRIMDA KİŞİ BAŞINA YILLIK
BÜYÜME:1980-1990**

KAYNAK: The World Bank,Global Economic Prospects and the Developing Countries1996,The World Bank,Washington D.C.,1996,s.48.

**Tablo 2.10 :ÜRÜN BAĞIMLI GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE
KÜRESELLEŞME ,POLİTİKA VE PERFORMANS :1984-93**

GÖSTERGE	Ürün Bağımlı Olmayan.	Ürün Bağımlı Ülkeler	
		Hızlı Küreselleşenler	Yavaş Küreselleşenler
ÜLKE SAYISI	15	15	16
GSYİH'nın %'si olarak bütçe açıkları	-4.98	-4.29	-7.09
Bütçe açığı değişkenliği	2.60	2.65	5.82
Enflasyon (TÜFE)	14.00	13.94	7.25
Enflasyon değişkenliği	0.53	0.57	1.82
Kişi başına reel GSYİH büyümesi	1.24	2.09	-1.80
Kişi başına yatırım büyümesi	-0.45	3.35	-7.20

Not: Ürün Bağımlılığı, ihracatlarının en az yarısı ilkel mallardaki ülkeler olarak tanımlanır.

Kaynak: The World Bank, **Global Economic Prospects and The Developing Countries 1996**, The World Bank, Washington D.C., 1996, s.49

Üçüncü Bölüm

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARIN ROLÜ (1980-1998)

I-WTO (GATT) - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME SÜRECİ

1-WTO (GATT) - TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye GATT'a 21.12.1953 tarih ve 6202 sayılı yasa ile katılmıştır. Genel Anlaşmada daha sonra yapılan değişiklikler,14.06.1957 ile 3.6.1959 tarihli,7014 ve 7322 sayılı yasalar ile onaylanmıştır. Genel Anlaşma'nın VI, XVI ve XXII'inci Maddeleri'nin Tefsiri ve Uygulaması ile İlgili Anlaşma ,Türkiye tarafından 1.2.1958 tarihinde imzalanarak 27.2.1985 tarih ve 85/9155 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile imza tarihinden 30 gün sonra onaylanmıştır. Genel Anlaşma'nın VII'inci Maddesi'nin Uygulanmasına Dair Anlaşma ise 5 Şubat 1986 tarihinde Türkiye tarafından onaylanmış,Bakanlar Kurulu 12.5.1988 tarih 88/3447 sayılı kararı ile anlaşmayı yürürlüğe koymuştur.¹

GATT çerçevesinde 20.12.1973 tarihinde imzalanan Çokelyafılular Sözleşmesi Türkiye tarafından 31.1.1975 tarih ve 75/9394 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla

¹S. Rıdvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995, s.114-115.

25.3.1974 tarihi itibariyle yürürlüğe konulmuştur.² Yine GATT çerçevesinde 14 Haziran 1983 tarihinde Brüksel'de imzalanan ve Ocak 1988'de yürürlüğe giren **Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi Hakkında Uluslararası Sözleşme (Kısaca Armonize Sistem)**'yi de Türkiye 10.11.1988 tarih ve 3501 sayılı yasanın verdiği yetkiyle,25.11.1988 tarih ve 88/13527 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'yla 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren uygulamaya koymuştur. Böylece 15.12.1950 tarihli **Gümrük Tarifelerindeki Eşya Tasnif Nomenklatürüne Mütedair Mukavelename'den (Brüksel Tarife Nomenklatürü)** çekilmiştir.³

Türkiye GATT'ın tarife dışı engeller konusunda Tokyo Turu sonucunda meydana getirdiği 6 koddan **Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Vergiler Kodu'** nu 1 Mart 1985 tarihinde yürürlüğe koymuştur. **GATT'ın 7'nci Maddesi'nin Uygulanmasına İlişkin Kod (Gümrük Değeri Anlaşması)**'u da 30.7.1988 tarih ve 88/13194 sayılı yasa ile kabul etmiştir. Bunlar dışında ,**Ticarete Teknik Engeller Kodu (Standart Kod),İthal Lisans Usulleri Kodu,Devlet Alımları Kodu ve Sığır Eti Sözleşmesi'**ne gözlemci olarak katılmıştır.⁴

2-GATT'LA İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKASINDAKİ GELİŞMELER

Türkiye 1929 yılına kadar Lozan Anlaşması hükümleri gereğince oldukça liberal bir dış ekonomi politikası izlemiştir.⁵ 1929-50 yılları arasında kontrollü bir dış ekonomi ve ithalat politikası izlenmiş,1950-52 yıllarında liberal ekonomi politikaları uygulanmış,ancak dış ticaret açıklarının büyümesi nedeniyle Eylül 1953 tarihinden itibaren tekrar ithalatı kısıtlayıcı önlemlere başvurulmuş ve 1954 yılından itibaren de,ithalatta miktar ve diğer açılardan sınırlamalara tabi tutulmuştur.1950'lerin sonlarında oluşan ekonomik kriz ve arkasından gelen siyasi gelişmeler,1960'ların ilk yıllarına kadar ekonomiye durgunluğun egemen olması sonucunu doğurmuştur. 1960'ların en önemli özelliği planlı kalkınma anlayışının gündeme gelmesidir. Planlama

² R.G:22 Mayıs 1975

³ KARLUK,Küreselleşen.....,s.152

⁴ Aynı,s.153-154

⁵ KARLUK,Türkiye Ekonomisi,Eskişehir,1995,s.271

ile dış ticarete müdahale daha sistematik hale gelmiştir. Yerli sanayinin korunması ilkesine ağırlık verilen planlı dönemde,ithal ikamesine dayalı bir sanayi politikası takip edilmiş ve bu politikanın gereği olarak da dış ticaret,1980’li yıllara kadar kontrollü bir şekilde sürdürülmüştür.⁶

1980’li yıllarla birlikte Türkiye’de liberal bir dış ekonomi politikası izlenmeye başlanmıştır. İthalat libere edilirken ihracat da çeşitli yöntemlerle teşvik edilmeye başlanmıştır. Bir yandan GATT sistemi diğer yandan da IMF ve Dünya Bankası önerili politikalar yeni dış ticaret sistemi üzerinde etkili olmuştur.

A-İhracat Politikasındaki Gelişmeler

Türkiye’de ihracatın sistematik ve bilinçli bir şekilde teşvik edilmesine 1980 yılından itibaren başlanmıştır. Bu yıllarda uygulamaya konan başlıca teşvik politikası araçları şunlardır⁷:

- Ucuz maliyetli ihracat kredisi,
- Vergi iadesi sistemi,
- Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu’nda yapılan ödemeler,
- Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu’na tabi mallar,
- İhracat karşılığı gümrük muafiyetli mal ithalatı imkanı,
- Katma Değer Vergisi muafiyeti,
- Döviz tahsisi,
- Kurumlar Vergisi muafiyeti,
- Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu,

⁶Sübidey TOĞAN, 1980’li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu, Türk Eximbank Araştırma Dizisi:1, s.21

⁷ KARLUK, Türkiye...,s.257-266

- Navlun primi,
- Konut Fonu muafiyeti,
- İhraç karşılığı dövizlerden mahsup,
- Vergi, resim ve harç istisnası,
- Geçici kabul rejimi ve ithalat.

1980'li yılların başından itibaren yoğun olarak uygulanan bu teşvik tedbirleri, Türkiye'nin 1985 yılında GATT Sübvansiyon Kodu'nu imzalamış⁸ olması ve bu Koda göre bu teşviklerin sakıncalı olması nedeniyle 1985 yılından itibaren anılan bu teşvikleri bir bir yürürlükten kaldırmaya başlamıştır.

Türkiye, WTO Kuruluş Anlaşması'nı 31.12.1994 tarihinden geçerli olmak üzere 95/6225 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 25.2.1995 tarihinde onaylamıştır.⁹ Dolayısıyla WTO kurallarına uygun bir teşvik mekanizmasının oluşturulması gündeme gelmiştir. Bu nedenle 1994 yılında yeni bir ihracatı teşvik politikası benimsenmiştir.

Yeni düzenlemeden amaç, kalkınma planları ve yıllık programlardaki toplumsal ve ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla yapılacak faaliyetlerin, uluslararası kuruluşlara -özellikle WTO kuralları-olan yükümlülüklerle aykırılık oluşturmayacak yöntemlerle desteklenmesidir. Karar, bölgesel farklılıklardan kaynaklanan ekonomik ve sosyal dezavantajların ortadan kaldırılmasına, yeni eğitim imkanı sağlanarak istihdamın güçlendirilmesine, özellikle yeni ürün, üretim sistemi ve teknoloji kullanan sektörlerde araştırma ve geliştirme programlarının uygulanmasına, aynı üretim kolunda faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin örgütlenmelerine, çevre sorunlarının önlenmesi için sanayiinin yeniden yapılanmasına, GATT (WTO) taahhütleri çerçevesinde tarım ürünlerinin desteklenmesine, ürünlerin uluslararası alanlarda tanıtımı ve pazarlamasına ilişkin devlet yardımlarını kapsamaktadır.¹⁰

⁸ R.G:1 Mart 1985

⁹ R.G: 25 Şubat 1995 Mükerrer

¹⁰ KARLUK, Türkiye ...,s.267

1958-1980 döneminde yürürlükte olan ithalat rejimine göre ithalat; **liberasyon, Tahsisli İthalat Malları ve Anlaşmalı Ülkeler Kontenjanı Listeleri**'nden olmak üzere üç ayrı listeden yapılmıştır. Liberasyon ve Tahsisli İthal Malları Listelerinde yer alan maddelerin ülkeye ithalatına izin verilmiş,liste dışında kalan mallara ise ithal izni verilmemiştir. Liberasyon Listesi,ithali gerekli görülen malları içermekte olup iki ayrı listeye ayrılmaktaydı: I Sayılı Liberasyon Listesi'nde serbestçe ithal edilebilen hammadde ve yedek parçalar: II Sayılı liberasyon Listesi'nde ise ithali izne bağlı olan mamul,yarı mamul,ve hammaddeler bulunmaktaydı. Tahsisli İthal Malları Listesi,genelde ithali gerekli görülmeyen tüketim mallarının ithalatını düzenlemekteydi. Anlaşmalı Ülkeler Kontenjan Listesi'ne göre yapılan ithalat,ilgili ülkeler ile Türkiye arasında var olan ticaret ve ödeme koşullarına göre yürütülmekteydi. Bu tür ithalat toplam içinde önemsiz bir paya sahipti.¹²

24 Ocak 1980 Kararlarıyla birlikte ithalat rejiminde de önemli değişikliklere gidilerek ithalat önemli oranda libere edilmiştir. Ancak bu dönemde ithalatın gerçek anlamda libere edilmesi ancak 1984 yılından itibaren gerçekleştirilebilmiştir.

24 Ocak Kararları ile 1 Ocak 1981'den itibaren kotalar azaltılmış ve II Sayılı Liberasyon Listesi'nde yer alan bir çok mal, I Sayılı Liberasyon Listesi'ne alınmıştır. 1984 yılında ise kota listeleri tamamen kaldırılmıştır. 1984 yılında yürürlüğe giren ve 1985'te kapsamı genişletilen ithalat rejimi ile ithal malları; **İzne Tabi Mallar, İthalatına İzin Verilmeyen Mallar ve Libere Mallar** olarak üç ayrı liste halinde düzenlenmiştir.¹³

Bu dönemde gümrük vergileri sık sık gözden geçirilmiş ve 1990'lı yıllara doğru önemli oranda düşürülmüştür. İthalat daha çok fonlar aracılığıyla kontrol edilmiştir.¹⁴

¹² KARLUK, a.g.e, s.271-272; TOĞAN, a.g.e, s.22-23

¹³ KARLUK, a.g.e., s.273

¹⁴Sudi APAK, **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993, s.197.

1980'li yıllarda ithalatta uygulanan vergiler şunlardır:

- Gümrük Vergisi,
- Damga Resmi,
- Belediye Hissesi,
- Ulaştırma Altyapılar Resmi,
- Toplu Konut Fonu (TKF),
- Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF),
- Maden Fonu,
- Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF),
- Katma Değer Vergisi.

1993 yılı İthalat Rejimi ile ithalattan alınan Destekleme Fiyat İstikrar Fonu sona erdirilmiştir.¹⁵ 1993 başından bu yana İthalatta Damga Resmi,Ulaştırma Altyapılar Resmi,Belediye Hisseleri gibi eş etkili vergi ve resimler yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca gümrük vergisinde önemli indirimlere gidilmiş olup ürün bazında tek bir gümrük vergisi alınmaktadır.

C-Dış Ticaretteki Gelişmeler

GATT'la olan ilişkilerimiz ihracat ve ithalat politikalarındaki kısıtlamalar dolayısıyla dış ticaretimizin gelişimini önemli oranda etkilemiştir. IMF ve Dünya Bankası'nın da baskısı ile uygulamaya konan uyum ve liberalleşme politikalarının etkisiyle, dış ticaretimizde özellikle 1980'li yıllarda önemli mesafeler kaydedilmiştir. Tablo 3.1'den de görüleceği gibi Türkiye'nin henüz GATT üyesi olmadığı 1950 yılından itibaren ihracat ve ithalat değerlerimiz farklı gelişim eğilimleri göstermişlerdir.

¹⁵ R.G: 31 Aralık 1992;Mükerrer

1950'den 1980'e kadar -özellikle 1970'ten sonra-ithalatımız hızla artarken ihracat aynı hızla artmamıştır. Bu nedenle 1950'de %92.2 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980'de %36.8'e kadar düşmüştür. Elbette bunun en büyük nedeni 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizidir.

1980'de yaşanan dış ticaretin liberalleştirilmesi ve ihracatın teşviki önlemleri bu eğilimi hızla tersine çevirmiştir. 1988'de ihracatın ithalatı karşılama oranı % 81.4'e çıkarken bu yıldan itibaren Körfez Krizi'nin de etkisiyle ihracat artışı, ithalat artışından daha büyük olmaya devam etmiş ve 1990'da ihracatın ithalatı karşılama oranı % 58.1'e kadar düşmüştür. 1991 ve 92 yılında hafifçe bir toparlanma görülse de 1994 krizi öncesinde yani 1993 yılında bu oran % 52.1 gibi düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. 1996 yılından itibaren AB ile Gümrük Birliği'nin de etkisi ile ihracatın ithalatı karşılama oranı % 56'lar civarında dolaşmaktadır.

1950 yılında 100 olan ithalat indeksi 1980'de 2.768'e, 1990'da 7806'ya, 1998'de ise 17.500'e yükselmiştir. Aynı şekilde 1950'de 100 olan ihracat indeksi 1980'de 1.104'e ,1990'da 4920'ye ,1998'de ise 11.010'a yükselmiştir.

Aynı şekilde GSMH içinde ithalatın payı (%) 1950'de 7.7 iken ,1980'de 11.3'e ,1990'da 14.6'ya ,1998'de ise 24.5'e yükselmiştir. GSMH içinde ihracatın payı (%) ise,1950'de 7.1'den ,1980'de 4.2'ye düşmüş,1990'da 8.5'e ,1998'de ise 14.2'ye yükselmiştir.

Tablo 3.1. TÜRKİYE DIŞ TİCARETİNİN GELİŞİMİ

Yıllar	İTHALAT			İHRACAT			İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI
	Değer	İndeks	GSMH'daki Payı	Değer	İndeks	GSMH'daki Payı	
	Milyon Dolar	1950=100	%	Milyon Dolar	1950=100	%	%
1950	286	100	7,7	263	100	7,1	92,2
1960	468	163,6	4,5	321	121,8	3,5	68,6
1970	948	331,7	7	588	223,4	4,3	62,1
1980	7909	2768,4	11,3	2910	1104,8	4,2	62
1983	9235	3232,4	14,8	5728	2174,6	9,2	70,2
1985	11343	3970,4	16,6	7958	3021,3	9,8	81,4
1988	14335	5017,6	15,8	11662	4427,5	12,5	73,6
1989	15792	5527,5	14,5	11625	4413,3	10,7	58,1
1990	22302	7806,1	14,6	12959	4920	8,5	64,6
1991	21047	7366,8	13,8	13593	5160,8	8,9	64,3
1992	22871	8005,2	14,3	14715	5586,4	9,2	52,1
1993	29428	10300,5	16,2	15345	5825,8	8,4	77,8
1994	23270	8144,9	17,8	18106	6874	13,8	60,6
1995	35709	12498,8	20,8	21635	8214,1	12,6	54,1
1996	42732	14957	23,1	23122	8778,5	12,5	56,5
1997	46000	16100	24,1	26000	9870,9	13,6	

KAYNAK: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1998, DPT, 1998.

3-GATT'IN TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ ROLÜ

GATT kuralları gereği ithalatını 1980'den sonra sürekli libere eden Türkiye 1997 itibariyle dünyanın 25. büyük ithalatçısı konumuna yükselmiştir.¹⁶ Toplam dünya ithalatı içindeki payı % 0.8'dir.

Yine GATT kuralları gereğince 1985'ten itibaren sürekli ihracat teşviklerine sınırlama getiren Türkiye 1997 itibariyle toplam dünya ihracatının ancak %0.004'ünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de ticaretin küreselleşmesi çarpık bir biçimde cereyan etmektedir.

Dış ticaretin ihracat aleyhine gelişiminde GATT kuralları dolayısıyla ihracat teşviklerine ve ithal korumalarına getirilen sınırlamalar önemli bir rol oynamıştır. Yapılan bir çalışmada Türkiye için nominal ve efektif koruma oranlarının dünya genelinden daha yüksek olmakla birlikte 1983'ten itibaren hızla düştüğü tespit edilmiştir. 1984 yılında % 70 olan nominal koruma oranı 1991'de % 28'e inmiştir. Efektif koruma oranları da 1984'de % 74'ten % 38'e inmiştir.¹⁷

Aynı çalışmada nominal sübvansiyon oranının da 1983 yılı için % 36'dan 1990'da % 15'e düştüğü hesaplanmıştır.¹⁸ Gerek nominal koruma, gerekse nominal sübvansiyon oranları gelişmiş ülkelere göre hayli yüksek olmakla birlikte son on yılda önemli miktarda azalmıştır. Dolayısıyla 10 yıllık dönemde,Türkiye'de ithalatın liberalizasyonu konusunda önemli bir reform gerçekleştirilmiştir. 1990 yılı itibariyle ithalatta uygulanan miktar ve değer kısıtlamalarına son verilmiş;ithalat artık tamamen duyarlı bir hale gelmiştir.¹⁹Aynı şekilde ihracatın teşviki konusunda da GATT normlarına önemli oranda uyum sağlanmıştır.

1 Ocak 1995'ten itibaren yürürlüğe giren Uruguay Turu Nihai Senedi'nin tam

¹⁶ WTO, "World Trade Growth Accelerated in 1997 Despite in Some Asian Financial Markets", Special Report s.18,march 1998,s.6

¹⁷ TOGAN, a.g.e, s.229

¹⁸ Aynı, s.236

¹⁹ Aynı, s.235

anlamıyla yürürlüğe konmasıyla birlikte Türkiye ekonomisi GATT kurallarından daha fazla etkilenecektir. Anlaşma sonuçlarının olumlu sonuçları yanında Türkiye ekonomisini zora sokabilecek maddeleri de mevcuttur.²⁰ Özellikle tekstil, tarım, fikri ve mülkiyet hakları, kamu ihaleleri ve anti-damping ve devlet yardımlarına ilişkin getirilen kurallar Türkiye ekonomisini zora sokabilecektir. Bu nedenle kısa ve orta vadede Türkiye ekonomisinin GATT kuralları gereğince daha da liberalleştirilmesi gerekeceği ortadadır. Bu ise Türkiye ekonomisinin daha çok küreselleşmesi anlamına gelmektedir.

Dış ticaret politikasında yapılan bu reformlarda GATT sistemine uyum sağlama güdüsünün gücü ortadadır. Aynı şekilde bu politikaların uygulanmasında IMF ve Dünya Bankası'nın yönlendirmelerinin de önemli bir rolü vardır. Nitekim bu üç kuruluş aynı amaç için farklı alanlarda faaliyet gösteren kardeş kuruluşlardır. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllardan itibaren yaşanan liberalleşme ve küreselleşme süreçlerini incelerken her üç kuruluşun da, uygulanan politikalar ile olan ilgisini ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

II-TÜRKİYE'NİN IMF VE DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE KÜRESELLEŞME ÇABALARI

1-TÜRKİYE VE IMF-DÜNYA BANKASI İLİŞKİLERİ

Dünya Bankası'na, IMF'e üye olan ülkeler katılabilir. Yani Banka üyeliği Fon üyeliğinden geçmektedir. Türkiye'de 19 Şubat 1947 tarih ve 5016 sayılı **Milletlerarası Para Fonu İle Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'na Katılabilmek İçin Hükümete Yetki Verilmesine Dair Yasa** ile IMF ve Dünya Bankası'na katılmıştır. Bu yasa daha sonra, 7 Kasım 1980 tarih ve 2335 sayılı, 16 Ağustos 1983 tarih ve 2877 sayılı, 30 Ekim 1984 tarih ve 3066 sayılı ve 20 Ekim 1988 tarih ve 3486 sayılı yasalar ile değiştirilmiştir.²¹

Dünya Bankası'nın (IBRD) Ana Sözleşmesinde Yapılacak Değişikler İçin Gerekli Oy Çoğunluğunun %80'den %85'e Çıkartılmasına Dair IBRD

²⁰ Bkz; KARLUK, a.g.e., s.408-412

²¹ KARLUK, Uluslararası..., s.226

Guvernörler Kurulu'nun 30 Haziran 1987 Tarihli Kararı ve Ana Sözleşmenin Madde VII,Paragraf (a) Bölümünün Bu Yönde Değiştirilmesini Yürürlüğe Koyan Karar ise 14.12.1987 tarih ve 87/12347 sayı ile Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.²² **Dünya Bankası'nın Ankara'da Daimi Temsilcilik Açmasına Dair Anlaşma** da 18-23 Mart 1988'de imzalanarak 3.5.1488 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuştur.²³

Halen Türkiye'nin IMF'te 642 milyon SDR'lik bir kotası (toplam kotaların % 0.44'ü) vardır. Fon yönetiminde Türkiye'nin oy miktarı da 6.670 adettir (toplam oyların % 0.45'i). Türkiye'nin Dünya Bankası'ndaki sermaye payı ise 7.379 milyon dolardır (toplam sermayenin % 0.52'si). Oy miktarı ise 7.629 adettir (toplam oyların % 0.52'si).

Türkiye IBRD ve IDA Yönetim Kurulu'nda, Avusturya, Belçika, Macaristan, Lüksemburg, Çek Cumhuriyeti ve Slovak Cumhuriyeti ile birlikte temsil edilmektedir. IMF Yönetim Kurulu'nda ise Türkiye, Avusturya, Beyaz Rusya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan, Kazakistan ve Luksemburg'la birlikte temsil edilmektedir.

2-IMF VE DÜNYA BANKASI İLE İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKALARINDAKİ GELİŞMELER

Türkiye IMF ve Dünya Bankası üyeliğinin başlangıcından itibaren ekonomi politikalarını büyük oranda bu kuruluşların önerileri doğrultusunda yönlendirmiştir. Nitekim,1950'lerde politik yönetim henüz değişmeden Türkiye ekonomisi IMF ve Dünya Bankası'nın arzuları yönünde uygulamalara başlamıştır. Bu yıllarda IMF ve Dünya Bankası ,özel girişimcileri,sermayelerini bir kamu hizmeti girişimine yatırmaları yönünde özendiriyordu. Nitekim henüz politik rejim değişimi gerçekleşmeden kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB),Dünya Bankası'nın bu alandaki ilk deneyimidir. Benzer bir uygulama Çukurova Elektrik Ortaklığı ile de sağlanmıştı.²⁴

²² R.G: 29 Aralık 1987

²³ R.G;7 Haziran 1988

²⁴ Yakup KEPENEK,Nurhan YENTÜRK,**Türkiye Ekonomisi**,Remzi Kitabevi,8.B,İstanbul,s.85

Elbette ki bu yıllarda Dünya Bankası ve IMF'in bu türden politikaları desteklemesinin ardında yatan neden, savaşın izlerini ortadan kaldırmaktı. Ayrıca o yıllarda Keynesyen politikaların ekonomi teorisindeki hakimiyeti de bu türden politikaların desteklenmesinde önemli katkı sağlamıştır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, ülkelerin makroekonomik politikalarını küreselleşme yönelimli olarak düzenleyen program kredilerinin gündeme getirilmesi IMF tarafından bu kuruluşun kurulmasından itibaren başlamışken Dünya Bankası kredilerinde bu 1980 başlarında yapısal uyum kredilerinin başlamasıyla gündeme gelmiştir. Üyelerin uygulamayı taahhüt ettiği makroekonomik politikaların kabulü ise daha çok IMF'e bırakılmıştır. Bu nedenle küreselleşme bağlamında uygulanacak makroekonomik politikalar üzerinde bu kuruluşların rolü incelenirken daha çok ülkelerin IMF ile olan anlaşmaları üzerinde durmak gerekir.

Bu bağlamda Türkiye'nin bu kuruluşların öne sürdüğü politika koşulları ile yoğun olarak karşı karşıya kalması ilk 1958 yılında başlamıştır. Artan dış borçlar,giderek kötüleşen dış ticaret hadleri ve yüksek enflasyon nedeniyle bozulan ekonomik dengeleri rayına oturtmak için temeli yüksek bir devalüasyona dayanan IMF tan danslı bir istikrar paketi yürürlüğe kondu,1 dolar 280 kuruştan 900 kuruşa çıkartıldı. Devalüasyonun mimarı da IMF uzmanı Çek asıllı Ernest STRUC idi. Bunun karşılığında vadesi gelmiş 400 milyon dolarlık borcun ödenmesi ertelenirken,359 milyon dolarlık yeni kredi sağlanmıştır.²⁵

Bu tarihten 1980'li yıllara kadar Türkiye sürekli IMF'e başvurmuş, dolayısıyla sürekli IMF ve Dünya Bankası gözetiminde kalmıştır. 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1978, 1979,1980,1983 (2 adet), ve 1994 yıllarında olmak üzere IMF'le toplam 16 adet stand-by anlaşması imzalamıştır. 1980'lere gelinceye kadar yapılan bütün anlaşmalar ve bu anlaşmalar karşılığında uygulanması istenen politikalar temelde yüksek oranlı devalüasyon,kamu harcamalarının kısılması,ödemeler dengesinin iyileştirilmesi temelinde enflasyonu ve dış açıkları azaltıcı daha da önemlisi dış borçların güvenli bir şekilde ödenmesini temine yönelik politiklardır. Bu

²⁵ Erdiç Tokgöz, **Türkiye'nin Gelişme Tarihi (1914-1997)**, İmaj yayınevi, Ankara, 1997,s.128

anlaşmaların hiçbiri yapısal dönüşümü sağlamak için yeterli etkiyi yapamamıştır.

Dünya Bankası'nın 1970'lerin sonu ile 1980'lerin başında ortaya koyduğu yapısal uyum politikalarını ilk uygulayan ülkelerden birisi de Türkiye olmuştur. 1980 yılından itibaren IMF ve Dünya Bankası gözetiminde uygulanan yapısal uyum politikaları Türkiye ekonomisinde küreselleşme çabalarının da can damarını oluşturmuştur.

1980 öncesi IMF ve Dünya Bankası ile imzalanan anlaşmaları ve bu anlaşmalar sonucu yürürlüğe konan politikalar yapısal uyuma dolayısıyla küreselleşmeye dönük politikalar olmadıkları için bu dönemdeki Fon ve Banka kaynaklı politikalar üzerinde durulmayacaktır. Ancak 1980'den itibaren uygulamaya konan ve Türkiye ekonomisinin küreselleşme aşamalarının en önemli bölümü olan, IMF ve Dünya Bankası kaynaklı politikalar üzerinde durulacaktır.

1980 öncesi IMF ve Dünya Bankası kaynaklı tüm istikrar önlemlerine rağmen 1980 yılına gelindiğinde hala Türkiye ekonomisi dışa kapalı, ithal ikameci bir yapı sergilemekteydi. 1980 yılından itibaren uygulanan uyum politikaları ile birlikte Türkiye ekonomisinin ihracata dayalı dışa açık, küresel bir ekonomi olması hedeflenmiştir.

1979 yılı sonunda Türkiye ekonomisi büyük bir darboğaz içine girmişti. Ülke 70 cente muhtaç hale gelmişti. Yeni borç olmadan mevcut borçların ödenmesi zora girmişti. İkinci Petrol Şoku'nun durumu daha da kötüye götüreceği açık hale gelmişti. Mevcut ihracat gelirleri petrol giderlerini bile karşılayamaz hale gelmişti. Ayrıca dünya genelinde kredi faizleri yükselmiş, kredi bulmak daha da zorlaşmıştı. Ekonomideki ve politikadaki istikrarsızlık nedeniyle borç bulmak da hayli zorlaşmıştı.

Bu koşullar altında IMF ve Dünya Bankası'yla yeni bir anlaşma sağlamadan gerekli dış kaynağı sağlamak mümkün değildi. IMF ve Dünya Bankası'ndan geçerli not alacağı düşünülen 24 Ocak 1980 Kararları böyle bir ortamda hazırlandı. Prof.Dr. Gülten Kazgan'ın deyimiyle; "Borçlunun alternatifsizliği altında alınmış kararlar"²⁶ olarak ta değerlendirilebilecek olan ve 25 Ocak 1980 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak

²⁶ KAZGAN, a.g.e, s.336

yürürlüğe giren bu 20 adet kararı beş ana noktada toplamak mümkündür²⁷:

- Devletin ekonomideki müdahaleciliği sınırlandırılarak asgariye indirilecektir,
- Ekonomide fiyatların piyasa koşullarına göre oluşması sağlanacaktır,
- Öncelikli hedef olarak ödemeler dengesi açığının kapatılması ve dış borçların düzenli olarak ödenmesi için ihracat teşviklerle artırılacaktır,
- Enflasyon iki sıfırlı hanelerden tek sıfırlı hanelere düşürülecektir,
- Büyüme, programın tüm bunlardan sonra gelen önceliğidir. Program da büyüme hedefi önceki yılların aksine istikrarın ardına düşmüştür.

Ancak 24 Ocak Kararları'nın beklenen dış kredi patlamasını yaratmadığı görüldü. Nitekim Dünya Bankası'nın yapısal uyum Programı kredilerinden yararlanmak isteyen Türkiye'den açık ve net bir politika taahhüdünde bulunması istenmektedir. Türkiye ister istemez buna evet diyecekti.²⁸

24 Ocak Kararları'nın hemen ardından 1 Şubat 1980'le 30 Haziran 1981 arasındaki bu dönem için Dünya Bankası'nın yeni uygulamaya başladığı yapısal uyum kredisine kavuşulmuş oluyordu. Bu kredi için Türkiye'nin politika taahhütleri ise şöyleydi²⁹:

1-Dış ticaret ve döviz politikaları:

- Türk Lirasının dış değeri,iç-dış enflasyon farkına göre zamanında ve farkı kapatacak oranda düşürülecek,
- İthalat libere edilecek,sanayi yasaklar ve kotalarla korunmayacak,

²⁷ R.G:25 Ocak 1980

²⁸Kenan MORTAN, *Tatbiki İktisat*, A.Ü. Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No:325,Eskişehir, 1993, s.57

²⁹Gülten KAZGAN, *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988, s.337

-İhracat teşvik edilecek ve özel kesimin ön planda olması sağlanacak ,

-İhracat sigortası ve finansmanı ile kurumsal destek verilecek,yabancı sermaye teşvik edilecek,

2)Üretim kesimi politikaları:

-Kesimlere verilen fiyat sübvansiyonları kaldırılacak,

-Bütün üretim kesimleri yabancı sermayeye açılacak,

-Kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilecek,

3)Kamu Yatırım Programı:

-Enerji üretimine öncelik verilecek,karlı olmayan projeler durdurulacak,

-KİT'lerin karlı çalışması sağlanacak,bütçeye yük olmaktan çıkarılacak,devletçilikten uzak olunacak,

4)Kaynak seferberliği:

-Bütçe harcamaları kısıllanacak,faiz politikası tasarrufları artırıcı şekilde düzenlenecek,

5)Borç yönetiminin temel kurallarına uymak üzere kurumsal güçlenme gerçekleştirilecektir.

Dünya Bankası ile yapılan bu anlaşmadan sonra 18 Haziran 1980'de de IMF'le bir stand-by anlaşması imzalandı. Yalnız bu defa 1978 ve 1979 stand-by anlaşmalarında kısmi olarak yürürlüğe konan IMF önerilerinin yerine tümüyle IMF önerileri doğrultusundaki önlemleri,24 Ocak Kararları ile almıştı. 24 Ocak Kararları IMF (ve ABD) yetkililerince sürprizle karşılanacak kadar IMF istekleri doğrultusundadır ya da onların ötesine geçmektedir. Nitekim kurtarma işleminin ilk iki yılında toplam 446 milyon dolar sağlanmış ve bunun 321 milyonu borç olarak verilmişken,1981 ve 1982'de sağlanan 500 milyon doların 300 milyon doları bağış biçiminde sağlanmıştır. Kısacası,toplam ABD yardımları içinde bağışlar yeniden %66 dolayına yükselmiştir.

ABD yetkilileri bu yardımın “gelecek 3-5 yıl” sürdürülmesi gerektiğini ve miktarının IMF önlemlerinin uygulama başarısına bağlı olacağını vurgulamaktadır.³⁰ Bunun da ötesinde anlaşma için IMF’e verilen niyet mektubunda yapısal uyum kredisi için Dünya Bankası’na verilen taahhütler doğrultusunda taahhütler verilmişti.

Böylelikle Türkiye IMF, Dünya Bankası ve OECD’ye karşı taze kredi alma, borç erteleme savaşımı verirken 24 Ocak Kararları’nın ve onu izleyen dönemdeki kararların temeli atılmış oldu. Bu taahhütler sayesinde 1980’de 2.6, 1981’de 2.26, 1982’de 1.76, 1983’te 1.87, milyar dolar proje ve program kredisi alabilmiştir. 1979-83 arasındaki 5 yıl için OECD’nin taahhüt ettiği 4.42 milyar dolar kredinin 1.13 milyar doları ödenmedi, gerisi kullanıldı; IMF’ten net kullanım yaklaşık 1 milyar dolar oldu; Dünya Bankası’ndan sadece program kredisi kullanımı 1.3 milyar dolara ulaştı. Ayrıca Suudi Arabistan 400 milyon dolar, İslam Kalkınma Bankası 340 milyon dolar, OPEC Fonu 400 milyon dolar, Avrupa İskan Fonu 400 milyon dolar program kredisiyle katkı yaptı (ihracat kredisi dahil). Türkiye ayrıca 5.75 milyar dolar tutarında proje kredisi alabildi.³¹

6 Kasım 1983’te iktidara gelen Anavatan Partisi (ANAP) iktidarınının 29 Aralık Kararları olarak da bilinen ve Türkiye ekonomisini daha çok liberal bir yapıya kavuşturmayı hedefleyen önlemlerle Türkiye artık 1980 öncesi yaşanan olumsuz yapıdan tamamen uzak bir konuma gelmiştir. ANAP iktidarıyla birlikte Türkiye-IMF ve Dünya Bankası’na (yapısal uyum için) uzunca bir süre muhtaç olmamış, Türkiye bu kuruluşların kapısında beklemekten uzunca bir süre kurtulmuştur. IMF’le olan stand-by anlaşması ve Dünya Bankası’nın yapısal uyum kredisi 1984 yılında sona ermiştir.

Bundan sonra ilişkiler olumlu bir çizgide devam etmiştir. Türkiye parasını konvertibl etmiş, IMF’de 1990’da TL’nin konvertibilitesini onaylanmıştır. Türkiye böylelikle küreselleşme yönünde önemli bir adım daha atmıştır.

Türkiye’nin IMF ve Dünya Bankası’na tekrar muhtaç hale gelmesi 10 yıllık bir zaman dilimini gerektirmiştir. 1994 yılı başında ortaya çıkan ekonomik kriz tekrar

³⁰ Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.244

³¹ KAZGAN, a.g.e., s.339-340

IMF'e muhtaç olunmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan kriz daha çok para,döviz ve bono piyasasında oluştuğu için kriz, bir finansal kriz olarak nitelendirilse de sonradan reel sektöre de yayılarak tam anlamıyla ekonomik bir kriz halini almıştı.

5 Nisan 1994 Kararlarının alınmasının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz :

1) Uluslararası ekonomik koşulların etkisi

- Uluslararası finansal piyasaların küreselleşmesi,
- ABD ve Avrupa'da büyük bütçe açıklarında görülen azalma,
- Batı ekonomilerindeki durgunluğun ihracatı olumsuz etkilemesi,

2) Yurtiçi tasarruf oranının düşmesi

3) Para İkamesi Olgusu ve Merkez Bankası'nın senyoraj hakkının azalması,

4) Borç yönetimi politikasının benimsenmesi

-Borç yönetimi politikası nedeniyle dışlama etkisi ve yurtiçi faiz oranlarını düşürme çalışmaları,

-Bütçe ve KİT açıklarının finansmanı ve borç yükünün artması,

-Tarımsal destekleme politikaları ve borç yükünün artması,

5)Türk Lirasının aşırı değerlenmesi

6)Sıcak para girişinin sürdürülmesi için 1992 yılından itibaren yüksek reel faiz politikası uygulanması

7)Sermaye hareketleri ve sıcak para girişi

Enflasyon oranını azaltma, TL'ye istikrar kazandırma, ihracat artışını hızlandırma, istikrarlı ve daha hızlı bir büyüme amacına dönük olarak 5 Nisan 1994 Kararları yürürlüğe konmuştur. Bu kararları da şöylece özetleyebiliriz³²:

1) Konjonktürel kararlar:

- Döviz kuru, ücret ve fiyat politikaları,
- Merkez Bankası ve bankacılık sektörüyle ilgili önlemler,
- Sermaye piyasasıyla ilgili önlemler,
- Kamu sektörüne yönelik önlemler,
- Dış ticarete yönelik önlemler,
- Tarımsal destekleme politikası,
- Toplumsal mali dayanışma ve yeni vergiler,
- Munzam karşılık ve genel disponibiliteler oranlarının yeniden düzenlenmesi.

2) Yapısal önlemler:

- Özelleştirme,
- KİT'lerle ilgili düzenlemeler,
- Kamu sektöründe istihdamın rasyonalizasyonu,
- Yerel yönetimlerin idari ve mali düzenlemeleri,
- Sosyal güvenlik kuruluşları reformu.

Program, üretim yapan, sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından, ekonomik piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetilen bir devlet yapısına geçmeyi temel ilke olarak benimsemiştir.

³² Bkz; PARASIZ, a.g.e., s.174-186.

Programın başarısı,IMF ile yapılacak olan “stand-by” anlaşmasına bağlıdır. Bu çerçevede IMF’le 9 temmuz 1994 tarihinde bir stand-by anlaşması imzalanarak 14 aylık bir dönem içinde 742 milyon dolarlık bir mali yardım sağlanmıştır. Bu anlaşma için IMF’e verilen niyet mektubunda şu hedefler taahhüt edilmiştir³³:

- Yıl sonu enflasyon hedefi % 111,
- Yıl sonu dolar kuru 38 bin TL,
- İhracat 17.5 milyar dolar olacak,
- Cari denge 300 bin dolar fazla verecek,
- Döviz rezervi bir milyar dolar artacak ,
- Yıllık bütçe açığı 103 trilyonda kalacak,
- KİT'lere verilecek destek 20 trilyona inecek,
- KİT açıkları 55 trilyon olacak,
- Dış borçlar 6.5 milyar dolar ile sınırlı kalacak ,
- Memur ve işçi ücretlerindeki artış sınırlanacaktır.

Türkiye bu güne kadar yapısal uyuma dönük olarak IMF’ten toplam 1.7 milyar dolar,Dünya Bankası’ndan 1.6 milyar dolar kredi kullanmıştır. Uyum kredilerinin ötesinde Türkiye, kuruluşundan bu yana Dünya Bankası’ndan 129 proje için toplam 12.84 milyar dolar kredi almıştır.³⁴

Türkiye’nin UEK ile olan ilişkileri ve bu çerçevede geçmişte uyguladığı ekonomi politikalarını tamamen dışsal bir senaryonun Türkiye’ye empoze edilmesi olarak algılamak yanlış olacaktır. Bu ilişkiler elbette ki belirleyici bir etkidir. Fakat

³³ KARLUK,Türkiye...,s.433

³⁴World Bank Supports Community Participation İn Improving Irrigation Sostems in Turkey <http://www.worldbank.org/html/extdr/extme/1504.htm>

son tablilde içe dönük modelden dışa dönük modele geçiş tercihi ve isteği, iç ve dış belirleyicilerin bir “bileşimi” ya da “bütün”ü olarak ortaya çıkmıştır.³⁵

III-KÜRESEL YÖNELİMLİ ULUSLARARASI EKONOMİK KURULUŞLARLA İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE KÜRESELLEŞME EĞİLİMLERİ

Türkiye ekonomisi’nde dışa açılma ve küreselleşme çabaları yoğun olarak 24 Ocak 1980 Kararlarından sonra başlamıştır. 1980’li yıllarda hem iç dinamiklerin zorlaması, hem dünya konjonktürünün gerekleri, hem de IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların baskıları neticesinde böyle bir politika değişikliğine gidilmiştir. Elbette 1980’den itibaren ekonomi politikalarına damgasını vuran zamanın sırasıyla Müsteşarı,Bakanı,Başbakanı ve Cumhurbaşkanı Turgut ÖZAL’ın neoliberal felsefeye sonsuz güveni bu dönemde Türkiye’nin bu kuruluşların tavsiyelerini de aşan hızlı bir liberalleşme dönemi geçirmesinin önemli bir nedenidir. Ayrıca bu politikaların uygulamasının askeri bir darbenin ardından,sakin bir politik ortamda gerçekleştirilmesi de politikaların bu yoğunlukta ve önemli bir muhalefetle karşılaşmadan yürütülmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1-TİCARETİN KÜRESELLEŞMESİ

Tablo 3.2’den de görüleceği gibi Türkiye ekonomisinde ticaretin küreselleşmesi 1980’den sonra ivme kazanmıştır. 1980’den sonra dış ticaretteki artış hızı üretimdeki artış hızının üzerinde olmuştur. Bilindiği gibi küreselleşmenin temel göstergesi ticaretteki artış hızının,üretimdeki artış hızından yüksek olmasıdır. Aradaki fark küreselleşme hızını göstermektedir ve bu Türkiye’de 1980’den sonra sürekli yükselmiştir.

Yıllar içinde GSMH içinde ticaretin payı da sürekli bir artış göstermiştir. Yalnız 1980’li yılların başından itibaren bu eğilimde ihracatın payı 1990’lara kadar önemli miktarda artmışken;1980’lerin sonundan itibaren ticaretteki artış daha çok ithalat

³⁵Fikret BAŞKAYA,Türkiye Ekonomisinde İki Bunahım Dönemi,Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına,Birlik Yayıncılık,1986,s.245

yönünden olmuştur. 1980'de GSMH içinde ihracatın payı % 4.2 iken, bu oran 1983'te hızla % 9.2'ye, 1987'de ise % 12.8'e yükselmiştir. 1988'den itibaren bu oran düşmeye başlamış ve 1989'da % 10.7'ye, 1993'te ise % 8.4'e düşmüştür. 1994'ten sonra yeniden artmaya başlayarak 1997'de % 13.6'ya çıkmıştır. 1989-93 arasındaki bu düşüşün nedeni olarak Körfez Krizi'nin ve 1985'ten itibaren GATT Sübvansiyonlar Kodu gereğince yürürlükteki ihracat teşviklerinin birer birer kaldırılması gösterilebilir.

Dünya Bankası'nın açıklamalarına göre de Türkiye'nin ihracat kapasitesi yıllar itibarıyla ve içinde bulunduğu ülkeler grubuna kıyasla her geçen gün artmaktadır. Son 13 yıllık ortalamalara göre, Türkiye'nin içinde bulunduğu ülkeler grubunda, ortalama yıllık ihracat büyümesi % 1 iken, Türkiye'nin yıllık ihracat büyümesi ortalama % 6.7 olarak belirlenmiştir. Yine Türkiye'nin yer aldığı ülkeler içinde, ihracatta ülkelerin piyasalardan aldığı pay yalnızca % 2.6 iken Türkiye'de bu oran % 4'ü bulmaktadır.³⁶

WTO'nun yayınladığı bir rapora göre de Türkiye 1990-96 yılları arasında dış ticaret hacmindeki % 11'lik büyümeyle dünya ortalamasının (% 7) hayli üzerinde bir artış sağlamıştır. Türkiye'nin 1996 yılında dünya ticaretindeki payı yaklaşık olarak % 1 olarak hesaplanmıştır. Bu yıllarda toplam ticaret hacmi azalırken Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 21 ülke, ticaret hacimlerini artırmayı başarmıştır. Özellikle hizmet ihracatında başarılı olan Türkiye, 1995 yılında dünya hizmet ihracatında, ilk 30 ülke arasında 21. sırada yer almıştır. Dünya ortalamasının % 14 olduğu bu kategoride Türkiye % 35'lik bir oran yakalayarak Danimarka ve Norveç gibi gelişmiş ihracatçı ülkeleri geride bırakmıştır.³⁷

1980'den beri uygulanan dışa dönük sanayileşme stratejisi çerçevesinde incelenmesi gereken en temel öge, kuşkusuz ihracat performansıdır. Bu dönemde, ihracatın artırılmasında gösterilen başarı, diğer ülkelere kıyasla ve dünya ticaretindeki durgunluğa rağmen önemli boyuttadır. Hızla artan ihracat, döviz gelirlerini artırmanın yanısıra uzun yıllar süregelen ihracat karamsarlığını büyük oranda ortadan kaldırmış,

³⁶ Liberal Bakış, 12 EYLÜL 1997, s.2.

³⁷ Türkiye Gazetesi, 15.4.1997, [http : www.ihlas.net.tr/turkiye_gazatesi/eski_sayilar/150497/ekonomi/e8.htm](http://www.ihlas.net.tr/turkiye_gazatesi/eski_sayilar/150497/ekonomi/e8.htm).

kapasite kullanımında gerçekleştirilen hızlı artış ve sanayi kesiminin dış pazarlarla artan ilişkilerinden kaynaklanan “yaparak öğrenme” etkileriyle önemli dinamik yararlar sağlamıştır.³⁸

Ancak uygulanan politikalar ticaretin küreselleşmesine ivme kazandırmasına rağmen, ekonomide olması beklenen yapı değişikliği gerçekleşmemiş, özellikle ihracata dönük yeni üretim kapasiteleri yaratılamamış, yani salt özel girişimle üretim olanaklarının genişletilmesi gerçekleşmemiş, yatırımlar artırılmamıştır. İhracat atılımında ağırlık ve teşvikler, pazarlama aşamasına yoğunlaştığı için, ihracata dönük yeni ve modern üretim kapasiteleri oluşturma girişimleri tekstil gibi geleneksel sektörlerle sınırlı kalmıştır. Türk sanayisinin döviz kazanma potansiyeli fazla gelişmemiş, ithal girdilere bağımlı yapısı devam etmiştir. Kısacası, ihracata dönük sanayileşme konusunda beklenen ilerleme gerçekleşmemiştir. Ancak bunun nedenini, stratejinin kendisinde değil, stratejiyle uyum içinde yürütülmesi gereken fiyat artışlarını azaltma ve faiz politikalarında aramak doğru olacaktır.³⁹

³⁸ Kamil AYANOĞLU, **Türkiye İhracat Performansının Ekonomik Büyüme ve Üretkenliğe Etkisi**, DPT-Uzmanlık Tezleri, Ya. No.:DPT:2344-YSPKGM:573, Mayıs 1994, s.95-96.

³⁹ Aynı, s.98.

Tablo 3.2: TÜRKİYE'DE TİCARETİN KÜRESELLEŞMESİ

	Ticaretin Artışı	Büyüme	Dış Ticaretin GSMH'daki Payı		
	1950=100	%	İthalatın Payı	İhracatın Payı	Toplam Pay
1950	2,06		7,7	7,1	14,8
1960	-4,8	3,4	4,5	3,5	8
1970	14,8	4,4	7	4,3	11,3
1980	47,6	-2,8	11,3	4,2	15,5
1983	2,6	4,2	14,8	9,2	24
1985	7,3	4,3	16,6	9,8	26,4
1988	6,8	1,5	15,8	12,5	28,3
1989	5,5	1,6	14,5	10,7	25,2
1990	28,6	9,4	14,6	8,5	23,1
1991	-1,8	0,3	13,8	8,9	22,7
1992	8,5	6,4	14,3	9,2	23,5
1993	19,1	8,1	16,2	8,4	24,6
1994	-7,6	-6,1	17,8	13,8	31,6
1995	38,6	8	20,8	12,6	33,4
1996	14,8	7,1	23,1	12,5	35,6
1997	9,3	6	24,1	13,6	37,7

KAYNAK: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1998, DPT, 1998.

2-FİNANSAL KÜRSELLEŞME

Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası uygulanan politikalarla özellikle finansal küreselleşme konusunda büyük bir aşama kaydedilmiştir. Dünya finans piyasalarının küreselleşmesine paralel olarak Türkiye finans piyasalarında da hızlı ve yoğun bir küreselleşme yaşanmıştır. Bu eğilim Tablo 3.3'ten daha ayrıntılı olarak görülebilir.

1980 yılından itibaren yabancı sermayeye yönelik liberalleşme eğilimleri finansal piyasaların küreselleşmesini hızlandırmıştır. Yalnız finansal küreselleşmenin en önemli iki ögesi, doğrudan dış yatırımlar ve portföy yatırımları akışı ancak 1986 yılından itibaren belirgin bir artış göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin bu tür kaynaklardan yeterince yararlandığını söylemek güçtür.

1986 yılından itibaren hızla artan portföy akımları gittikçe önemli bir kalem olmaya başlamıştır. Ancak bu tür sermaye bilinen nedenlerden dolayı bir süreklilik arz etmemekte ve spekülasyon amaçlı gelmektedir. Nitekim kriz zamanlarında bu tür sermayenin azaldığı görülmektedir. Hatta bu tür sermaye akımları 1990'lı yıllarda kendisi bir istikrarsızlık kaynağı olmuştur. 1994'te yaşanan krizde bu açıkça görülmüştür.

Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz : Türkiye'de finansal küreselleşme büyük oranda gerçekleşmiş olmakla birlikte sağlıklı bir yapı sergilememektedir. Türkiye finansal küreselleşmenin nimetlerinden gereğince faydalanamamıştır. Daha sağlıklı bir küreselleşme için uzun vadeli, yatırıma dönük fonların Türkiye'ye çekilmesi gerekir. Elbette bu, Türkiye'nin yapısal sorunlarını çözmesiyle mümkündür. Yoksa Türkiye'nin artan dış borçlarını ve döviz ihtiyacını sürekli sıcak parayla karşılaması mümkün değildir.

Son olarak, Türkiye'nin ulaştığı küreselleşme düzeyini daha açık bir şekilde gözler önüne sermek için diğer ülkelerle karşılaştırmaya olanak sağlayacak ekonomik serbestlik ve rekabet sıralamalarına değinmekte fayda vardır. Bilindiği üzere küreselleşmenin nedeni ve en önemli göstergelerinden birisi dışa açıklık ve rekabettir.

Tablo 3.3: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE FİNANSAL KÜRESELLEMENİN GÖSTERGELERİ

	1980	1983	1985	1988	1990	1992	1994	1996	1997
SERMAYE HAREKETLERİ * (Milyon Dolar)	672	883	1065	-958	4037	3648	-4194	9779	4988
Doğrudan Yatırımlar	18	46	99	354	700	779	559	612	245
Portföy Yatırımları	0	0	0	1178	547	2411	1158	570	1152
Uzun ve Orta Vadeli Sermaye Hareketleri	656	39	-513	-209	-210	-938	-784	1636	1690
Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	-2	798	1479	-2281	3000	1398	-5127	6961	1901
REZERV HAREKETLERİ (Milyon Dolar)	-90	-152	-124	-890	-1308	-1484	-206	-4545	-646
IMF	423	77	-104	-469	-53	0	340	0	0
Resmi Rezervler	-513	-229	-20	-421	-1255	-1484	-546	-4545	-646
BORÇ SERVİSİ (Milyon Dolar)		-3832	-4216	-7158	-7250	-4310	-9370	-9885	-4704
DÖVİZ MEVDUATI / TOPLAM MEVDUAT (%)			12,8	28,3	25,9	38,4	50,9	48,2	52,9
TOPLAM BORÇ / GSMH (%)		29,6	37,4	44,8	32,2	34,7	50,1	43,2	42,2
KISA VADELİ BORÇ / UZUN VADELİ BORÇ (%)		14,2	23	18,7	24	29,5	20,8	34,7	34

* Rezerv hariç

KAYNAK: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1998, DPT, 1998.

The Heritage Foundation isimli kuruluş tarafından 1989 yılından itibaren gündeme getirilen ve Ekonomik Serbestlik İndeksi'ni , a) Ticaret Politikası, b) Vergilendirme Politikası, Ekonomik Üretimdeki Devlet Tüketimi, d) Para Politikası e) Sermaye Akışı ve Yabancı Sermaye, f) Banka Politikası, g) Ücret ve Fiyat Kontrolü, h) Mülkiyet Hakkı, j) Bürokratik Düzenlemeler, k) Karaborsa, gibi 10 temel göstergeye göre hesaplayan Ekonomik Serbestlik İndeksi'ne göre, 1995 ve 1996 yılında Türkiye, 5 üzerinden 3 puanla 142 ülke arasından 66. olmuştur.⁴⁰

Aynı şekilde Dünya Bankası tarafından yaptırılan bir çalışmada da 1990-92 yılları için, farklı bir yöntemle hesaplanan dışa açıklık sıralamasında Türkiye 129 ülke arasında 92. olmuştur.⁴¹ Merkezi İsviçre'nin Lozan kentinde bulunan **Kalkınma Yönetimi İçin Uluslararası Enstitü** tarafından hesaplanan ve ekonomik güç, teknoloji, finansal hizmetler, uluslar arası ticaret, hükümet politikaları, yönetim altyapı ve kalifiye işgücünün de yer aldığı 244 kriterden yararlanarak hesaplanan, 46 ülkenin ele alındığı rekabet sıralamasında da Türkiye 1996 yılında 34. olmuştur.⁴²

Elbette ki bu oranlar 1980'den günümüze bu eğilimler hakkında fikir vermemektedir. Fakat bu veriler bize bir şey anlatmaktadır. O da Türkiye'nin 1980'li yıllarda yaşadığı dışa açılma ve küreselleşme uğraşısında ulaşmak istediği yere varamadığıdır. Yapılması gereken; IMF, Dünya Bankası ve WTO'yla olan ilişkileri de göz önüne alarak yeniden yapısal bir dönüşümü gerçekleştirmek, 1980'li yıllarda başlatılan uyum ve küreselleşme sürecini ikinci bir reform hamlesi ile tamamlamaktır. Dünya ekonomisi küreselleşirken bu süreçten kaçınamayacağımıza göre oyunun kurallarına göre oynamamız gerektiği açıktır. Zaten istediğimiz kadar kaçınalım kurallara uymak uluslar arası anlaşmalar ve günümüz ekonomik gereklerine göre zorunludur. Bu nedenle, kurallardan kaçmak yerine kuralları kendi lehimize çevirmeye çabalamamız daha doğru olacaktır.

⁴⁰Ayşanur ULUER, A. Sennur YÜKSEL, "Ekonomik Serbestlik İndeksi", **Dış Ticaret Dergisi**, (Nisan 1996), s.94-105.

⁴¹Shigeru OUTSUBO, **Globalization-A New Role for Developing Countries in an Integrating World**, World Bank Policy Research Working Paper 1628, 1996, s.52-53.

⁴²**Radikal**,27 Mart 1997, s.13.

3-KÜRESELLEŞME VE YAPISAL UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN MEVCUT EKONOMİK SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

A-Türkiye’nin Mevcut Ekonomik Sorunları

Tablo 3.4’te Türkiye’nin bazı temel ekonomik göstergeleri verilmiştir. Görüleceği üzere Türkiye ekonomisi küreselleşme çabalarına ve bu yolda önemli ilerlemeler kaydetmesine rağmen henüz yapısal sorunlarını yeterince halledememiştir. Bu sorunlar halledilmedikçe de Türkiye sürekli IMF ve Dünya Bankası’nın kapısını aşındıracaktır. Bu çerçevede Türkiye ekonomisindeki mevcut yapısal ekonomik sorunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Enflasyon oranı hala çok yüksek seviyelerde seyretmektedir. Bu da Türkiye’nin iç dengelerini bozduğu gibi, rekabet gücünü de olumsuz etkilemektedir.

2) Büyüme hızı yüksek olmakla birlikte istikrarsızlık göstermektedir. Yüksek büyüme oranları da ekonomide büyük istikrarsızlıklar pahasına gerçekleştirilmektedir. Dünya Bankası ve IMF de bu nedenle büyüme hızının düşürülmesi gerektiğini dile getirmektedir. Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Jean François Rischard’ın deyimiyle; Türkiye’nin **mucizevi** büyüme hızı dünyanın en yüksek büyüme hızlarından birisidir. Fakat durdurulması gerekir !

3) İhracatı sürekli artmakla birlikte Türkiye hala net dış alımcı bir ülkedir. Dış ticaret dengesi sürekli açık vermektedir.

4) Türkiye’nin dış borcu yüksek seviyelerdedir. Her ne kadar IMF ve Dünya Bankası’nın analizlerinde orta dereceli borçlu ülkeler arasında görülse de, yüksek dış borçlar gittikçe daha fazla maliyetli olmaya başlamıştır. Örneğin, Türkiye 1990-94 yılları arasında 40 milyar doların üzerinde dış borç servisi ödemiştir. Bu bir yılda 8 milyar dolar, bir ayda 666 milyon dolar, bir günde 22 milyon dolar, bir saatte 925 bin dolar ve bir dakikada 15.000 dolardan daha fazladır. Her ne kadar çoğu ülkenin aksine, Türkiye borç aldığı her cent’i düzenli olarak geri ödemekte ise de, geçen beş yılda Türkiye dış borç servisi olarak saatte 1 milyon dolar ödemesine rağmen borcu üçte bir

Tablo 3.4: KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE YAPISAL SORUNLAR

Yıllar	GSMH Deflatörü %	Büyüme %	Ticaret Dengesi (Milyon Dolar)	KKBG/GSMH %
1970	8,5	4,4	-360	
1980	89,6	-2,8	-4603	8,8
1983	26	4,2	-2990	4,9
1985	52,9	4,3	-2975	3,6
1988	69,7	1,5	-1777	4,8
1990	57,6	9,4	-9555	7,4
1992	63,5	6,4	-8190	10,6
1994	107,3	-6,1	-4216	7,9
1996	78	7,1	-18831	9
1997	83	6	-9058	9,5

KAYNAK:DPT,Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1998,DPT,1998.

oranında artmıştır.⁴³

5) Kayıt dışı ekonomi önemli boyutlardadır. Yapılan farklı çalışmalarda Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutu % 25 ile % 40 arasında hesaplanmıştır.⁴⁴Bu ise başta vergi gelirleri olmak üzere enflasyon, kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG)...gibi birçok sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

6) Kamu kesimi açıkları yüksek boyutlardadır. Bunun sonucu olarak iç borçlar da yüksek hacimlere ulaşmıştır.

7) Kamunun kaynak ihtiyacı nedeniyle faizler yüksek seviyelerdedir. Bu da yatırım artışını kısıtladığından ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

8) Toplumsal ve politik kirlenme toplumun idealist çalışma ve yaşama şevkini kırmıştır. Toplumun büyük çoğunluğu, üretim yerine politik kayırmacılıkla gelir sağlama yollarının geçerliliğine daha çok inanmaya başlamıştır.

9) Bölgesel dengesizlikler ve bozuk gelir dağılımı hala devam etmektedir.

B-Türkiye’nin Mevcut Ekonomik Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri

Mevcut bu türden sorunlara ek olarak, uluslararası konjonktür, UEK ve Avrupa Birliği ile olan ilişkiler çerçevesinde bu sorunlardan bir kısmının gittikçe daha da ağırlaşacağı öngörülebilir.

Bu koşullar da dikkate alınarak daha sağlıklı küreselleşmeye dönük politika önermeleri şunlar olabilir:

1) Uzakdoğu’da başlayan ve diğer ülkelere yayılma eğilimi gösteren finansal kriz, Türkiye ekonomisini daha çok etkileyebilecektir. Orta vadede bu ülkelerin yoğun rekabete girmeleri birçok sektörde Türkiye’yi zorlayabilecektir. Bu ülkelerin kalitesiz

⁴³ Susan GEORGE, “Küreselleşme, İktidar ve Sendikalar”, *Liberal Bakış*, 22 Ağustos 1997, s.11.

⁴⁴ Bkz.: Adem KALÇA, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Durumu”, *Banka ve Ekonomik Yorumlar*, (Nisan 1995), s.49.

ve standart dışı malları iç piyasada da yer edinmeye çalışacaktır. Bunun için, Uruguay Turu ile **Teknik Engeller** başlığı altındaki mekanizmalardan yararlanılarak haksız rekabet doğurucu bu ürünlerin ithalatını yavaşlatıcı engellerin hazırlanması bir zorunluluktur.⁴⁵

2) Uruguay Turu sonucu getirilen kurallar nedeniyle-hatta bunlar dikkate alınmadan da piyasa ekonomisi felsefesi gereği olarak-rekabet yasalarına işlerlik kazandırılmalı, fikri mülkiyet hakları güvenceye alınmalı, özelleştirme ve deregülasyon faaliyetleri hızlandırılmalı, GATT kurallarına uygun bir ihracatı teşvik mekanizması kurulmalıdır.

3) Ekonomik reformları gerçekleştirmek için politik istikrarın sağlanması şarttır. Bunun için, Seçim ve Siyasi Parti Kanunları'nda değişiklikler sağlanarak istikrarlı bir politik ortamın yaratılması gerekir.

4) IMF ve Dünya Bankası yeni bir politika olarak, üye ülkelerden, uluslararası piyasalarda güven tesis etmek için rüşvet ve yolsuzlukla mücadeleye daha çok önem vererek, kurumsal reformu gerçekleştirmelerini talep etmektedir. IMF, bundan böyle, yolsuzlukla mücadelede başarısız olan ülkelere verdiği desteği keseceğini ilan etmektedir. Rüşvet ve yolsuzluklarla mücadele kararlı bir şekilde yürütülerek ekonomik ve politik kirlenmenin de önüne geçilmelidir.

5) IMF ve Dünya Bankası'nın son yıllarda en çok üzerinde durdukları konu, devletin küçültülerek daha etkin bir devlet yapısının oluşturulmasıdır. Daha küçük fakat daha etkin bir devlet mekanizması Türkiye ekonomisindeki sorunların çözümü için temel şarttır. Devlet ekonomide yöneten değil yönlendiren bir konumda olmalıdır.

6) Artan küreselleşme bankacılık, döviz kuru, faiz oranları alanında ya da menkul kıymet piyasalarında ortaya çıkan krizlerin hızla diğer ülkelere yayılmasına yol açarken, hasarı kaldıramayacak durumda olan ülkelerin mali açıdan çökmesine yol açmaktadır. Türkiye bu etkilerden korunabilmek için uyguladığı sıcak para

⁴⁵ KARLUK, a.g.e., s.408.

politikasından vazgeçerek, dış kaynak ihtiyacını daha çok doğrudan dış yatırımlarla karşılamının yollarını geliştirmelidir. Ekonomide dolarizasyonun önü alınarak döviz krizlerinden korunmaya çalışılmalıdır.

7) Ülkeler, ancak küresel düzeyde rekabet özelliği kazandıkları oranda anlamlı bir noktaya ulaşabilirler. Dahası gelecek ufku yaratırlar.⁴⁶ Rekabet gücünü artırmak için özellikli sektörler belirlenerek katma değeri yüksek yeni sektörlerle yatırım yapılması teşvik edilmelidir. Bu sektörlerde özel sektörün ve teşviklerin yetersiz kaldığı durumlarda, devlet doğrudan kendisi faaliyette bulunmalıdır.

8) Türkiye adeta yastık altı yatırımlar cenneti haline gelmiştir. Ülke bir yanda kaynak sıkıntısı çekerken diğer yanda büyük miktarda tasarruf bu şekilde atıl halde tutulmaktadır. Tasarrufların verimsiz altın, döviz, gayri menkul gibi varlıklar yerine sermaye piyasası araçlarına yatırılması teşvik edilmelidir.

9) Küresel dünyada ekonomik kalkınmanın temel direği bilgidir. Bu nedenle eğitim ve araştırma geliştirme (AR-GE) çalışmaları daha fazla teşvik edilmelidir. Ekonomik kalkınma için beşeri sermaye temel kabul edilmelidir.

10) Tek bir küresel ekonomi için ortak anayasa olarak nitelendirilen, çok uluslu işletmelere hükümetlerin politik ve ekonomik kararlarından ve toplumsal huzursuzluklardan dolayı uğrayacakları zarardan ya da bir kar fırsatının kaybından dolayı devletlerden tazminat alma hakkı getiren MAI (Çoktarafli Yatırım Anlaşması)'nın ileride alacağı biçim göz önüne alınarak doğrudan dış yatırımlarla ilgili gerekli düzenlemeler bir an önce yapılmalıdır. Daha sağlıklı bir dışa açılma ve küreselleşme için bir yandan yabancı işletmelerle yerli işletmelerin daha fazla birleşmeye gitmesi, diğer yandan da Türkiye içindeki yabancı işletmelerin sayısının artırılması gerekir.

11) Dani RODRIK'in dediği gibi ; küreselleşmenin yan etkileri , küreselleşen

⁴⁶ MORTAN, a.g.e., s.19.

ekonomide zenginleşenlerle zenginleşmeyenler, bu sürecin değerlerini paylaşanlarla buna karşı çıkanlar ve bu sürecin içerdiği risklere karşı kendilerini koruyabileceklerle koruyamayacaklar arasında yeni bir takım sınıfsal bölünmeler yaratabilmektedir. Ekonomi politikalarını uygulayanlar dışarıya yönelik serbestleştirme politikalarına paralel olarak içeride, kaybetme riski taşıyan gruplar için gelir sağlama, eğitim ve sosyal sigorta stratejileri geliştirmelidirler.⁴⁷

12) Küresel bir dünyada istikrarlı büyüme ancak sağlam bir demokratik ortamda gelişebilir. Bu nedenle demokrasinin koşullarının da bütün yönleriyle yaşama geçirilmesi gerekir.

21. yüzyıla küresel bir dünya devleti olarak girmeyi hedefleyen Türkiye bir an önce bu noktalara dikkat ederek yeni bir reform hareketiyle yapısal uyumu gerçekleştirmelidir. Bunun yapılması elbette ki 1980'li yıllara göre daha zordur. Gerek iç ve dış konjonktür, gerek Türkiye ekonomisinin belli bir oranda küreselleşmiş olması ve UEK'nın etkisi nedeniyle politikalarında bağımsız olamaması, gerek politik istikrarın bir türlü sağlanmaması ...gibi nedenlerle bugünkü koşullarda bunların yapılması daha zordur. Kısacası Türkiye artık küreselleşme ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar üzerine olan tartışmaları bir kenara bırakıp bir gerçeklik olan bu sürece daha sağlıklı gitmenin yollarını aramalıdır.

Bu süreçte UEK'nın kural ve güçleri de dikkate alınmalıdır. Bu süreç bir gerçeklik, Türkiye bu kuruluşlara üye ve bu gerçekliği bu kuruluşların kurallarıyla yaşamak zorunda olduğuna göre mevcut koşullarda kendisine uygun çözüm yollarını bulmalıdır. Bu çözümler de, daha çok küreselleşme ve UEK'nın koşullarına daha fazla uyumdan geçmektedir.

UEK'nın bu konudaki kararlılıkları ortadadır. WTO Genel Direktörü Renato RUGGERIO'nun 23 Ekim 1997'de Berlin'de yaptığı konuşma bu kararlılığı ortaya koymaktadır. RUGGERIO şöyle demektedir⁴⁸: "Küreselleşme tartışmalarının yapay hatta gerçek üstü denebilecek bir niteliği var: Hiçbir zaman geri getirilemeyecek bir

⁴⁷ Soli ÖZEL, "Küreselleşme", **Gazete Pazar**, 20 Temmuz 1997, s.14.

⁴⁸ Mehmet ALTAN, "Ekonomi Gündemi", **Power**, (Aralık 1997), s.34.

geçmişe duyulan özlem ve çok sayıda insana daha iyi yaşam umudu vaat eden bir geleceği inatla reddetme. Oysa yeni teknolojiler ve liberalleşme sayesinde en az gelişmişler dahil tüm uluslara eğitim ve bilgiye eşit ulaşma imkanı sağlanmış, böylece fırsat eşitliğine dayalı toplumsal koşullar ilk kez oluşturulmuştur... WTO, tüm bu ekonomik ve teknolojik değişimlerin dengeli, eşit ve yapıcı bir biçimde gerçekleşmesi için liberalleşmeyi uluslararası hukuk kuralları içinde hızlandırmaya dönük bir güç olacaktır.”

SONUÇ

500 yıllık bir geçmişe sahip olan küreselleşme son 20 yıllık süreçte çok yoğun olarak yaşanan bir olgudur. 1970'lerin başlarından itibaren dünya genelinde ortaya çıkan konjonktürel, politik, kültürel, teknolojik ve teorik birçok dayanak karşılıklı etkileşimlerle dünya ekonomisinin hızlı bir küreselleşme sürecine girmesine neden olmuştur.

1990'lı yıllara gelindiğinde Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki kumanda ekonomisine dayalı rejimlerin bir bir çökmesinin de etkisiyle günümüzde küreselleşmenin hemen tüm dünyada gerek teorik gerekse pratikte kaçınılması mümkün olmadığı, sunduğu ekonomik sisteminse alternatifsiz olduğu genel kabul görmeye başlamış, hatta yerleşmiştir. Temel ekonomik sorunların çözümü için bir araç olarak gösterilen küreselleşme süreci günümüzde daha da ileri boyutlara ulaşarak kendisi bir amaç olarak görülmeye başlanmıştır. Halbuki son **Asya Krizi** ve az gelişmiş ülke örneklerinde görüldüğü gibi küreselleşme sürecinin kendisi de tüm olumlu yanları yanında bazı riskler de taşımaktadır. Bu nedenle bu sürecin kaçınılmazlığı-kaçınmanın maliyetlerinin büyüklüğü hayli önemlidir- dikkate alınarak, küreselleşme sürecinin

risklerinin mümkün olduğunca bertaraf edilmesi gerekir. Bu bir yandan küreselleşme politikaları izleyen ulusal karar alıcıların görevi iken,diğer yandan ve asıl önemlisi küreselleşme sürecini yönlendiren ve hızlandıran IMF,Dünya Bankası ve WTO (GATT) gibi küresel yönelimli Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar'ın ve onların ardındaki gelişmiş ülkeler ve büyük sermaye gruplarının bir sorumluluğu olmalıdır. Çünkü dünyanın tekrar bir **ziyemeyenler ve uyuyamayanlar** çatışması yaşaması kendileri için de yararlı olmayacaktır.

IMF,Dünya Bankası ve WTO (GATT) gibi küresel yönelimli UEK, II. Dünya Savaşı'nın bitiminde kuruluşlarından itibaren, işbölümü yaparak dayanışmalı bir çalışmayla ülkeleri (özellikle GOÜ) küreselleşmeye yönlendirmektedirler.Her üçünün amacı da serbest piyasa ekonomisine dayalı küresel bir dünya ekonomisi yaratmak olan bu kuruluşlardan WTO (GATT),tarife ve tarife dışı engelleri kaldırarak,IMF ve Dünya Bankası ise üye ülkelere verdikleri kredilerde ,yapısal uyum adı altında temelde iç ve dış finansal serbestliğin sağlanması ve ekonomide istikrarsızlık ve belirsizliğin kaldırılmasına yönelik politikalar demetini uygulamalarını şart koşarak dayanışmalı olarak tüm dünyada küresel bir piyasa ekonomisini yaşama geçirmeye çalışmaktadırlar. Fakat son yıllarda küreselleşmenin riskleri ve olumsuz yönlerinin ortaya çıkması ve bu politikalara yönelik tepkilerin yükselmesi üzerine bu kuruluşlar da politika önermelerinde ve kurallarında yavaş yavaş-en azından söylemde-revizyonlara gitmektedirler.

Bu yüzyılın başına kadar bir dünya devleti iken yüzyılın başında yıkılan ve Kurtuluş Savaşı'ndan sonra büyük sorunlarla,ulusal bir devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren küresel bir dünya devleti olmayı hedeflemiş,fakat iç ve dış bir çok sınırlamalar nedeniyle bu hedefe ulaşması kolay olamamıştır. Özellikle sanayileşmedeki yaklaşık 200 yıllık gecikme,tüm çabaları yetersiz kılmıştır. Türkiye sanayileşme hamlelerini yürütürken de gelişmiş dünya bilgi çağına geçmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin daha çok çaba sarf etmesi gerekmiştir. Fakat bu arada kaynak yetersizliği yanında özellikle içeride sürekli bir politik istikrarsızlık ve terör ortamının olması Türkiye'nin bu konudaki en büyük ayak bağı olmuştur.

Türkiye bu anlamda önceki çabalarının başarısız kalmasıyla gerçek anlamda dışa açılma ve küreselleşmeye yönelik ekonomi politikalarını iç ve dış konjonktürün zorlaması, IMF ve Dünya Bankası'nın ve onların arkasındaki ülke ve sermaye gruplarının baskıları 12 Eylül askeri darbesinden sonra politik istikrarın sağlanarak, muhalefetin direncinin kırılması ve neoliberal felsefeyi özümsemiş bir iktidarın uzun süreli iktidarıyla ancak 1980'den sonra yürürlüğe koyabilmiştir. Böylece Türkiye 1980'li yıllarda yoğun bir küreselleşme süreci yaşamıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde Türkiye 1980'deki yapısından tamamen farklı bir şekilde dışa açık ve önemli oranda küreselleşmiş bir ekonomidir. Fakat yapısal sorunları halen devam etmektedir.

Türkiye 1980'li yıllarda yapısal ekonomik sorunlarını çözmek ve istikrar içinde hızlı kalkınmayı gerçekleştirmek için girdiği dışa açılma çabalarından dışa önemli oranda açılmış bir ekonomi olarak bugüne gelmiştir. Bununla birlikte dışa açılmanın gerekçesi olan yapısal sorunları çözüp istikrar içinde kalkınma hedefine ulaştığını söylemek mümkün değildir. Gerçi 1980 öncesine göre gerek istikrar, gerek büyüme ve yapısal sorunlar konusunda önemli ilerlemeler sağlamakla birlikte, bu alanda ulaştığı seviye yeterli değildir. Bu politikalar belirlenirken örnek alınan Uzakdoğu ülkelerinin başarılarından hayli uzak bir başarı sağlanmıştır.

Türkiye 21.yüzyılda küresel bir dünya gücü olmak için küreselleşmede ulaştığı boyutların nimetlerini en iyi şekilde değerlendirerek 1980'lerde başlattığı reform hareketlerini "ikinci kuşak" reformlarla desteklemelidir. Bu anlamda daha istikrarlı bir ekonomik kalkınma için daha çok dışa açılma politikalarının izlenmesi gerekirken bu da daha çok küreselleşme anlamına gelmektedir.

Uruguay Turu sonucu alınan kararlar yanında Türkiye'nin AB'ne yönelik hedefleri ve MAI (Çoktarafli Yatırım Anlaşması) gibi küresel düzeyde gelecekte oluşturulacak yeni düzenlemeler de dikkate alındığında Türkiye'nin ister istemez daha küresel bir ekonomik yapıya dönülmesi gerektiği ortaya çıkacaktır. Kaldı ki, Türkiye zaten özellikle 1980'den beri böyle bir politikayı hem devlet hem de toplum düzeyinde benimsemiş durumdadır.

Sonuç olarak Türkiye kendi özgün koşullarını göz önüne alarak küreselleşmeye yönelmelidir. Biran önce gerekli reformları gerçekleştirerek tekrar Uluslararası Ekonomik Kuruluşlara olan bağımlılığından kurtulmalıdır. Çünkü bu kuruluşların önerdiği politikalar, ülkenin özgün koşullarını dikkate almadan standart reçeteler sunmaktadır. Aksi takdirde son dört yılda olduğu gibi bu kuruluşlar sürekli Türkiye gündeminde olacaktır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- ADALI, Coşkun: **Günümüz Kapitalizmi ve Devleti Üzerine**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- AKALIN, Güneri: **Kamu Ekonomisi**, Ankara Üniversitesi S.B.F., Y.a. No.:486, Ankara, 1981.
- AKTAN, C. Can: **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, Takav Matbaası, Ankara, 1994.
- AMİN, Samir (çev. Işık SONER): **Kaos İmparatorluğu, Yeni Kapitalist Küreselleşme**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1993.
- APAK, Sudi: **Türkiye ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik İstikrar Uygulamaları**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993.
- AŞIKOĞLU, Rıza :**Globalleşme Sürecinde Uluslararası Finansal Yönelimler**, D.P.Ü. İ.İ.B.F. Ya. No.:2 .
- AYANOĞLU, Kamil: **Türkiye İhracat Performansının Ekonomik Büyüme ve Üretkenliğe Etkisi**, DPT-Uzmanlık Tezleri Ya.No:DPT: 2344-YSPKGM:573, Mayıs 1994.

BAŞKAYA, Fikret:**Türkiye Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi,Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına**, Birlik Yayıncılık, Ankara, 1986.

BÜYÜKTAŞKIN ,Şener:**Uluslararası Ticarete GATT Düzeni**, G.Ü. İ.İ.B.F. Ya. No.:17, Ankara, 1983.

DEMİRER, Temel: **Yeni Dünya Düzeni ya da Düzensizliği**, Pelikan Yayınları, İstanbul, 1996.

DPT :**Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyonu Raporu,Kitap:2**, D.P.T. Ya. No.:D.P.T.:2375-Ö.İ.K.:440, 1995.

-----:**Küreselleşme,Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)**,DPT Ya No.: DPT:2374-ÖİK:439,Ankara,1995

DRUCKER ,Peter F. (çev.:Belkıs ÇORAKÇI):**Kapitalist Ötesi Toplum**,İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1993.

DRUCKER, Peter F. (çev. Birtane KARANAKÇI): **Yeni Gerçekler**, T. İş Bankası Yayınları Tarih Dizisi:25, Ankara, 1996.

ERBAY, Yusuf: **Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri**, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü Ya. No.:11, Ankara, 1996.

FRIEDMAN ,Milton (çev. Doğan BERK):**Kapitalizm ve Özgürlük**,Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1988.

GALBRAITH ,John Kenneth,(çev. Belkıs ÇORAKÇI,Nilgün HİMMETOĞLU) :**Ekonomi Kimden Yana** , Altın Kitaplar Yayınevi ,İstanbul ,1990.

HAYEK Friedrich A. Von (çev. Turhan FEYZİOĞLU,Yıldıray ARSAN):**Kölelik Yolu**,Liberal Düşünce Topluluğu,Ankara,1995.

HULUSİ, Şerif: **İktisadi Buhran ve Monopoller**, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1965.

KARLUK Rıdvan: **Uluslararası Ekonomi**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1996.

----- - ----: **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul Ticaret Odası Ekonomik Yayınları Dizisi No.:13, İstanbul, 1983.

----- --- -: **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar**, Anadolu Üniversitesi Basımevi,Eskişehir,1995.

----- - ----: **Türkiye Ekonomisi**,Eskişehir,1995.

KAZGAN ,Gülten:**Yeni Ekonomik Düzen’de Türkiye’nin Yeri**, Altın Kitaplar Yayınevi, B.2, İstanbul, 1995.

-----: **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**,Altın Kitaplar Yayınevi,İstanbul,1988.

KEPENEK ,Yakup, YENTÜRK,Nurhan :**Türkiye Ekonomisi**,Remzi Kitabevi,8.B,İstanbul,1996.

LATOUCHE,Serge (çev.Temel KEŞOĞLU): **Dünyanın Batılılaşması** , Ayrıntı Yayınları İstanbul, 1993.

LUTHER ,Hans Ulrich (çev.Erol ÖZBEK): **Güney Kore Bir Model Olabilir mi?**, Belge Yayınları, İstanbul, 1984.

MARTIN, Brendan (çev. Osman Ç. DENİZTEKİN): **Özelleştirme Kimin Çıkarına?**,Cep Kitapları A.Ş.,İstanbul,1995.

MORTAN,Kenan :**Tatbiki İktisat**,A.Ü. A.Ö.F. Ya .No:325, Eskişehir,1993.

OLİVER ,Robert W.:**Early Plans for a World Bank**,Princoton University,New Jersey,1971.

ÖZMUCUR, Süleyman :**İstikrar Politikaları**, Avcıol Basım Yayını, İstanbul,1991.

PARASIZ ,M. İlker: **Para-Banka ve Finansal Piyasalar**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1992.

----- :**Kriz Ekonomisi**,Ezgi Kitabevi Yayınları,Bursa 1995.

-----:**Friedmancı Monetarizm**,Ezgi Kitabevi Yayınları,Bursa,1991 .

PARASIZ, M. İlker, YILDIRIM, Kemal: **Uluslararası Finansman-Teori ve Uygulama**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1994.

PAYER,Cherly,(çev.Reşit ERGENER):**Borç Tuzağı,IMF ve Üçüncü Dünya**,Yalçın Yayınları,İstanbul,1981.

PEARCE David, MARKANDYA, Anil, BARBIER, Edward B. (Türkçe'si: Türksen KAFAOĞLU, Arslan Başer KAFAOĞLU):**Yeşil Ekonomi İçin Mavi Kitap**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1993.

SAVAŞ,Vural :**Keynesyen İktisat Yıkılırken**,Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1986.

SEYİDOĞLU,Halil:**Uluslararası İktisat,Teori,Politika ve Uygulama**,Güzem Yayınları,B.10, İstanbul,1994.

TEKİN ,Fazıl:**Uluslararası Maliye**, A. Ü. İ.İ.B.F. Ya. No.:57, Eskişehir, 1988.

TİMUR, Taner: **Küreselleşme ve Demokrasi Krizi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.

TOGAN,Sübidey :**1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu**,Türk Eximbank Araştırma Dizisi:1.

TOKGÖZ,Erdinç :**Türkiye'nin Gelişme Tarihi (1914-1997)**,İmaj Yayınevi, Ankara,1997.

WATERS, Malcolm: **Globalization**, Routledge, London, 1995.

WRISTON, Walter B. (Çev. Mehmet HARMANCI): **Ulusal Egemenliğin Sonu**, Cep Kitapları, İstanbul, 1993.

YILDIZOĞLU, Ergin: **Globalleşme ve Kriz**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

MAKALELER

AKDEMİR ,Ali: “Küreselleşme Umudun mu Sömürünün mü Adıdır ?”,**Global Normlu İşletme Yönetimi**,Kütahya ,1996

AKSOY, Asu :“Emek Pazarında Küresel Değişim”, **Forum**, (Eylül 1995)

ALTAN, Mehmet: “Ekonomi Gündemi”,**Power**,(Aralık 1997)

----- : “Savunma da Globalleşebilir mi” , **Power** , (Ocak 1998)

ARIBOĞAN, Ülke:”Globalleşmenin Farklı Boyutları”, **İktisat**, (Kasım 1993)

ASLANOĞLU Erhan:“Finansal Liberalleşme ve IMF”,**AD Business-Notebook**,(Ocak 1998)

AŞIKOĞLU, Rıza: “Privatization in the Developing World”,**Anadolu Üniv. Kütahya İ.İ.B.F. 15. Yıl Armağanı**,Eskişehir,1989

BAL, Kadir :“Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmazlıkların Halli Mekanizması”,**Dış Ticaret Dergisi**,s.4,Yıl.2. (Ocak 1997)

BERKSOY, Taner: “Kur,Faiz Kıskaçı”,**Görüş**,(Mart 1993)

BRECHER , Jerwy :“Global Village or Global Pillage?” **World Politics 94/95** , Annual Editions (editor Helen E.PURKITH)

CHOSSUDOVSKY ,Michel (çev. Melek FIRAT):“Yapısal Uyum’dan Yoksulluğa Karşı Mücadeleye: Uluslararası Para Fonu’nun Yıkıcı İnatçılığı”,**Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, (Ekim 1992),

CORDEN,W. Max: “Macroeconomic Adjustment in Developing Countries”, **The World Bank Research Observer**, V.4 N.1, (January 1989)

ERÇEL,Gazi: “IMF,O Eski IMF Değil”,**Görüş**,(Haziran 1994)

ERZAN ,Refik: “Uruguay Raund,Ekonomi Tarihinde Yeni bir Çığır”,**Görüş**,TÜSİAD Yayını,İstanbul 1994

- ESEN, Rıfat :“IMF and World Bank Conditionality : A Comparative Study” ,**Yapı Kredi Economic Review**, Vol. IV ,No : 2,January 1990
- ESER, Kadir :“Finansal Liberalizasyon Politikalarının Makroekonomik Performans Üzerindeki Etkileri” ,**Hazine Dergisi**,(Ocak 1996).
- ESER,Uğur :“Küreselleşme:Tehdit mi Yoksa Fırsat mı ?” ,**Ekonomik Yaklaşım**,C.6,(Yaz 95).
- FRENCH, Hilary F. :“Dünya Bankasının Yeniden Yapılandırılması” ,**Dünyanın Durumu 1994**,WORLDWATCH ENSTİTÜSÜ RAPORU ,Türkiye Erozyonla Mücadele ,Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları :10
- GEORGE,Susan: “Küreselleşme,İktidar ve Sendikalar” ,**Liberal Bakış** ,22 Ağustos,1997.
- GHAL,Dharam (çev.İdil ESER):”Yapısal Uyum,Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi” ,**Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma**,(ed. Rence PRENDERGAST,Frances STEWART),Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1995
- HELD, David (çev.Abdullah YILMAZ): “Ulus Devletin Çöküşü “ ,**Yeni Zamanlar** (der; Stuart HALL , Martin JACQUES), Ayrıntı Yayınları, İstanbul ,1995
- HİÇ,Mükerrem: “Gelişme Stratejileri ve Makro Ekonomik Politikalar-Piyasa Ekonomisi,Felsefesi,Temel Kuralları ve Uygulaması” ,**3. İzmir İktisat Kongresi**,Gelişme Stratejileri ve Makroekonomik Politikalar,DPT,1993
- KALÇA, Adem: "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Durumu" , **Banka ve Ekonomik Yorumlar**,(Nisan 1995)
- KARACAN,Ali İhsan:“Japonya’da Finansal Sistemin Organizasyonu Yenileniyor” ,**Liberal Bakış** , 17 Temmuz 1997
- ONGUN ,M. Tuba: “Finansal Globalleşme” , **Ekonomik Yaklaşım**, C.4, S.9, 1993

- ÖÇAL, Tezer: “Niçin, Kimin İçin ve Nasıl Globalleşme” , **Ekonomik Yaklaşım**, C4, S.9, 1993
- ÖZDEMİR, Hülya :“GATT Perspektifinde Ticaret Bloklarının Değerlendirilmesi”,**Ekonomik Vizyon**,(Mart-Nisan 1995)
- ÖZEL, Soli :“Küreselleşme”,**Gazete Pazar**,20 Temmuz 1997
- PEKER, Ayşe TATAR :“Dünya Bankası: Büyüme Söyleminden İyi Yönetme Söylemine”,**Toplum ve Bilim 69**,(Bahar 1996)
- SAVRAN,Sungur :”Küreselleşme mi,Uluslararasılaşma mı?1” , **Sınıf Bilinci**, (Kasım 1996)
- SEL, Cüneyt :“Basic Principles of Structural Adjustment”, **Hazine Ve Dış Ticaret Dergisi**, (Mart 1992/1)
- SİNAN,”Levent :“Küreselleşme Tartışmaları Üzerine Bazı Notlar”, **Ekonomik Yaklaşım**, C.5, S.14, 1994
- SKLAİR , Leslie :“Capitalism and Development in Global Perspective” , **Capitalism And Development** , (ed. Leslie Sklair), Routledge, London , 1994
- SLAUGHTER Matthew J. and SWAGEL , Phillip :“Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?” , **Economic Issues** ,Washington D.C., 1997
- SUGUR, Nadir :“Küreselleşme Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme”,**Birikim**, (Mayıs 1995)
- STEWART, Frances (çev.:İdil ESER) :“Eğitim ve Uyum : 1980’lerin Deneyimi ve 1990’lar İçin Bazı Dersler”, **Piyasa Güçleri Ve Küresel Kalkınma** (ed:Renee PRENDERGAST,Frances STEWART), ,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995
- ŞENYURT, Deniz: “GATT-Uruguay Raund Subvansiyonlar ve Karşı Tedbirler Anlaşması”,**Hazine Dergisi**,(Ocak 1996)

ULUER Ayşenur, YÜKSEL,A.Sennur :“Ekonomik Serbestlik İndeksi”,**Dış Ticaret Dergisi**,(Nisan 1996)

WALLERSTEIN, Immanuel:”1980’lerden Alınacak Dersler” , **Eski Dünyadan Yeni Dünyaya Amerikan ve Sovyet Bilimcilerin Gözüyle Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa’da Leninizmin Çözülüşü**, (der. Hakan YILMAZ), Hil Yayın,İstanbul, 1993

YALÇINER, Barbaros :“Finansal Piyasaların Entegrasyonu” **Prof. Dr. İsmail Türk’e Armağan**, Sermaye Piyasası Kurulu, Ya. No.:54, Ankara, 1996

YENTÜRK, Nurhan: “Finansal Serbestlik ve Makroekonomik Dengeler Üzerindeki Etkiler”,**İktisat Dergisi**,(Nisan-Mayıs’97)

“Dünya Ekonomisinde Devlerin İşbirliği”,**MPM,Kalkınmada Anahtar-Verimlilik Dergisi**,Eylül 1995

“GATT,45 Yılda,Nereden,Nereye”,**Finans Dünyası**, (Ocak 1994)

“Satıp Savmak Değil; Özelleştirme”,**Demokrasi,Değişim,Dayanışma Dergisi**,S.1,(Ekim 1994)

MUHTELİF

ATILGAN ,Ahmet:**Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Piyasa Ekonomisi ile Bütünleşmesi Sorunu**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi),Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü,Konya,1990.

AZIZ, Jahangir and , . WESCOTT Robert F.:**Policy Complementarities and the Washington Consensus**, IMF Working Paper , WP/97/118,September,1997.

DPT :**Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-1998**,DPT,1998.

GATT: The Text of General Agreement on Trade and Tariffs, GENEVA, 1986.

IMF :Annual Report 1997, IMF, Washington, D.C., 1997.

IMF Survey, January 13, 1997.

IMF: "IMF's Executive Board Completes Internal Review of ESAF", New rief No.97/14
July 28, 1997.

IMF: Fund Support Programs, Fiscal Policy and Income Distrribution, Occasional
Poper No:46, Washington D.C., 1986.

KARLUK, Rıdvan: Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Ankara, Ocak 1997.

**OUTSUBO, Shigeru: Globalization-A New Role for Developing Countries in an
Integrating World**, World Bank Policy Research Working Paper
1628, 1996.

The Economist, (September 19), 1992.

TÜSİAD: "21. Yüzyıla Doğru Türkiye: Geleceğe Dönük Bir Atılım Stratejisi", **3. İzmir
İktisat Kongresi (4-7 Haziran)**, Görüşler ,DPT, 1993.

UNCTAD, World Investment Report, Geneva, 1992.

**WTO: "World Trade Growth Accelerated in 1997 Despite in Some Asian Financial
Markets "**, **Special Report s.18**, (march 1998).

**Yabancı Sermaye Çalışma Grubu Raporu, 3. İzmir İktisat Kongresi 4-7
Haziran 1992**, Bankacılık, Sigortacılık, Yabancı Sermaye, Müteahhitlik
Hizmetleri, Turizm Çalışma Grupları, DPT, 1993.

YASED : Turkey: The Opportunity, Yabancı Sermaye Koordinasyon Derneği, 1995.

DÜNYA BANKASI YAYINLARI

The World Bank,; **World Development Report 1997**,World Bank, Washington D.C.,1997.

----- -- - -,:**The State in a Changing World,World Development Report 1997**,World Bank,Washington D.C.,1997.

----- - ,:**World Development Report 1980**,Newyork:Oxford University Press,1980.

-----,:**World Development Report 1985**,World Bank,Washington D.C.,1985.

-----,:**World Development Report 1990: Poverty**,New York,Oxford University Press,1990.

-----, **Workers in an Integrating World**, World Development Report 1995, Executive Summary, The World Bank, Washington D.C., 1995.

-----,:**Adjustment Lending –How It Has Worked,How It Can Be Improved**, (ed.Vinod THOMAS, Ajay CHIBBER),The World Bank,Washington .DC.,1989.

-----,:**Global Economic Prospects and The Developing Countries 1996**,The World Bank,Washington D.C.,1996.

-----,:**Global Economic Prospects and The Developing Countries 1995**,The World Bank,Washington D.C.,1995.

-----,:**The World Bank : :A Development Instituion**,World Bank Brief.

-----:**World Development Indicators 1997**,The World Bank,Washington D.C.,1997.

The World Bank Group,: **The World Bank Group-Learning from the Past, Embracing the Future**, Washington D.C.,1994.

İNTERNET DÖKÜMANLARI

About The World Bank Group-IMF Annual Meetings, IMF Home Page,<http://www.imf.org/external/am/about.htm>.

Agreement Establishing The World Trade Organization,<http://ra.irv.uit.no/trade-law/documents/freetrade/WTO-94/art/ii.html>

Articles of Agreement ,IMF Home Page,<http://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>.

Decleration on the Contribution of the WTO to Achieving Greater Coherence in Global Economic Policymaking, <http://ra.irv.uit.no/trade-law/documents/freetrade/wta-94/art/iii2.html>.

Developing Countries and The Uruguay Raund: An Overview,
http://www.WTO.org/WTO/legal/ldc_wpf.htm.

Final Act,<http://www.wto.org/wto/legal/finalact.htm>.

Financial Organization and Operations of the IMF, Pamphlet Series-Pamphlet No.45, IMF Home Page.<http://www.imf.org/external/pubs/ft/pam/pam45/contents.htm>.

IMF Concessional Financing Through ESAF ,August 1997,IMF Home Page.<http://www.imf.org/external/np/exr/facts/esaf.htm>.

ÇELEBİ, Işın :“Küreselleşen ve Değişen Dünyada Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası”,**Kalite Kongresi 1997**,<http://www.gural.tr/kp/kongre/kongre97/1997/bildiri/78.htm>.

ERZAN,Refik :“Uluslararası Ticaret Politika ve Uygulamalarında Kalite”,**Kalite Kongresi** 97’de sunulan tebliğ,<http://www.gural.tr/kp/kongre/kongre97/1997/bildiri/71.htm>.

The IMF and The World Bank,How do they Differ?,IMF home Pa.g.e.,<http://www.imf.org/external/pubs/ft/exrp/differ/differ.htm>.

The IMF at a Glance,IMF Home Page, [http:// www. imf.org/ external/ np/exr/ facts/ glance.htm](http://www.imf.org/external/np/exr/facts/glance.htm).

TheWorldTradeOrganization,WTOHomePa.g.e.,<http://www3.itu.ch/MISSIONS/US/bb/WO.htm>.

Trade In Financial Services and Prudential Regulation, Trade And Development Centre : Forums ,<http://www.itd.org/prudreg.htm>.

Türkiye Gazetesi,15.4.7997,[http://www.ihlas.net.tr/ türkiye gazetesi/ eski sayilar / 150497 / ekonomi / e8.htm](http://www.ihlas.net.tr/turkiye_gazetesi/eski_sayilar/150497/ekonomi/e8.htm).

What are Financial Services ? ,Trade and Development Centre : Forums, [http://www. İtd.org/whatfin.htm](http://www.itd.org/whatfin.htm).

World Bank Supports Community Participation İn Improving Irrigation Sostems in Turkey ,The World Bank Home Page, [http:// www.worldbank.org/ html/ extdr/extme/1504.htm](http://www.worldbank.org/html/extdr/extme/1504.htm).

World Economy in Transition:Experience Under the IMF’s Enhanced Structural Adjustment Facility,IMF Policy and Review Department, The World BankHomePage,<http://www.worldbank.org/fandd/english/0997/articles/0150997.htm>.

World Trade Organization,WTO home pa.g.e.,[http:// www3. itu.ch/ MISSIONS/ US/bb/WTO.htm](http://www3.itu.ch/MISSIONS/US/bb/WTO.htm).

World Trade Organization Legal Texts,WTO Home Page,Legal Texts,[http:// www.wto.org/ wto/ legal/ legal.htm](http://www.wto.org/wto/legal/legal.htm).

WTO And World Bank Sign Cooperation Agreement,WTO Home
Pa.g.e..<http://www.wto.org/wto/index.htm>.

GAZETELER

Liberal Bakış,12 Eylül 1997.

Radikal,27 Mart 1997.

R.G:1 Mart 1985.

R.G:25 Ocak 1980.

R.G:22.Mayıs.1975.

R.G:29.Aralık.1987.

R.G;7.Haziran.1988.

R.G: 31.Aralık.1992;Mükerrer .

R.G: 25.Şubat.1995 Mükerrer.

R.G.;01,Haziran,1995.